

**ВАЗОРАТИ САНОАТ ВА ТЕХНОЛОГИЯҲОИ НАВИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ ТЕХНОЛОГИИ ТОҶИКИСТОН**

**ПАЁМИ
ДОНИШГОҲИ ТЕХНОЛОГИИ
ТОҶИКИСТОН**

Бахши илмҳои гуманитарӣ ва педагогикаи касбӣ

№ 1-2 (15-16) 2025

**ВЕСТНИК
ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
ТАДЖИКИСТАНА**

**Серия гуманитарных наук и профессиональной
педагогики**

Душанбе - 2025

ISBN 978-99947-0-022-6
ББК 22.3+22.1+24
П-14

Сармуҳаррир:

д.и.и., профессор Раҳмонзода З.Ф.
Чонишини сармуҳаррир:
д.и.т., и.в. профессор Яминзода З.А.
Котиби масъул:
д.и.и., проф. Усманова Т.Ч.

Главный редактор:

д.э.н., профессор Раҳмонзода З.Ф.
Заместитель главного редактора:
д.т.н., и.о. профессора Яминзода З.А.
Ответственный секретарь:
д.э.н., проф. Усманова Т.Дж.

Хайати тахририя:

Бобоев Х.Б. – д.и.таъ., профессор; **Одинаев Н.С.** – д.и.ф., дотсент; **Шарифзода И.У.** – н.и.фал., дотсент; **Хусанова Т.Қ.** – н.и.п., дотсент; **Носиров С.М.** – н.и.ф., и.в. дотсент; **Назарзода Р.С.** – н.и.п., и.в. дотсент.

Муҳаррири матни забони русӣ:

Самадова З.С. – н.и.ф., дотсент

Муҳаррири матни забони тоҷикӣ:

Шарипов Х.Х.

Муҳаррири техникӣ ва ороиши компютерӣ:

Назарзода Р.С. – н.и.п., и.в. дотсент

Редакционная коллегия:

Бобоев Х.Б. – д.и.н., профессор; **Одинаев Н.С.** – д.ф.н., доцент; **Шарифзода И.У.** – к.фил.н., доцент; **Хусанова Т.Қ.** – к.п.н., доцент; **Носиров С.М.** – к.ф.н., и.о. доцента; **Назарзода Р.С.** – к.п.н., и.о. доцента.

Редактор русского текста:

Самадова З.С. - к.ф.н., доцент

Редактор таджикского текста:

Шарипов Х.Х.

Компьютерный дизайн и верстка:

Назарзода Р.С. – к.п.н., и.о. доцента

Маҷаллаи илмӣ-амалии «**Паёми Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. Бахши илмҳои гуманитарӣ ва педагогикаи касбӣ**» ба рӯйхати **Шохиси иқтибосоварии илмии россиягӣ** дохил карда шудааст, ки дар он натиҷаҳои асосии илмии рисолаҳои номзадӣ докторӣ нашр карда мешаванд.

Шаҳодатномаи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи сабти номи ташкилотҳои таъбу нашр № 053/МҶ-97 аз 23.04.2018.

Шартномаи № 818-12/2014 бо Китобхонаи илмии электронӣ оид ба воридшавӣ ба пойгоҳи ШИИР.

Научно-практический журнал «**Вестник Технологического университета Таджикистана. Серия гуманитарных наук и профессиональной педагогики**» включён в **Российский индекс научного цитирования (РИНЦ)**, в котором публикуются основные научные результаты кандидатских и докторских диссертаций.

Свидетельство о регистрации организаций, имеющих право печати, в Министерстве культуры РТ № 053/МЧ от 23 апреля 2018 г.

Договор НЭБ № 818-12/2014 о включении журнала в РИНЦ.

Паёми Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. Бахши илмҳои гуманитарӣ ва педагогикаи касбӣ. – № 1-2 (15-16), 2025. – Душанбе: Шуъбаи таъбу нашри Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, 2025. – 93 сах.

МУНДАРИЧА

1.	Аминова И.Қ. ШАКЛҲОИ ТАШКИЛИ ФАЪОЛИЯТИ ТАЪЛИМИЮ ТАРБИЯВӢ ДАР РАВАНДИ ПЕДАГОГӢ	4
2.	Аминова И.Қ. ИСТИФОДАИ ИННОВАТСИЯИ ПЕДАГОГӢ ДАР ТАЪЛИМИ ФАНИИ ТАРБИЯИ ЧИСМОНӢ	11
3.	Асомиддини А. МУШКИЛОТ ВА ДУРНАМОИ ИНЪИКОСИ ЧАНГИ ШАҲР-ВАНДӢ ДАР ТАЪРИХНИГОРИИ ВАТАНӢ	17
4.	Ibrohimova M.I. TO MANAGE THE CLASSROOM ATTENTIVELY DURING THE LESSON	27
5.	Мирзозода Ҳ.Х., Арбобова М.Т. НАҚШИ ЧАНДРАСОНАӢ (МУЛТИМЕДИЯ) ДАР ТАКМИЛИ ОМУӢЗИШИ ЗАБОНҲОИ ХОРИЧӢ (ДАР МИСОЛИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ)	31
6.	Носиров С.М. ГУЛНАЗАР ВА ЗАБОНИ ЗИНДАИ ХАЛҚ	36
7.	Нурулова З.К. ФОРМИРОВАНИЕ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ К ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	42
8.	Носиров Н.Б. БАЪЗЕ МАСОИЛИ ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ СЕРВИТУТ ДАР ЧУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	46
9.	Одинаев Н.С. НАСРИ БАДЕӢ ВА ВУСЪАТИ ИНЪИКОСИ ҲАВОДИСИ ЗАМОН (ЧАНД МУЛОҲИЗА ДАР БОРАИ ГИРОИШИ БАҲРОМ ФИРӢЗ БА НАСРИ БАДЕӢ)	52
10.	Рахимова К.Д. ОБУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ГЛУХИХ ДЕТЕЙ	60
11.	Рахимова К.Д. ЧАСТЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	65
12.	Расулзода Р. НАҚШИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ТАШАККУЛ, РУШД ВА ТАТБИҚИ СИЁСАТИ ЗАБОНӢ ДАР ЧУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	69
13.	Тохтаров С.Т. ВНЕДРЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕСС ИЗУЧЕНИЯ ПРЕДМЕТНОЙ ОБЛАСТИ «ТЕХНОЛОГИЯ»	76
14.	Тохтарова Ю.С. МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ БИОХИМИИ В ВУЗАХ: АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ	82
15.	Тураева А.Р. ИСТИФОДАБАРИИ ТЕХНОЛОГИЯИ РАҚАМӢ ДАР ОМУӢЗИШИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ	85
16.	Шамсова Б.Қ. ИСТИЛОҲОТИ КАСБӢ ВА МАВҚЕИ ОНҲО ДАР ТАЪЛИМИ ЗАБОНҲОИ ХОРИЧӢ	89

ШАКЛҲОИ ТАШКИЛИ ФАЪОЛИЯТИ ТАЪЛИМИЮ ТАРБИЯВӢ ДАР РАВАНДИ ПЕДАГОГӢ

Аминова И.Қ.

Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт

Дар мақолаи мазкур шаклҳои ташкили фаъолияти таълимию тарбиявӣ дар раванди педагогӣ, ки ҳамчун категорияи дидактикӣ ҷанбаҳои берунии ташкили раванди таълимро ифода мекунад ва шаклҳои таълим аз мақсад, мазмун, усул ва воситаҳои таълим, шароити моддӣ, ҳайати иштирокчиёни раванди таълим ва ғайра вобастаанд, оварда шудааст.

Ҳамчунин, зикр гардидааст, ки шаклҳои гуногуни таълим мавҷуданд, ки онҳо аз рӯи меъёрҳои гуногун муайян карда: аз рӯи шумораи хонандагон, вақт ва макони таълим, тартиби гузаронидани он ва ғайра. Дар мактабҳои муосири ватанӣ бошад, дарс шакли асосии ташкили таълим боқӣ мемонад. Дар доираи дарс на танҳо фаъолияти таълимӣ ва маърифатӣ, балки дигар фаъолиятҳои барои инкишофи хонандагон зарурро низ самаранок ташкил кардан мумкин аст.

Ҳамчунин асоснок карда шудааст, ки дарс як шакли ташкили раванди таълим мебошад, ки дар он муаллим дар муддати чанд дақиқаи муқарраршуда фаъолияти маърифатӣ ва дигар фаъолияти гурӯҳи доимии хонандагон (синф) - ро бо дарназардошти хусусиятҳои ҳар яки онҳо ва бо истифода аз намудҳои он ташкил менамояд ва воситаи усулҳои кореро, ки барои ҳамаи талабагон бевосита дар раванди таълим, аз худ намудани асосҳои фанни омӯхташаванда, инчунин барои тарбия ва инкишофи қобилиятҳои маърифатӣ эҷодӣ, қувваҳои маънавии талабагон зарур мебошанд, шароити мусоид фароҳам меоварад.

Калидвожаҳо: шакл, таълим, тарбия, фаъолият, раванд, педагогика, ҳамкорӣ, мақсад, мазмун, усул, омӯзгор, хонанда.

Ташкил ва идоракунии ҳадафмандонаи таълиму тарбия аз тарафи омӯзгор ин пеш аз ҳама доништан ва тасаввур карда тавонистани вазъиятҳои мухталифи таълимӣ, шаклҳо ва омилҳои фаъолияти таълимӣ - маърифатии хонандагон, самарани онҳо, малакаи дуруст ироа кардани ҳадафҳо ва санҷиши расидан ба онҳо, таъмини муоширати дохилӣ ва ҳам беруниро дар бар мегирад [1].

Шакли таълим ин намудҳои ташкили таълим ва ҳамкориҳои мутақобила дар раванди таълим мебошад. Шакли таълим ҳамчун категорияи дидактикӣ ҷанбаи берунии ташкили раванди таълимро ифода мекунад. Шаклҳои таълим ба мақсад, мазмун, усул ва воситаҳои таълим, шароити моддӣ, ҳайати иштирокчиёни раванди таълим ва ғайра вобаста аст. Шаклҳои гуногуни таълим мавҷуданд, ки онҳо аз рӯи асосҳои гуногун тақсим мешаванд: аз рӯи шумораи хонандагон, вақт ва макони таълим, тартиби гузаронидани он. Яъне шаклҳои инфиродӣ, гуруҳӣ, фронталӣ, коллективӣ, ҷуфтӣ, синфӣ ва беруназсинфӣ, мактабӣ ва беруназмактабӣ мавҷуданд. Ин тақсимбандӣ таснифоти қатъии илмӣ нест, вале он ба имкон медиҳад, ки шаклҳои гуногуни таълимро то андозае ба тартиб оварем [3].

Шакли инфиродии таълим фаъолияти мутақобилаи омӯзгор ва як хонандаро дар бар мегирад. Дар шаклҳои гурӯҳии омӯзиш хонандагон дар асоси гурӯҳҳои гуногун ташкилшуда кор мекунад.

Шакли фронталии таълим кори муаллимеро дар бар мегирад, ки дар як вақт бо ҳамаи хонандагон, бо як суръат ва вазифаҳои умумӣ кор кунад.

Шакли коллективии таълим аз шакли фронталӣ бо он фарқ мекунад, ки хонандагон ҳамчун як дастаи чудонашаванда дорои хусусиятҳои муштараки худ мебошанд.

Дар шакли омӯзиши ҷуфтӣ фаъолияти муштараки байни ду хонанда сурат мегирад. Чунин шаклҳои таълим ба монанди синфӣ ва беруназсинфӣ, мактабӣ ва беруназмактабӣ ва бо ҷойгиршавии синфҳо алоқаманданд. Бояд қайд кард, ки шакли ташкили таълим ин тарҳрезии занҷираи алоҳидаи чарағни таълим, навъи муайяни дарс (дарс, лексия, семинар, сайёҳат, дарси факултативӣ, имтиҳон ва ғайра) мебошад.

Олимон ҳангоми таснифи шаклҳои ташкили таълим сабабҳои гуногуро ба назар мегиранд. Масалан, В. И. Андреев таъсири мутақобилаи сохтори унсурҳои мувофиқи ҳадафи бартаридоштаро таълим меномад [2]. Вай шаклҳои зерини ташкили таълимро муайян мекунад: дарси муқаддимаӣ, дарси амиқи дониш, дарси амалӣ, дарси ба низом овардан ва умумикунони дониш, дарси назорати дониш, малака ва шаклҳои омехтаи дарс.

В. А. Онищук шаклҳои ташкили таълимро ба дидактикӣ, амалӣ, меҳнатӣ ва омехта ҷудо мекунад. А. В. Хуторской се гурӯҳи шаклҳои ташкили таълимро муайян мекунад: машғулиятҳои фардӣ, коллективӣ ва гурӯҳӣ. Дарси инфиродӣ - репетиторӣ, мураббигӣ, роҳнамоӣ, омӯзиши оилавӣ ва худомӯзиро дар бар мегирад. Ба дарсҳои коллективӣ ва гурӯҳӣ дарсҳо, лексияҳо, семинарҳо, конференсияҳо, олимпиадаҳо, сайёҳатҳо ва бозигҳои дидактикӣ дохил мешаванд. Дарсҳои гурӯҳӣ ин ҳафтаҳои эҷодӣ, ҳафтаҳои илмӣ ва лоихаҳоро дар бар мегиранд [3].

Шаклҳои таълим динамик буда, вобаста ба дараҷаи тараққиёти ҷамъият, истеҳсолот ва илм ба вучуд меоянд, инкишоф меёбанд ва яқдигарро иваз мекунанд. Таърихи таҷрибаи ҷаҳонии таълим дорои низомҳои гуногуни таълим буд, ки ба онҳо дар ин ё он шакл афзалият дода мешуд. Ҳатто дар ҷомеаи ибтидоӣ низомҳои омӯзиши инфиродӣ ҳамчун интиқоли таҷриба аз як шахс ба шахси дигар, аз калонсолон ба хурдсол инкишоф ёфт. Ин низом дар замонҳои қадим, дар асрҳои миёна ва дар баъзе кишварҳо дар давраҳои баъдӣ истифода мешуд. Моҳияти илмиаш дар он аст, ки хонандагон дар хонаи муаллим ё шогирд дар алоҳидагӣ таҳсил мекарданд. Аммо бо ин роҳ танҳо шумораи ками талабагон тайёр карда мешуд [2].

Инкишофи ҷамъият бештар одамони босаводно талаб мекард. Бинобар ин таълими фардӣ бо шаклҳои дигару пешқадами он иваз карда мешавад. Аммо таълими фардӣ то имрӯз дар шакли муносибати мураббигӣ аҳамияти ҳудро нигоҳ доштааст. Ин шаклҳои таълим метавонанд фаъолияти пурмаҳсули таълимии хонандагонро таъмин кунанд. Мураббӣ, ки ҳамчун мушовири хонанда фаҳмида мешавад, аз рӯйи мундариҷаи мавзӯи омӯхташаванда танҳо ба хонанда кор мекунад ва дар иҷрои вазифаҳо ёрӣ расонида, барои мутобиқ шудан дар ҳаёт кӯмак мекунад [4].

Баробари инкишоф ёфтани донишҳои илмӣ ҳамчунин дастрасии доираи васеи одамон ба таълим зиёд гардид, ки низомҳои таълими инфиродӣ ба як гурӯҳи инфиродӣ табдил ёфт. Дар таълими гурӯҳи фардӣ муаллим бо як гурӯҳи томи бачагон кор мекард, вале кори тарбия ҳанӯз характери индивидуалӣ дошт.

Муаллим ба 10 - 15 нафар бачагони синну соли гуногун, ки дараҷаи тайёрии онҳо гуногун буд, таълим меод. Вай бо навбат аз ҳар як талаба дар бораи маводи гузаштааш пурсон шуда, инчунин ба ҳар як фард маводи нави таълимро алоҳида фаҳмонда, супоришҳои алоҳида меод. Пас аз анҷоми кор бо хонандаи охирин, муаллим ба синфи яқум бармегардад, иҷрои супоришро месанҷад, маводи нав пешниҳод мекунад, супориш медиҳад ва ғайра то он даме, ки хонанда дар баҳои муаллим ягон илм, ҳунар ё санъатро аз худ накунад. Оғоз ва анҷоми дарсҳо барои ҳар як хонанда, инчунин давомнокии таълим низ инфиродӣ карда мешуд. Ин имкон дод, ки талабагон дар фаслҳои гуногуни сол ва дар ҳар вақти рӯз ба мактаб оянд.

Омӯзиши фардию гурӯҳӣ, ки ба тағйироти муайян дучор шуд, то имрӯз боқӣ мондааст. Дар деҳот мактабҳои ибтидоӣ мавҷуданд, ки шумораи ками хонандагон доранд. Дар як синф 2 - 3 нафар талабагон аз рӯйи барномаи синфи якум, якчанд нафар - аз рӯйи барномаи синфи дуум хонданашон мумкин буд. Дар асрҳои миёна, ки дар натиҷаи талабот ба одамони маърифатнок масъалаи муҳим гардид, рушди иҷтимоӣ - иқтисодӣ соҳаи маориф беш аз пеш рушд ёфта буд.

Ба гурӯҳҳои интихоб кардани кӯдакони тақрибан яксола имконпазир гардид. Ин боиси пайдо шудани низоми таълимӣ дар синфхона гардид.

Дар асри XVI ин низом дар мактабҳои Белоруссия ва Украина пайдо шудааст ва дар асри XVII асосҳои назариявӣ пайдо кардааст ва дар ин чода саҳми педагоги машҳури чех Ян Амос Коменский, ки номи асараш «Дидактикаи бузург» мебошад, ниҳоят калон аст. Ин низомро низоми дарси синфӣ меноманд, зеро муаллим бо гурӯҳҳои хонандагони синну соли муайян, ки таркиби мустаҳкам доранд ва синф номида мешаванд, дарс мегузаронад [5].

Дарс ин раванди таълимест, ки дар муҳлатҳои қатъиян муайяншуда ба амал бароварда мешавад. Оҳиста - оҳиста шакли синфӣ - дарсии таълим ба як низоми ҳамоханг бо хусусиятҳои зерин ташаккул ёфт:

- хонандагони синну соли тақрибан як хела ва сатҳи омодагии таълимӣ тақрибан баробар дар тамоми давраи таҳсил дар як гурӯҳи доимӣ - синф муттаҳид карда мешаванд;
- дарс аз рӯйи нақшаи ягонаи таълимӣ ва барномаҳои ягонаи таълимӣ гузаронида мешавад;
- дарс аз фанни мушаххаси таълимӣ, ки дар чадвали синфӣ ҷой дода шудааст, шакли асосии ташкили раванди таълим мебошад;
- давомнокии дарс бо оинномаи муассисаи таълимӣ ва бо дарназардошти меъёрҳои гигиенӣ танзим карда мешавад;
- муаллим ба кори хонандагон дар дарс роҳбарӣ мекунад.

Низоми дарсӣ – синфӣ, ки дар тамоми ҷаҳон паҳн шудааст, хусусиятҳои асосии худро қариб 400 - сол бетағйир нигоҳ доштааст. Бо вучуди ин, аллакай дар охири асри XVIII низоми таълими дарсӣ - синфӣ зери танқид қарор дода шудааст.

Чустучӯи шаклҳои нави ташкили таълим, ки низоми дарсӣ - синфиро иваз мекунад, пеш аз ҳама бо мушкilotи фарогирии миқдори хонандагон ва идоракунии раванди таълим алоқаманд буд. Аввалин кӯшиш барои тағйири низоми дарсӣ - синфӣ дар охири асри XVIII ибтидоӣ асри XIX сурат гирифт.

Коҳини англис А. Белл ва муаллим Ҷ. Ланкастер кӯшиш мекарданд, ки ихтилофи байни зарурати ҳарчи бештар паҳн кардани донишҳои ибтидоӣ дар байни коргарон ва нигоҳ доштани ҳароҷоти ҳадди ақали таълиму тарбияи муаллимонро баргараф кунанд. Низоми нав – низоми таълими мутақобилаи Bell - Lancaster (Белл - Ланкастер) номида шуд ва дар як вақт ҳам дар Ҳиндустон ва ҳам дар Англия татбиқ карда шуд [6].

Моҳияти ин низом аз он иборат буд, ки хонандагони калонсол аввал ҳадашон бо роҳбарии муаллим маводро меомӯхтанд ва баъд дастурҳои дахлдор гирифта, ба рафикони хурдсоли худ таълим медоданд, ки ин дар ниҳояти кор бо шумораи ками муаллимони таълиму тарбияи оммавии бачагон ба роҳ монда мешуд. Аммо ҳуди сифати таълим паст буд ва аз ин рӯ системаи Bell - Lancaster дар ҷаҳон васеъ паҳн нашуд. Олимон ва таҷрибаомӯзон низ кӯшиш ба ҳарҷ додаанд, ки чунин шаклҳои ташкили таълимиро чустучӯ кунанд, ки аз камбудии дарс, аз ҷумла, таваҷҷуҳи он ба хонандаи сатҳи донишаш миёна, яқсон будани

мазмун ва суръати миёнаи пешрафти таълим, тағйирнопазирии сохтори дарс баргараф карда шаванд. Ин камбудиҳои дар боло зикр гардида ба инкишофи фаъолияти маърифатӣ ва мустақилияти хонандагон ҳалал мерасонданд [7].

Дар охири асри XIX шаклҳои таълими интихобӣ - низоми ванна дар ШМА ва низоми Мангейм (Манхайм) дар Европай Ғарбӣ пайдо шуданд. Моҳияти низоми нав ин буд, ки вақти муаллим ба ду қисмат ҷудо карда мешавад: якум, ба қори коллективӣ дар синф; дуҷум, ба машғулиятҳои фардӣ бо он талабагон вобаста карда мешуд, ки чунин қор зарур шуморида мешуд. Худи муаллим бо хонандагон, ки хоҳиши амиқтар кардани дониши худро изҳор доштанд ва бо ёрдамчии худ - хонандагони камқобилият қор мекарданд.

Низоми Мангейм, ки аввалин бор дар шаҳри Мангейм (Аврупо) татбиқ карда шудааст, хангоми нигоҳ доштани низоми дарсӣ - синфӣ таълим хонандагон вобаста ба қобилият, сатҳи инкишофи зеҳнӣ ва дараҷаи омодагӣ ба синфҳои гуногун дар асоси принсипи мувофиқ кардани сарбории таълим ва усулҳои таълим ба қобилият ва имкониятҳои воқеии хонандагон тақсим карда мешуд. Асосгузори ин низом Ҷ. Зикингер пешниҳод кардааст, ки ҷаҳор намуди синфҳо таъсис дода шаванд: синфҳо барои қобилиятноктарин, синфҳои асосӣ барои кӯдакони қобилиятшон миёна, синфҳо барои камқобилият, синфҳои ёрирасон барои зеҳниятшон суфт [8].

Интихоби чунин синфҳо дар асоси ченакҳои психометрӣ, хусусиятҳои муаллим ва санҷишҳо сурат мегирифт. Ҷ. Зикингер боварӣ дошт, ки хонандагон баъди аз худ кардани як силсилаи муайяни дониш аз як синф ба синфҳои дигар гузашта метавонанд, аммо дар амал аз сабаби фарқиятҳои назарраси барномаҳои таълимӣ ин имконнопазир гардид. Низоми таълимии Мангейм дар Олмон, Фаронса, ИМА, Русия ва дигар кишварҳои ҷаҳон, сарфи назар аз он, ки дар маҷмуъ муқаррароти асосии ин низом мавриди интиқод қарор гирифтаанд, ҷонибдорони зиёде дошт, зеро он бар ақидаи ғалат дар бораи таъсири ҳалқунандаи омилҳои биопсихологӣ ба рушди хонандагон, паст задани нақши таълими мақсаднок дар ташаккули шахсияти инсон асос ёфтааст, унсурҳои ин система имрӯз дар амалияи баъзе мактабҳои англисӣ, америкӣ ва дигар мактабҳо нигоҳ дошта шудаанд.

Дар баробари дигар низомҳои дарсӣ, соли 1905 низоми таълими инфиродӣ пайдо шуд, ки онро бори аввал муаллима Елена Паркхерст дар шаҳри Далтон (ИМА) истифода бурда, нақшаи Далтон номида буд. Ин низомро аксар вақт низоми озмоишгоҳ ё устохона меноманд. Мақсади ин низом аз он иборат буд, ки ба хонанда имконият диҳад, ки вобаста бо суръати рушди худ ва мувофиқи қобилияташ таҳсил кунад. Дар ин низом хонандагон аз ҳар як фан супоришҳои сол гирифта, дар сари вақт ҳисобот меоданд [9].

Дарсҳои анъанавӣ дар шакли дарс бекор карда шуданд, ҷадвали ягонаи дарс барои ҳама вучуд надошт. Барои қори бомуваффақият талабагон бо тамоми воситаҳои таълимӣ, дастурҳо, ки дар онҳо дастурҳои методӣ мавҷуданд, таъмин карда шуданд. Дар як рӯз як соат қори коллективӣ гузаронида мешуд, вақти боқимондари хонандагон дар семинарҳои фанӣ ва озмоишгоҳҳо мегузарониданд, ки дар он ҷо алоҳида таҳсил мекарданд. Аммо таҷрибаи қор нишон дод, ки аксарияти талабагон бе ёрии муаллим мустақилона ҳонда наметавонистанд. Дар солҳои 20 - ум нақшаи Далтониро олимони кормандони амалии мактаб барои самтгирии фардӣ саҳт танқид карданд [3].

Дар замони низоми далтонӣ, ки дар (ШМА) буд, дар ИҶШС инкишоф додани низоми таълими бригадавӣ - озмоишгоҳӣ, ки амалан дарсро бо соҳти худ иваз қард, ҳамчун намунаи таҳассусӣ хизмат мекард. Бар хилофи нақши низоми далтонӣ, низоми таълими бригадавӣ - озмоишгоҳӣ маҷмуи қори коллективии тамоми синфро бо бригада ва қори фардии ҳар як талаба дар назар дошт. Дар дарсҳои умумӣ қор ба нақша гирифта шуда, супоришҳо муҳокима карда мешуданд, муаллим масъалаҳои мураккаби мавзӯро шарҳ дода, фаъолияти умумиро

чамъбаст мекард [10]. Муаллим ҳангоми ба гурӯҳ супориш додан муҳлатҳои иҷрои он ва ҳадди ақали ҳатмии корро барои ҳар як хонанда муқаррар намуда, дар мавриди зарурӣ вазифаҳоро фардӣ менамояд.

Дар конференсияҳои чамъбасти сардори гурӯҳ аз номи бригада дар бораи иҷрои супориш, ки онро чун қоида, аз номи як гурӯҳи фаъолон ба ҷо меовард ва боқимондааш танҳо ҳозир буданд, ҳисобот пешниҳод менамуд. Ба ҳамаи аъзоёни бригада ҳамин гуна баҳо дода мешуд. Ба низоми бригадавӣ - озмоишгоҳии ташкили машғулиятҳо, ки гӯё универсалӣ буд, бо паст шудани нақши муаллим, кам кардани вазифаҳои вай ба машварати даврагӣ бо талабагон хос буд. Аз ҳад зиёд баҳо додан ба имкониятҳои таълимии хонандагон ва усули мустақилона азхудкунии дониш боиси хеле паст шудани нишондиҳандаҳои таълимӣ ва аз байн рафтани низоми муайян гардид, босабаби ташаккул наёфтани малакаҳои муҳимтарини умумии таълимӣ раванди таълим аз рӯи ин низом соли 1932 қатъ карда шуд [5].

Дар солҳои 20 - ум асри XX дар мактабҳо усули лоихавӣ (низоми омӯзиши лоихавӣ) низ истифода мешуд, ки аз таҷрибаи мактаби амрикоӣ гирифта шудааст, ки онро Килпатрик асос гузоштааст. Ба ақидаи ӯ, асоси барномаҳои мактабиро бояд фаъолияти таҷрибавии хонандагон вобаста ба воқеияти атроф ва ба шавқу рағбатҳои ӯ ташкил диҳад. Нақшаи таълимиро пешакӣ давлат ва муаллим таҳия карда наметавонанд, онро хонандагон дар раванди таълим, яқоя бо омӯзгорон месозанд ва мавзӯи таҳияи лоихаро ҳуди хонандагон аз воқеияти атроф интихоб мекунанд [7].

Вобаста ба таҳассуси (ғаразнокӣ) гурӯҳи таҳқиқотӣ он бояд ҷанбаи иҷтимоӣ - сиёсӣ, иқтисодию истеҳсоли ё фарҳангии рӯзгории воқеияти атрофро инъикос намояд. Яъне, ҳадафи асосии чунин лоихаҳо мучаҳҳаз кардани хонандагон бо воситаҳои ҳалли мушкилот, ҷустуҷӯ ва таҳқиқот дар ҳолатҳои ҳаёт буд. Аммо маълум гардонидани ин усул ва рад кардани мунтазам омӯхтани фанҳои таълимӣ боиси паст шудани дараҷаи тайёрии умумии бачагон гардид. Дар натиҷа ин низом низ ба таври васеъ мавриди истифода қарор нагирифт.

Дар солҳои 60-уми асри XX нақшаи Трамп, ки ба номи таҳиягари он педагоги машҳури амрикоӣ, профессор Л. Трамп ба вучуд омад. Ин шакли ташкили таълим омӯзиши дарсҳоро дар синфхонаҳои калон (100 - 150 нафар) ва бо синфҳои хурд 10 - 15 нафарӣ ва кори инфиродии хонандагонро дар бар мегирифт [4]. Барои лексияҳои умумӣ 40 % - и вақт, барои истифода аз воситаҳои гуногуни техникӣ 20 % - и вақт, барои муҳокимаи маводи лексия, амиқ омӯхтани бахшҳои алоҳида ва ташаккули маҳорат (семинар) ва барои боқимонда хонандагон таҳти роҳбарии муаллим ё ёрдамчиёни ӯ аз ҳисоби хонандагони пурқувват 40 % - и вақт ҷудо карда мешуд.

Машғулиятҳо аз рӯи ин низом бекор карда шуданд, чунки ҳаёти гурӯҳҳои хурд ноустувор буд. Дар ҳоли ҳозир, тибқи нақшаи Трамп танҳо баъзе мактабҳои хусусӣ фаъолият мекунанд ва танҳо чанде аз онҳо дар мактабҳои оммавӣ ҷой доранд. Сохти шакли дарсии нақшаи Трамп: таълими як фанро коллективи муаллимон (яке лексия мехонад, дигарон семинар мегузаронанд); барои гузарондани машғулиятҳо бо гурӯҳи калони талабагон ҷалб намудани ёрдамчиёне, ки маълумоти махсус надоранд, мавҷуд буд; ташкили кори мустақилона дар гурӯҳҳои хурд ва ғайра [8]. Ба ғайр аз интиқоли механикии низоми таҳсилоти донишгоҳӣ ба мактаби таҳсилоти умумӣ, нақшаи Трамп принсипи фардикунонро тасдиқ кард, ки дар додани озодии комил ба хонанда дар интихоби мундариҷаи таълим ва усулҳои азхудкунии он ифода ёфтааст, ки бо рад кардани нақши пешбарии муаллим ва нодида гирифтани стандартҳои таълим алоқаманд буд.

Дар таҷрибаи ҳозира шаклҳои дигари ташкили таълим низ мавҷуданд, аз ҷумла дар Ғарб синфҳои бебаҳо вучуд доранд, ки талаба аз рӯи як фан аз рӯи барномаи синфи ҳафтум

ва дар дигараш синфҳои шашум ё панҷум таълим дода мешавад. Тачрибаҳо барои таъсиси мактабҳои кушод гузаронида шуда, омӯзиш дар марказҳои таълимии дорои китобхонаҳо, устохонаҳо гузаронида мешавад, яъне худи муассисаи мактаб вайрон мешавад. Бояд қайд кард, ки низоми дарсӣ - синфӣ нисбат ба ҳама шаклҳои номбаршудаи таълими оммавӣ устувортарин низои эътирофгардид, зеро он бартариҳои зиёд дошт [6]. Умуман, низоми дарсӣ - синфӣ дар ҳақиқат комёбии пурқиммати афкори педагогӣ ва таҷрибаи пешқадам дар кори мактабҳои оммавӣ мебошад. Дар мактабҳои муосири ватанӣ дарс ҳамчун шакли асосии ташкили таълим боқӣ мемонад. Дар шакли дарс на танҳо фаъолияти таълимӣ ва маърифатӣ, балки дигар намудҳои фаъолияти инкишофи хонандагонро низ самаранок ташкил кардан мумкин аст. Дарс як шакли ташкили раванди таълим мебошад, ки дар он муаллим дар муддати чанд дақиқаи муқарраршуда фаъолияти маърифатӣ ва дигар шаклҳои фаъолияти гурӯҳи доимии хонандагон (синф) - ро бо дарназардошти хусусиятҳои ҳар яки онҳо ва бо истифода аз намудҳои он ташкил менамояд ва воситаи усулҳои кореро, ки барои ҳамаи талабагон бевосита дар раванди таълим аз худ намудани асосҳои фанни омӯхташаванда, инчунин барои тарбия ва инкишофи қобилиятҳои маърифатӣ эҷодӣ, қувваҳои маънавии талабагон зарур аст, шароити мусоид фароҳам меоварад [5].

Сохти ҳар як дарс аз ҷузъҳои асосӣ ба монанди (шарҳи маводи нав; мустаҳкамкунӣ; такрор; санҷиши дониш, қобилият ва малака), ки намудҳои гуногуни фаъолияти омӯзгор ва хонандагонро тавсиф мекунад, иборат аст. Ин ҷузъҳо метавонанд, дар шаклҳои гуногун пайдо шаванд ва сохтори дарс ва муносибати байни марҳилаҳои дарс, яъне муҳтавои онро муайян кунанд.

Хулоса, сохтори дарс ҳамчун муносибати байни ҷузъҳои дарс аз рӯи пайдар-ҳамии мушаххас ва робитаи байниҳамдигарӣ фаҳмида мешавад. Сохтори дарс ба мақсади дидактикӣ, мазмуни маводи таълимӣ, хусусиятҳои синну соли талабагон ва хусусиятҳои синфӣ ҳамчун коллектив вобаста аст. Гуногунии сохторҳои дарс намудҳои гуногуни онҳоро дар назар дорад. Дар дидактикаи муосир таснифоти маъмули намудҳои дарс вучуд надорад. Инро як қатор ҳолатҳо, пеш аз ҳама мураккабӣ ва гуногунҷанбагии раванди ҳамкориҳои байни омӯзгор ва хонандагон дар дарс муайян мекунад.

АДАБИЁТ:

1. Аминова И.Қ. Асосҳои дидактикии фаъолгардонии қобилияти маърифатии хонандагон. – Душанбе. – 2023. 220 с.
2. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: Основы педагогики творчества. - Казань: Изд-в КГУ, 1988.
3. Безрукова В. С. Педагогика. Екатеринбург: - ОИРРО, 1994. 338 с.
4. Занков Л. В. Дидактика и жизнь: избр. тр. - М., 1990.
5. Кан - Калик В. А. Педагогическое творчество. - М. 1990. 144 с.
6. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: в 8 т. - М., 1985. Т. 1.
7. Махмутов М.И. Проблемное обучение: Основные вопросы теории. - М. 1975. 368 с.
8. Слостенин В. А. Педагогика: учеб. пос. для студ. пед. М.: Школа- Пресс, 1998. 512 с.
9. Станкин М. И. Профессиональные способности педагога: Акмеология воспитания, обучения. М., 1998. 368 с.
10. Харламов И.Ф. Педагогика: учеб. пособие для вузов. М. Гардарики, 1999. 517 с.
11. Шамова Т. И. Управление образовательными системами: учеб. пособие для студ. пед. учеб. заведений. М.: Академия, 2006. 384 с.

ФОРМЫ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

В данной статье рассматриваются формы организации учебно-воспитательной деятельности в педагогическом процессе, которые как дидактическая категория отражают внешние аспекты структуры учебного процесса. Подчёркивается, что формы обучения зависят от целей, содержания, методов, средств обучения, материальных условий, состава участников педагогического процесса и других факторов.

Также отмечается, что существует многообразие форм обучения, классифицируемых по различным основаниям: по количеству учащихся, времени и месту проведения, порядку организации и другим признакам. В отечественной современной школе урок остаётся основной формой организации обучения. В рамках урока возможно эффективно организовать не только учебно-познавательную деятельность, но и другие направления развития учащихся.

Наряди с этим указывается, что урок это как форма организации учебного процесса, в которой учитель в течение установленного времени осуществляет познавательную и иную деятельность постоянного коллектива учащихся (класса), учитывая индивидуальные особенности каждого ученика, применяя соответствующие виды работы, методы и средства. Данная форма создаёт благоприятные условия для усвоения учащимися основ изучаемого предмета, формирования воспитательных задач, а также развития познавательных, творческих и духовных качеств школьников.

Ключевые слова: форма, обучение, воспитание, деятельность, процесс, педагогика, сотрудничество, цель, содержание, метод, учитель, ученик.

FORMS OF ORGANIZING EDUCATIONAL AND INSTRUCTIONAL ACTIVITIES IN THE PEDAGOGICAL PROCESS

This article examines the forms of organizing educational and instructional activities within the pedagogical process, which, as a didactic category, represent the external aspects of structuring the teaching process. It is emphasized that the forms of instruction depend on the goals, content, methods and means of teaching, material conditions, and the participants involved in the educational process.

The article also highlights the existence of various forms of instruction classified according to different criteria: the number of learners, the time and place of instruction, the procedure for conducting the lesson, and other factors. In modern national schools, the lesson remains the primary form of organizing instruction. Within the lesson structure, it is possible to effectively organize not only educational and cognitive activities but also other types of student development.

The lesson is defined as a form of organizing the educational process in which the teacher, within a set period, carries out cognitive and other activities of a permanent group of students (a class), taking into account their individual characteristics and applying corresponding types of work, methods, and tools. This form provides favorable conditions for students to master the fundamentals of the subject being studied, for fostering educational values, and for developing students' cognitive, creative, and moral abilities.

Keywords: form, teaching, upbringing (education), activity, process, pedagogy, collaboration, goal, content, method, teacher, student.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Аминова Иқболбӣ Қурбоновна – Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт, номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи методикаи таҳсилоти ибтидоӣ, педагогика ва психологияи факултети педагогика ва варзиш. Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳраки Гарм, кӯчаи Э. Муҳиддинов - 63. Телефон: (+992) 988048120. E-mail: igbolbi1976@mail.ru

Сведения об авторе:

Аминова Иқболби Қурбоновна – Таджикский педагогический института в Раштском районе, кандидат педагогических наук, доцент кафедры методики начального образования, педагогики и психологии факультета педагогика и спорт. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Гарм, ул. Э.Мухиддинов – 63. Телефон: (+992) 988048120. E-mail: igbolbi1976@mail.ru

Information about the author:

Aminova Iqbolbi Qurbonovna – Tajik pedagogical institute in the Rasht district, candidate of pedagogical sciences, associate professor of the department primary methodology, pedagogy and psychology education, faculty of pedagogy and sport. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Garm, E. Mukhiddin – 63. Phone: (+992) 988048120. E-mai: igbolbi1976@mail.ru

УДК 378.147.+378.148

ИСТИФОДАИ ИННОВАТСИЯИ ПЕДАГОГӢ ДАР ТАЪЛИМИ ФАНИИ ТАРБИЯИ ЧИСМОНӢ

Аминова И.Қ.

Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт

Дар мақолаи мазкур навоари педагогӣ дар фаъолияти омӯзгори фанни тарбияи ҷисмонӣ, ки амалӣ гардонидани андешаҳо, технологияҳои нави соҳаи педагогӣ; раванди бунёдкорӣ, созандагӣ, аз худ намудан ва амалӣ гардонидани дастовардҳои илмию техникаӣ ва педагогиро дар бар мегирад, оварда шудааст. Мавриди қайд аст, ки истифодабарии инноватсияи педагогӣ дар фаъолияти таълимии омӯзгори фанни тарбияи ҷисмонӣ ин пеш аз ҳама ворид намудани дигаргунӣҳо, такмилу таҳрири мақсад, мазмун, роҳу усулҳо, тарзу воситаҳо ва шаклҳои кори таълими ин фан, ташкилу роҳбарӣ ба фаъолиятҳои варзишии хонандагон (бозиҳои варзишӣ) ва ҳамкорӣ бо хонаводаю мактабро дар ташаккул додани тарбияи ҷисмонии онҳо дар бар мегирад. Бояд гуфт, ки яке аз самтҳои муҳими инноватсионӣ дар таълими тарбияи ҷисмонӣ ин истифодаи усулҳои интерактивӣ ва имкониятҳои рақамӣ мебошад. Бинобар ин, ҳадаф аз истифодаи инноватсияҳо дар мақолаи мазкур, ин баланд бардоштани шавқу рағбати хонандагон, ҷалб намудани иштироки фаъоли онҳо дар машғулиятҳо ва афзоиши сатҳи маърифати ҷисмонӣ аз фанни тарбияи ҷисмонӣ мебошад.

Барои ин зарурати баланд бардоштани маҳорати омӯзгори фан чӣхати истифодаи тахтаҳои интерактивӣ, лавҳаҳои электронӣ ва низомҳои визуалии таълимӣ ва дар онҳо

тарбия кардани сифатҳои ташаббускорӣ ихтироъкорӣ ва навоарӣ махсус таъкид гардидаанд. Аз ин рӯ, дар мақола масоили омӯхтан, таҳлил намудан ва дар амал татбиқ кардани навоариҳо - инноватсияи педагогӣ, ки вазифаи ҳар як омӯзгор мебошад, баррасӣ гардидааст.

Калидвожаҳо: навоарӣ, таълим, тарбия, технология, омӯзгор, тарбияи ҷисмонӣ, солимӣ, фаъолияти педагогӣ, ташаккул, роҳу усул.

Маълум аст, ки дар шароити рушди бесобиқаи техника ва технология, ки тамоми бахшҳои ҷомеа, аз ҷумла соҳаи маорифро фаро гирифтааст, зарурати татбиқи усулҳои инноватсионии таълим дар таълими тамоми ҷанҳои таълимӣ, аз ҷумла ҷанни тарбияи ҷисмонӣ низ ба миён меояд. Тарбияи ҷисмонӣ имрӯз на танҳо як ҷанни кӯмакӣ, балки ҷузъи муҳими таҳсилот дар ташаккули шахсияти солим ва фаъоли ҷомеа маҳсуб мешавад. Аз ин рӯ, истифодаи роҳҳои наву самарабахш дар таълими он аҳамияти махсус пайдо кардааст.

Дар натиҷа, меъёрҳои маҳсули инноватсионӣ ва технологияи нави нисбатан мураккаб ва аз ҳамдигар фарқкунанда ба миён меоянд, ки онҳо дар таҳияи барномаҳои нави таълимӣ - тарбиявӣ, китобҳои дарсӣ, маводҳои таълимию дастурҳои методӣ ба ҳисоб гирифта мешаванд [1]. Аз ҳамин лиҳоз, зарурати истифодабарии инноватсияи педагогӣ дар фаъолияти таълимии омӯзгорони ҷанни тарбияи ҷисмонӣ вобаста аст аз: такмил додани методу шаклҳои таълими ҷанни тарбияи ҷисмонӣ; қонеъ гардонидани талаботҳои донистагирӣ ва майлу рағбати хонандагон оид ба намудҳои варзиши миллӣ, умумибашарӣ ва дарёфти роҳу усулҳои самарабахши таълими он; имконияти интихоб намудан ва истифода бурдани маводҳои методию таълимии ҷопӣ, электронӣ, тасвирӣ (расму тасвирҳои гуногун) ба пешрафти фаъолияти касбии онҳо; баъди гузаштан ба муносибатҳои бозорӣ, ташкили маблағгузори волидон барои дастрасии лавозимоти варзишӣ; таъсиси маҳфилҳои нави варзишӣ, ки доираи истифодабарии инноватсияи педагогиро дар таълими навъҳои гуногуни варзишӣ васеъ менамояд.

Истифодабарии инноватсияи педагогӣ дар фаъолияти таълимии омӯзгорони ҷанни тарбияи ҷисмонӣ ин пеш аз ҳама ворид намудани дигаргуниҳо, такмили таҳрири мақсад, мазмун, роҳу усулҳо, тарзу воситаҳо ва шаклҳои кори таълими ин ҷан, ташкилу роҳбарӣ ба фаъолиятҳои варзишии хонандагон (бозиҳои варзишӣ) ва ҳамкорӣ бо хонаводаю мактабро дар ташаккул додани тарбияи ҷисмонии онҳо дар бар мегирад [2]. Бояд қайд кард, ки инноватсия танҳо аз тағйир додани раванд ва маҷмуи корҳои таълимӣ - тарбиявӣ иборат набуда, инчунин беҳтар намудани ҷабҳаҳои алоҳидаи фаъолияти таъсиррасониро низ дар назар дорад.

Як мушкилоти мавриди дигари ворид намудани инноватсияи педагогӣ дар фаъолияти омӯзгорони ҷанни тарбияи ҷисмонӣ боз дар он аст, ки дар шароити ҳозира волидон ва мактаб бештар аз худ кунондан, ёд додан, омӯзонидани ҳаҷми муайяни донишу маълумотҳо, тасаввуротҳоро дар ҷойи аввал мегузоранд. Ба монанди зарурати омӯзонидани забони хоричӣ, ки дар ин асно солимии ҷисмонию равонии хонанда аз мадди назар дур меафтад. Аз ин рӯ, ворид намудани инноватсияи педагогӣ дар фаъолияти омӯзгорони ҷанни тарбияи ҷисмонӣ аз рӯи зайл то ҷое мумкин аст:

- вобаста ба намуди навъҳои тарбияи ҷисмонӣ;
- вобаста ба дигаргуниҳои дар бозиҳои миллӣ ва умумибашарӣ бамиёномада;
- вобаста ба мақсаду равияи воридсозии дигаргуниҳо дар раванди таъдим.

Аммо фаромӯш набояд кард, ки асоси ҳамагуна кори таълиму тарбиявии тарбияи ҷисмониро Концепсияҳои гуногуне оид ба инкишофи тарбияи ҷисмонӣ ташкил медиҳад, ки самти фаъолияти омӯзгорони ҷанни тарбияи ҷисмониро дигаргун сохта метавонад.

Концепсияҳои гуногун оид ба тарбияи ҷисмонӣ ҳамчун замина барои ба вучуд омадани технологияи нави педагогӣ буда, пешрафти назария ва амалияи фаъолияти омӯзгорони ҷанни

тарбияи ҷисмонӣ, ба вучуд омадан ва такмилёбии барномаҳои гуногуни таълимиро таъмин менамоянд, ки мо онро дар таҷрибаи кишварҳои дигар мушоҳида карда метавонем.

Навоварии педагогӣ дар фаъолияти омӯзгори фанни тарбияи ҷисмонӣ пеш аз ҳама амалӣ гардонидани андешаҳо, технологияҳои нави соҳаи педагогӣ; раванди бунёдкорӣ, созандагарӣ, аз худ намудан ва амалӣ гардонидани дастовардҳои илмӣ - техникаро педагогиро дар бар мегирад [3]. Ҳангоми мушоҳида ва санҷишу баҳодихӣ ба фаъолияти омӯзгори фанни тарбияи ҷисмонӣ ҷиҳати истифодабарии навовариҳои педагогӣ дар раванди кори таълим махсусан ба маҳорати педагогии онҳо ва ҳангоми назорату санҷидани фаъолияти омӯзгори фанни тарбияи ҷисмонӣ имконияти истифода аз воситаҳои инноватсионии таълим диққат дода мешавад, ки асоси онро қобилияти педагогии онҳо барои амалӣ гардонидани андешаҳо, технология ва роҳу усулҳои навоварӣ ташкил менамояд.

Бояд қайд кард, ки ҳар як омӯзгори фанни тарбияи ҷисмонӣ ба таври фардӣ имконияти истифодабарӣ аз навовариҳои педагогиро дорад, ки он дар ҳислати эҷодкорӣ, майлу рағбат, такмилдиҳии фаъолияти педагогии шахсӣ, омода будан ба азхудкунии донишу маҳорати касбӣ, ҷустуҷӯӣ ва дарёфти андешаҳои ғояҳои дурбинона, бо таври махсус ҳал карда тавонистани мушкилоту масъалаҳои касбӣ, омодагии доимӣ ба омӯхтан, ҳифз кардани нуфузу эътибори касбӣ ва ғайраҳо зоҳир мегардад. Ҳамаи ин барои ба вучуд омадани таҷрибаи пешқадами педагогӣ, навовариҳои соҳавӣ ва эҷодкории омӯзгори фанни тарбияи ҷисмонӣ замина мегардад [2].

Миқдори соатҳои таълими фанни «Тарбияи ҷисмонӣ» дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ хеле кам аст. Вале ин маънои онро надорад, ки омӯзгори фанни тарбияи ҷисмонӣ таҷрибаи пешқадами педагогиро татбиқ карда наметавонанд. Барои мушоҳидаи зарурати истифодабарии инноватсияи педагогӣ дар таълими фанни тарбияи ҷисмонӣ ҳангоми ҷалби омӯзгори фанни мазкур ба курсҳои тақмили ихтисос, мушоҳида ва таҳлили таҷрибаи пешқадами онҳо дар иттиҳодияҳои методӣ, семинару машваратҳо ва конференсу ҷамъомадҳои августию январии кормандон ва ғайраҳо нишон медиҳанд, ки дар кори таълими тарбиявии онҳо таҷрибаи бою пешқадами педагогӣ вучуд дорад, вале он кам омӯхта, ташвиқу тарғиб карда мешавад [5].

Мушкилоти мавриди дигар дар он аст, ки имрӯз аксаран дар деҳот омӯзгори фанни тарбияи ҷисмонӣ зарурати омӯхтани таҷрибаи пешқадамро дарк намеkunанд. Баъдан, онҳо маҳорату малакаи омӯхтан, таҳлил намудан ва дар амал истифода бурдани ин таҷрибаи пешқадамро надоранд. Бояд, ки дар бораи афзалияти инноватсия атрофиён баҳо диҳанд, на худ педагог. Ба ин масъала аз тарафи мушовирони идораҳои маориф, шахсону мутасадди соҳа диққати ҷиддӣ бояд дода шавад.

Таҳлилу мушоҳидаҳои педагогони барҷаста нишон додааст, ки омӯхтан, ҷамъбасти намудан ва паҳн кардани таҷрибаи пешқадами педагогӣ мушкилотҳои худро дорад. Он ба имконияти моддӣ, методӣ ва касбии мутахассисони соҳа ҳам алоқамандӣ дорад. Яке аз самтҳои фаъолияти инноватсионии омӯзгори фанни тарбияи ҷисмониро дар амал татбиқ намудани натиҷаи корҳои илмӣ - методӣ ва илмӣ - тадқиқотӣ, ки дар барномаҳо, китобҳо, дастурҳои таълимию методӣ роҳандозӣ гардидаанд, ташкил менамояд [6]. Солҳои охир теъдоди муайяни чунин маводҳо аз тарафи муҳаққиқон, омӯзгори таҷрибадор таҳия, нашр ва дастраси эҳтиёҷмандон гардонда шудааст, аммо онҳо сари вақт дастраси омӯзгори фанни тарбияи ҷисмонӣ намегарданд.

Набудани хоҳишу талабот, маҳорату малакаи омӯхтан, таҳлилу ҷамъбасти намудани таҷрибаи пешқадами педагогии омӯзгори фанни тарбияи ҷисмониро дар он дидан мумкин аст, ки мутахассисон доир ба маводу дастурҳои таълимию методӣ дар ҳаҷми хурд бошад ҳам,

такризу андешарони ро дар саҳифаҳои матбуоти даврии педагогӣ раво намедонанд. Имрӯз вақти он расидааст, ки барои омӯхтан, ҷамъбасти намудан ва паҳн кардани таҷрибаи пешқадами омӯзгори фанни тарбияи ҷисмонӣ ёрии амалию методии мутахассисонро ташкил намудан зарур аст.

Аз нуқтаи назари мо, меъёрҳои муайянкунандаи самти инноватсионии фаъолияти омӯзгори фанни тарбияи ҷисмонӣ инҳо мебошанд: навгонӣ, беҳдошт (оптималият), натиҷабахшӣ, имконияти бо таври эҷодӣ истифода бурдани навоариҳо дар таълими фанни «Тарбияи ҷисмонӣ» ва ғайра. Аз тарафи дигар, муайян кардани меъёри навгонӣ дар фаъолияти омӯзгори фанни тарбияи ҷисмонӣ мушкил аст. Ин ё он навгонии омӯзгори ҷавони фанни тарбияи ҷисмонӣ барои омӯзгори собиқадору соҳибтаҷриба метавонад чизи нав, кори нав, роҳи усули нави таъсиррасонӣ набошад. Бинобар ин, воридшавии ҳар як омӯзгори фанни тарбияи ҷисмонӣ ба раванди инноватсионӣ бояд бо таври ихтиёрӣ, дар асоси баҳисобгирии хусусиятҳои шахсии касбию психологӣ ӯ таъмин карда шавад. Беҳдошт ва натиҷабахшии навгонӣ дар сарфа намудани вақт, қувваи корӣ ва воситаҳои гуногуни таъсиррасонӣ барои ноил гардидан ба натиҷаи дилхоҳ зоҳир мегардад [10]. Меъёри натиҷабахшии инноватсияи педагогӣ аз рӯи устувор будани натиҷаи кор ва дар фаъолияти омӯзгори фанни тарбияи ҷисмонӣ дуру дароз истифода шудани он, яъне, усулу воситаҳои самарабахш доимо дар кори амалӣ ҷой дошта, дар як вақт такмил дода мешаванд, муайян карда мешаванд [4].

Имрӯз на танҳо омӯзгори фанни тарбияи ҷисмонӣ, балки омӯзгори дигар фанҳои тадрисшаванда ба маънои инноватсия то ҷое сарфаҳм намераванд, ин дар ҳолат, ки ба ақидаи И. П. Подласий мафҳуми “инноватсия” дар нимаи дуҷуми солҳои 80 - ум ба соҳаи илми педагогика ворид гардида, он ба оғози давраи бозсозии шурӯғӣ алоқаманд аст ва бо тавзеҳу шарҳдиҳии махсус эҳтиёҷ дорад.

Инноватсия (аз англ. Innovation – навгонӣ гирифта шуда, маъноаш дигаргунӣ, тағйирот) дар дохили низом мебошад. Аз рӯи шарҳи педагогӣ ва ба маънои умумияш дар зер мафҳуми “инноватсия” навгонӣ дар системаи педагогӣ фаҳмида мешавад, ки рафт ва натиҷаи ҷараёни таълиму тарбияро беҳтар менамояд. «Инноватсия» - ташкили раванди комплекси паҳн намудан ва истифода бурдани воситаи нави амалӣ (навигарӣ, навгонӣ - навигарӣ дар соҳаи техника, технология, педагогика, таҳқиқотҳои илмӣ) мебошад.

Инноватсия – ин ҳам ғоя, ҳам раванд, ҳам восита ва ҳам натиҷа мебошад, ки дар ягонагӣ сифатан такмил додани низоми педагогиро дар назар дорад.

Маҳорати муайян намудан ва таҳлил карда тавонистани меъёрҳои ифодакунандаи инноватсияи педагогӣ ба омӯзгори фанни тарбияи ҷисмонӣ имконият медиҳад, ки эҷодкориҳои касбии педагогии онҳо такмил ёбад. Бинобар ин инноватсия ворид намудани навгониҳоро ба фаъолияти касбии омӯзгори дар назар дорад. Аз ин рӯ, омӯхтан, таҳлил намудан ва дар амал татбиқ кардани навоариҳо - инноватсияи педагогӣ вазифаи ҳар як омӯзгор мебошад.

Маълум аст, ки инноватсияи педагогӣ дар ҷои ҳоли ба вучуд наомада, натиҷаи таҳқиқотҳои илмӣ педагогӣ - психологӣ, таҷрибаи пешқадами омӯзгори дар ҳамаи муассисаҳои таҳсилот мебошад.

Инноватсия дар таълим ҳамчун воситаи асосии такмили раванди таълим ва тарбия шинохта мешавад. Он равандест, ки усулҳои нав, технологияи муосир, васоити рақамӣ ва тарзи муносибати навро ба таълим пешниҳод мекунад. Ҳадаф аз истифодаи инноватсияҳо дар фанни тарбияи ҷисмонӣ баланд бардоштани шавқу рағбати хонандагон, ҷалб намудани иштироки фаъоли онҳо дар машғулиятҳо ва афзоиши сатҳи маърифати ҷисмонӣ мебошад [7].

Яке аз самтҳои муҳими инноватсионӣ дар таълими тарбияи ҷисмонӣ истифодаи усулҳои интерактивӣ ва имкониятҳои рақамӣ мебошад. Дар мактабҳои муосир метавон аз платформаҳои рақамӣ барои нишон додани техникаи дурусти машқҳои варзишӣ, истифодаи филмҳо, аниматсияҳо ва сабтҳои аудиовизуалӣ истифода бурд. Масалан, омӯзгор метавонад, техникаи ҷаҳиш ё партофтани тӯбро тавассути навори видеоӣ нишон дода, баъдан онро дар муҳокимаронии дастаҷамъона таҳлил намояд.

Дар шароити кунунӣ, ки наврасон ба телефон ва интернет дастрасии васеъ доранд, истифодаи замимаҳои мобилӣ низ метавонад ҷолиб ва муассир бошад. Зимни омӯзиш метавонанд аз барномаҳои гуногун истифода намоянд, ки хонандагонро ба фаъолиятҳои мустақилонаи ҷисмонӣ ташвиқ менамоянд. Ин гуна воситаҳо на танҳо ҳавасмандиро зиёд мекунанд, балки маърифати тандурустиро низ афзоиш медиҳанд [8].

Дар баробари ин, ҷорӣ намудани усулҳои таълими фарқиятноқ ва инфиродӣ низ ба категорияи усулҳои инноватсионӣ дохил мешаванд. Барои он ки хонандагони дорои қобилияти гуногун аз дарс баҳра баранд, омӯзгорон бояд барои ҳар як хонанда барномаи инфиродӣ ва усули мувофиқро интихоб намоянд [9]. Масалан, хонандагони бо имкониятҳои ҷисмонии маҳдуд метавонанд машқҳои сабуктар ё бо таҷҳизоти махсус иҷро кунанд. Ин усул, ки дар кишварҳои мутараққӣ ба таври васеъ истифода мешавад, метавонад дар Тоҷикистон низ татбиқ гардад.

Яке аз монетаҳои асосӣ дар роҳи татбиқи инноватсияҳо дар дарси тарбияи ҷисмонӣ камбуди донишу малакаи омӯзгорон дар самти истифодаи технологияҳои нав мебошад. Омӯзгорон бояд ба омӯзиши доимӣ ҷалб шаванд, семинарҳо, курсҳои тақмили ихтисос ва тренингҳои амалиро гузаранд. Дар баробари ин, таҳияи дастурҳо ва роҳнамоҳои методии муосир барои омӯзгори тарбияи ҷисмонӣ низ муҳим аст.

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон баъзе мактабҳо аллакай кӯшиш доранд, ки усулҳои инноватсиониро ҷорӣ намоянд. Масалан, дар муассисаҳои таълимии пойтахт дар доираи барномаҳои лоиҳавӣ омӯзгорон аз тахтаҳои интерактивӣ, лавҳаҳои электронӣ ва системаҳои визуалии таълимӣ истифода мекунанд. Таҷрибаи чунин муассисаҳо нишон медиҳад, ки сатҳи иштироки хонандагон дар машғулиятҳо афзоиш ёфта, натиҷаҳои саломатӣ ва фаъолияти ҷисмонии онҳо беҳтар мегарданд [5].

Хулоса, татбиқи инноватсияҳои педагогӣ дар раванди дарси тарбияи ҷисмонӣ на танҳо барои баланд бардоштани сифати таълим, балки барои ташаккули тарзи ҳаёти солим ва фаъоли хонандагон муҳим мебошад. Омӯзгори имрӯза бояд на танҳо мутахассиси варзиш, балки шахси ташаббускор, ихтироъкор ва дорои ҷаҳонбинии муосир бошад. Танҳо дар ин сурат мо метавонем насли солиму фаъол ва дорои рӯҳияи варзиширо тарбия намоем.

АДАБИЁТ

1. Абдувалиев Ш. М. Методикаи татбиқи технологияҳои рақамӣ дар машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ. - Душанбе: «Маориф», 2022.
2. Раҳимова Н. Таълими тарбияи ҷисмонӣ бо истифодаи замимаҳои мобилӣ. // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон, №2, 2024.
3. Хушвахтова М. Инноватсияҳо дар таълими фанни тарбияи ҷисмонӣ. // Маҷаллаи илмӣ - методии «Омӯзгор», №3, 2023.
4. Назаров А. Асосҳои назариявии педагогикаи инноватсионӣ. - Душанбе: ДМТ, 2020.
5. Саидмуродов Ф. Самаранокии усулҳои интерактивӣ дар машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ. - Хучанд: ДДХ, 2021.
6. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинение, т.2. М., 1948.

7. Худатов Н.А. Психологические факторы надежности деятельности спортсмена. М.: ФИС. - Вып I. 1990. - 91с.
8. Шарифзода Ф. Актуальные проблемы современной педагогики. Книга 1. - Душанбе, «Ирфон», 2009. - 459 с.
9. Шарифзода Ф., Миралиев А.М. Общая и профессиональная педагогика. - Душанбе, 2012. - 526 с.
10. Выготский, Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский. - М.: Педагогика - Пресс, 1999. - 533 с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ УЧЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ

В данной статье рассматривается педагогическое новаторство в деятельности учителей физической культуры, включающее внедрение идей и новых педагогических технологий, а также освоение и практическое применение научно-технических и педагогических достижений. Отмечается, что использование педагогических инноваций в профессиональной деятельности учителей физического воспитания прежде всего предполагает внесение изменений, совершенствование и корректировку целей, содержания, методов, приёмов, средств и форм организации учебного процесса по данной дисциплине, руководство спортивно-оздоровительной деятельностью учащихся (спортивные игры), а также сотрудничество с семьёй и школой в формировании их физического развития.

Подчёркивается, что одним из важнейших инновационных направлений в преподавании физического воспитания является применение интерактивных методов и цифровых возможностей. Цель внедрения инноваций, отражённая в статье, заключается в повышении интереса учащихся, активизации их участия на учебных занятиях и развитии уровня физической грамотности.

В этой связи, особенно подчёркивается необходимость повышения умения преподавателей дисциплины по использованию интерактивных досек, электронных вывесок и визуальных систем обучения и их воспитания в духе новаторства, изобретения и инициативы. Поэтому в статье рассматриваются проблемы изучения, анализа и практического внедрения педагогических инноваций как ключевая задача каждого педагога.

Ключевые слова: новаторство (инновация), обучение, воспитание, технология, учитель, физическое воспитание, здоровье, педагогическая деятельность, формирование, методы и приёмы.

THE USE OF PEDAGOGICAL INNOVATIONS IN TEACHING THE SUBJECT PHYSICAL EDUCATION

This article explores pedagogical innovation in the activities of physical education teachers, which involves the implementation of new ideas and pedagogical technologies, as well as mastering and applying scientific, technical, and pedagogical achievements. The article emphasizes that the use of pedagogical innovations in the professional activities of physical education teachers primarily includes introducing changes, improving and refining the goals, content, methods, techniques, tools, and forms of organizing the educational process in this subject, guiding students' sports and wellness activities (sports games), and collaborating with families and schools to shape their physical development.

One of the most significant innovative directions in physical education teaching is the application of interactive methods and digital tools. The aim of these innovations, as highlighted in

the article, is to increase students' interest, activate their participation in lessons, and enhance their physical literacy in physical education.

The article also stresses the need for enhancing teachers' skills in using interactive whiteboards, electronic displays, and visual teaching systems, fostering qualities such as initiative, creativity, and innovation. Therefore, the article addresses the study, analysis, and practical implementation of pedagogical innovations as a key responsibility for every educator.

Keywords: innovation, instruction (teaching), education, technology, teacher, physical education, health, pedagogical activity, formation (development), methods and techniques.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Аминова Иқболбӣ Қурбоновна – Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт, номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи методикаи таҳсилоти ибтидоӣ, педагогика ва психологияи факултети педагогика ва варзиш. Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳраки Гарм, кӯчаи Э. Муҳиддинов - 63. Телефон: (+992) 988048120. E-mail: igbolbi1976@mail.ru

Сведения об авторе:

Аминова Иқболби Қурбоновна – Таджикский педагогический института в Раштском районе, кандидат педагогических наук, доцент кафедры методики начального образования, педагогики и психологии факультета педагогика и спорт. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Гарм, ул. Э.Мухиддинов – 63. Телефон: (+992) 988048120. E-mail: igbolbi1976@mail.ru

Information about the author:

Aminova Iqbolbi Qurbonovna – Tajik pedagogical institute in the Rasht district, candidate of pedagogical sciences, associate professor of the department primary methodology, pedagogy and psychology education, faculty of pedagogy and sport. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Garm, E. Mukhiddin – 63. Phone: (+992) 988048120. E-mai: igbolbi1976@mail.ru

УДК 342.71:342.01

МУШКИЛОТ ВА ДУРНАМОИ ИНЪИКОСИ ҶАНГИ ШАҲРВАНДИ ДАР ТАЪРИХНИГОРИИ ВАТАНИ

Асомиддини Абдумӯмин
Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Мақола ба таҳлили таърихнигории ҷанги шаҳрвандии Тоҷикистон дар солҳои 1992–1997 бахшида шудааст. Дар он осори илмӣ, таҳқиқот, ёддоштҳо ва сарчашмаҳои дигари марбут ба солҳои аввали истиқлолияти давлатӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудаанд. Инчунин, нуқтаҳои назари гуногуни муҳаққиқон оид ба сабабҳо, ҷараён ва пайомадҳои ҷанги шаҳрвандӣ баррасӣ гардидаанд. Саҳми олимони ватанӣ ва хориҷӣ низ дар таҳқиқи воқеаҳои сиёсӣ ва иҷтимоии солҳои 90-уми асри ХХ нишон дода шудааст. Ҳамзамон, нақши Иҷлосияи

XVI-уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар раванди барқарорсозии давлатдорӣ, таъмини сулҳу субот ва таҳкими ваҳдати миллӣ таҳлил шудааст.

Дарч мегардад, ки барои дарки воқеии ҷанги шаҳрвандӣ ва сабақҳои таърихии он таҳқиқотҳои минбаъда бояд дар заминаи принципҳои воқеъбинона, бетарафӣ ва манфиатҳои миллӣ анҷом дода шаванд.

Калидвожаҳо: ҷанги шаҳрвандӣ, истиклолияти давлатӣ, Иҷлосияи XVI-уми Шурои Олӣ, сулҳ ва ризоияти миллӣ, ваҳдати миллӣ, равандҳои сиёсӣ, таърихи муосири Тоҷикистон, давлатдорӣ миллӣ.

Пажӯҳиши ҳодисаҳои ҷанги шаҳрвандии тоҷикон дар солҳои 1992-97 дар таърихи муосири ватанӣ мавқеи муҳимро ишғол мекунад ва бо гузашти зиёда аз се даҳсола таҳлилу баррасии онҳо тақозои замон мебошад. Мутаассифона, оид ба масоили марбут ба таърихи ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон, бо вучуди сипарӣ шудани зиёда аз се даҳсола пас аз анҷом ёфтани он, ҳеч кори ба назар намоёни бунёдии илмӣ ба вучуд наомада, нақшаи мукаммалу муназзами инъикоси ин давраи ғоҷиабори таърихи халқи тоҷик то ҳанӯз дар марказҳои илмӣ мавриди пажӯҳиш қарор нагирифтааст. Сабаби асосӣ, пеш аз ҳама дар он аст, ки дар ин муддат на ҳамаи ҳуҷҷатҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ, инчунин маълумоти шоҳидони ҳодиса дастрас ва дар ихтиёри таърихшиносон ва сиёсатшиносон нагардидааст.

Аз ин нуқтаи назар, адабиёти мавҷудаи илмӣ, осори иштирокчиёни бевоситаи ҳодисаҳо, дар маҷмӯъ бо дигар сарчашмаҳо метавонанд ба ҷузъиёти муҳимме, ки ба таърихи ҳодисаҳои ғоҷиабори солҳои 90-уми Тоҷикистон марбутанд, равшанӣ андозанд.

Масъалаи инъикоси воқеиятҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии солҳои аввали соҳибистиклолии Тоҷикистон, махсусан солҳои 90-уми асри XX, тавачҷуҳи зиёди олимону сиёсатмадоронро ба худ ҷалб кардааст. Дар ин давраи таърихӣ, ки бо нооромӣ ва ҷанги шаҳрвандӣ тавсиф меёбад, таърихшиносон, ҳуқуқшиносон, рӯзноманигорон ва дигар мутахассисон шумори зиёди мақола ва таҳқиқотҳоро нашр намудаанд. Ин мавод бо таҳлили амиқи нуқсонҳо ва мушкилоти ҷомеа, ки дар он солҳо доман густурда буд, масъалаҳои муҳими рушди давлатдорӣ навини Тоҷикистонро фаро мегиранд.

Як қисми муҳими ин осори илмӣ ба таҳаввулоти сиёсиву иҷтимоӣ дар аввали солҳои 90 дахл дорад, ки шароити ба амал омадани ҷанги шаҳрвандии солҳои 1992–1997 ва паёмадҳои саҳти онро муайян мекунад. Зиёда аз ин, инъикоси ҷанбаҳои ғоҷиавии ин давра дар таҳлилҳои муаррихон ва донишмандони соҳавӣ ҷойгоҳи намоёнро ишғол мекунад. Паёму омӯзаҳои ин осор барои фаҳми беҳтари таҷрибаи таърихии кишвари соҳибистиклол ва таҳкими суботи ваҳдати миллӣ аҳамияти назаррас доранд.

Ба хулосаи муҳаққиқ Ҷ. Мирзоев, оид ба он ки “...солҳои аввали даврони истиклол, ҷанги шаҳрвандӣ (1992-1997), сабабҳо, рафт ва оқибатҳои он, пеш аз ҳама, дар гузоришу баромадҳо ва паёмҳои ҳамасолаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон¹ амиқу возеҳ инъикос гардидаанд,” месазад, ҳамовозӣ намуд.

Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 31-уми декабри соли 1992 вазъи вазнини сиёсӣ, иқтисодӣ-иҷтимоӣ дар Тоҷикистон мавҷудбударо воқеъбинона ва возеҳ иброз дошта буданд: «Нерӯҳои ифвогар зери шиорҳои зоҳиран демократӣ, вале амалан мочароҷӯёна

¹ Раҳмон, Э. Тоҷикистон: даҳ соли истиклолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ: Иборат аз се ҷилд /муараттиб С.Фаттоев. – Душанбе: Ирфон, 2001. – Ҷилди 1. (1992, ноябр – 1996, август). – 512 с.; Раҳмон, Э. Истиклолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллӣ. Иборат аз ҳафт ҷилд. – Душанбе: Шарқи озод, 2002-2008; Раҳмон, Э. Ответы на вопросы великобританского издания «Мировой государственный деятель», 1996г., январь // Тысяча лет в одну жизнь (сборник выступлений, речей, интервью и статей). – Душанбе, 2003. – 374 с.

коре карданд, ки Ватани хурдакаки моро ба вартаи нобудӣ расонданд. Хавфи пора-пора шудан, решакан гардондани халқи мо аз имкон берун набуд. На танҳо вилоятҳои том, балки ноҳияҳову кишлоқҳо ҳам аз якдигар роҳи ҷудоиро мечустанд. Созмонҳои гуногуни маҳаллӣ бо номи «Лаъли Бадахшон», «Ҳамдилон», «Меҳри Хатлон», «Ҳисори Шодмон», «Истаравшан», «Зарафшон» ва ғайра арзи вучуд карданд, ки сарфи назар аз ниятҳои неки худ ба якпорчагии Ватани азизамон мусоидат намекарданд».

Ҳанӯз дар солҳои 90-уми асри XX як зумра муҳаққиқон, аз ҷумла В.П. Бушков ва Д.В. Микулский, Н.К. Қаюмов, А. Мамадазимов, Р.М. Масов² вазъияти сиёсии Тоҷикистонро мавриди таҳқиқ қарор дода, бархӯрди сиёсии солҳои 1991-1997-ро дар таҳқиқоти хеш возеҳу равшан инъикос намудаанд. Дар таҳқиқоти донишмандон ва мутахассисони соҳа, масъалаҳои калидии марбут ба рӯйдодҳои сиёсӣ ва иҷтимоии солҳои 90-уми асри гузашта мавриди омӯзиши амиқ қарор гирифтаанд. Таҳқиқу таҳлили равандҳои муҳиме чун зухур ва ташаккули ҳаракатҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ, таъсиси нахустин созмонҳои сиёсӣ, омилҳо ва шароити ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ, сабабу раванди ҷанги шаҳрвандӣ, марҳилаҳои муҳими ба даст омадани сулҳ миёни тоҷикон, нақши давлатҳои минтақа ба монанди Россия ва ҳамсоҷишварҳо дар ин ҷараён, инчунин саҳми созмонҳои байналмилалӣ дар таъмини сулҳу субот ва таҳкими ваҳдати миллӣ мавқеи марказӣ доранд.

Мавзӯҳои мазкур дар пажӯҳишҳо бо диди танқидӣ ва асосҳои илмӣ баррасӣ гардида, ҳар як ҷузъи он дар контексти равандҳои геосиёсӣ ва дохилии он замон арзёбӣ шудааст. Маҳз тавассути чунин таҳлилҳо, фаҳми равшантаре аз шинохти сабабҳои аслии муноқишаҳо ва роҳҳои баромад аз бӯҳрон ба миён омадааст.

Тибқи маълумоти муаллифони мазкур баҳори соли 1992 нерӯҳои муҳолифини дохилӣ ба муқобили ҳокимияти конституционӣ намоишҳои эътирозии дарозмуддат ташкил намуданд. Роҳбарияти ҳукумати Тоҷикистон бошад дар посух ягон ҷораи қатъӣ наандешид. Гузашта аз ин, роҳбарияти сиёсии мамлакат ба вазъияти баамаломада баҳои объективӣ дода натавониста, ба хулосаи ботил, ки гӯё мавҷи ҳаракатҳои эътирозӣ дар оғози кишту кори баҳорӣ қатъ мегарданд, расида буданд.

Ҳукумати ҷумҳурӣ танҳо баъд аз шиддат гирифтани норозигии ҷонибҳо ба натиҷа расид, ки ин равандро дар зери назорат гирифтани натавонад ҳам, ба танзими вазъ ва назорати ҷомеа дар қанор набошад. Бо ҳадафи муқобила бо муҳолифин, санаи 1-уми апрели соли 1992 дар майдони Озодӣ гирдиҳамоии ҷавобие аз ҷониби Кумитаи ҷамъиятии ҳифзи соҳти конституционӣ баргузор гардид. Ҳарчи бештар афзоиш ёфтани шиддати муноқиша ва пайвастании теъдоди рӯзафзунӣ мардум ба сафи эътирозгарон, вазъиятро мураккабтар месохт. Бо густариши доираи норозиён, ҳам талошҳои ҷонибҳо низ ҷиддитар гардида буданд. Дар чунин ҳолати ҳассос ҳукумати вақти кишвар на тавони идораи вазъро ба даст гирифт ва на дастгирии заруриро ба ҷонибдорони худ таъмин намуд.

Ҳаводиси сиёсии зикргардида, ки барои оғози ҷанги шаҳрвандӣ боис гардиданд ва умуман масъалаҳое, ки ба ҷанги шаҳрвандӣ рабт доранд, дар ҷилди шашуми асари бунёдии «История таджикского народа»³ ва «Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол» воқеъбинона инъикос гардидаанд. Вале бояд зикр кард, ки мисли дигар асарҳои маҷмӯӣ, бо мӯҷиби маҳз ба ин масоил ихтисос наёфтани таҳқиқоти мазкур ба назари мо, дар онҳо ҳаводиси давраи аввали истиқлолият, эълон гаридани соҳибхитиёрии кишвар ва ниҳоят

² Масов Р.М. Россия и Таджикистан / Р.М. Масов // Россия в исторических судьбах таджикского народа. – Душанбе, 1998. – 156 с.

³ История таджикского народа / под общей редакции Масова Р.М. – Душанбе, 2011. – Т.6. – С. 438-488.

воқеоти ҷанги шаҳрвандӣ хеле мухтасар ва маҳдуд инъикос ёфта, амиқ мавриди омӯзиш қарор нагирифтааст.

Таҳқиқотҳои мавриди назар ҳамчун сарчашмаҳои арзишманд барои шинохти даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон, махсусан рӯйдодҳои сиёсӣ ва низоъҳои солҳои 90-уми асри XX, аҳаммияти хос доранд. Ин манбаъҳо на танҳо рӯйдодҳоро ҳуҷҷатсозӣ мекунанд, балки ба таҳлили омилҳои аслии сар задани ҷанги шаҳрвандии солҳои 1992–1997 низ мепардозанд. Дар онҳо андешаҳои муҳаққиқони маҳалливу хориҷӣ гирдоварӣ гардида, назари гуногун дар бораи сабабҳои ин муноқишаи фочиабор мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Хулосаҳои муҳаққиқон нишон медиҳанд, ки ҳодисаҳои санаи 5-уми майи соли 1992, яъне рӯйдодҳое, ки дар қаламрави Олии Совети ноҳияи Ленин ва назди бинои Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амал омаданд – ҳамчун нуқтаи ибтидоии ҷанги шаҳрвандӣ арзёбӣ мешаванд. Муаллифони ин таҳқиқот бо тақия ба далелҳои воқеӣ, чунин рӯйдодҳоро на фақат ҳамчун гардиши сиёсии кишвар, балки ҳамчун оғози марҳилаи хунини даргириҳои дохилӣ тасвир мекунанд, ки дар он омезиши омилҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва идеологӣ нақши муҳим бозидааст.

Ҳамин тариқ, осори таҳлилгарон на танҳо рӯшанӣ ба воқеаҳои таърихӣ меандозанд, балки заминаи муҳим барои фаҳми амиқи бӯҳрони сиёсии он давра фароҳам месозанд.

Яке аз таҳқиқоти муҳиме, ки барои дарки амиқи рӯйдодҳои сиёсӣ дар солҳои аввали истиқлолияти Тоҷикистон дорои аҳаммияти хос мебошад, китоби Давлат Назриев ва Игор Саттаров бо номи «Республика Таджикистан: история независимости» («Ҷумҳурии Тоҷикистон: таърихи истиқлолият») ба шумор меравад. Ин асар бахше аз як лоиҳаи ҳафтҷилдаи солномаест, ки ба ҳодисаҳои ҳафт соли нахустини истиқлол бахшида шудааст ва то имрӯз се ҷилди он ба таъби расидааст.

Лоиҳа ба таври муфассал чараёни воқеаҳоеро дар бар мегирад, ки аз моҳи августи соли 1991 оғоз шуда, то рӯзи баимзорасии Созишномаи сулҳ ва ризоияти миллӣ – 27 июни соли 1997 идома меёбанд. Се ҷилди аввал ба рӯйдодҳои солҳои 1991, 1992 ва 1993 бахшида шуда, дар онҳо чараёни таҳаввулоти сиёсӣ, сабабҳои аслии бӯҳрон ва низоъ, инчунин марҳилаҳои ибтидоии ҷанги шаҳрвандии солҳои 1992–1997 ба таври амиқ инъикос ёфтаанд.

Ин китобҳо барои муҳаққиқон ва хонандагони манфиатдор дар шинохти равандҳои мураккаби сиёсии даҳаи аввали истиқлолият на танҳо манбаи бозғайнимод, балки асбоби муҳими таҳлилий ба ҳисоб мераванд.

Таҳлили рӯйдодҳои сиёсии солҳои аввали истиқлолияти Тоҷикистон нишон медиҳад, ки на танҳо муҳаққиқони касбӣ, балки ҳуди шохидони бевоситаи воқеаҳо низ дар ин раванд саҳмгузор будаанд. Дар асарҳои ин гурӯҳи нависандагон, ки бисёри онҳо иштирокчиён ё нозирони рӯйдодҳои он давранд, ҷанбаҳои муҳими таъсиси ҳизбу созмонҳои ҷамъиятӣ, ҳаракатҳои эътирозӣ ва оғози ҷанги шаҳрвандии солҳои 1992–1997 ба таври возеҳ баён ёфтааст.

Ин навъи таҳқиқот, ки бештар хусусияти ҳуҷҷатӣ ва ёддоштӣ дорад, бо мақсади баёни воқеият ва фаш сохтани ҳақиқатҳои пинҳоншуда анҷом дода шудааст. Муаллифон кӯшидаанд рӯйдодҳоро аз таъсири овозаҳо ва таҳминҳои ғайрирасмӣ пок намуда, онҳоро бо далелҳои мушаххас ва аз дидгоҳи воқеии таърихӣ инъикос намоянд. Бо вучуди ин, дар аксари ин навиштаҳо баррасии амиқи илмӣ ва таҳлили мантиқии низоъҳо камтар ба назар мерасад, зеро диққати асосӣ ба баёни таҷрибаҳои шахсӣ ва ё тасвири рӯйдодҳои воқеӣ равона шудааст.

Бо ин вучуд, чунин осор ҳамчун шохидии зиндаи таърихӣ, дар пайгирии равандҳои сиёсӣ ва иҷтимоии аввали даврони истиқлол, манбаи иловагӣ ва муҳим ба шумор мераванд. Онҳо на танҳо фазои онсолаҳоро бозсозӣ мекунанд, балки дарки равшантаре аз ангезаҳо ва хислати бӯҳронҳои сиёсии кишвар пешниҳод менамоянд. Бо вучуди баъзе камбудиву нуқсонҳо асарҳои дар ин самт таълифшуда аз аҳамияти илмӣ бархӯрдор буда, дар инъикоси таърихи сиёсии солҳои

аввали Тоҷикистони соҳибистиклол сарчашмаи муҳими илмӣ маҳсуб меёбанд. Ба ин гуруҳ мавод ёддоштҳои А. Соҳибназаров, С. Кенчаев, Н. Дӯстов, Б. Каримов, Х. Насриддинов, М. Амиршо, С.А. Нури, О. Панфилов, Х. Тураҷонзода ва ғайраҳо дохил мешаванд.

Илова бар осори ёддошти, ки бештар рӯйдодҳоро аз дидгоҳи шахсӣ ба тасвир мекашанд, як қатор китобҳо, монографияҳо ва мақолаҳои илмӣ дорои таҳлили амиқ низ ба нашр расидаанд. Дар ин таҳқиқотҳо, ки бо истифода аз усулҳои илмӣ таҳлилий анҷом ёфтаанд, заминаҳои сиёсӣ иҷтимоӣ сар задани ҷанги шаҳрвандӣ, омилҳои мураккаби дохиливу хориҷии бухрон, инчунин ҷараёни расидан ба сулҳи байни тоҷикон бо диди васеъ ва воқеъбинона баррасӣ шудаанд. Муаллифони ин асарҳо талош кардаанд, ки на танҳо воқеаҳои таърихро ҳуҷҷатгузорӣ кунанд, балки бо таъя ба далелҳои муътамад сабабу пайомадҳои ҷанги дохилиро таҳлил намоянд. Дар натиҷа, ин гуна навиштаҳо имкони дарки амиқтари моҳияти муноқишаи солҳои 1992–1997 ва раванди барқарории сулҳро фароҳам оварда, барои муҳаққиқон, сиёсатшиносон ва таърихшиносон як манбаи бозтағйимоди омӯзишӣ гардидаанд.

Аз ин рӯ, ин таҳқиқоти дорои ҷанбаи илмӣ на танҳо ба тафсири воқеаҳои гузашта кумак мекунад, балки заминаи устувор барои арзёбии сабақҳои таърихӣ он давра дар сиёсати имрӯзаи Тоҷикистон фароҳам меоранд.

Иттифоқан, ин омилҳо сабабгори ташдиди ҳисси нобаробарӣ ва таҳкими мафкураи маҳалгароӣ гардиданд, ки дар ниҳоят ба нооромии сиёсӣ ва сар задани ҷанги дохили мусоидат карданд. Ба ин тартиб, муаллифон ҷанги шаҳрвандиро на танҳо ҳамчун низои сиёсӣ, балки ҳамчун натиҷаи мустақими таназзули сохторҳои иҷтимоӣ ва иқтисодии кишвар дар ибтидои истиқлолият арзёбӣ менамоянд.

Муҳаққиқони мазкур қазияи Афғонистонро яке аз омилҳои асосии берунӣ сар задани ҷанги шаҳрвандӣ медонанд⁴.

Омилҳои муҳимтарини оғози ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон (1992-1997) дар китоби дарсии «Таърихи халқи тоҷик», ки барои донишҷӯёни макотиби олии ҷумҳурӣ таҳия гардидааст, муфассал таҳлилу баррасӣ гардидааст.

Дар китоби мавриди назар муаллифон бо таъя ба таҳлили омилҳои таърихӣ ва иҷтимоӣ, панҷ сабаби калидии сар задани ҷанги дохилиро дар Тоҷикистон муайян менамоянд. Ин сабабҳо дар маҷмӯъ ҷанбаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, равандҳои мансабталошӣ ва маҳалгароиро дар бар гирифта, дар баробари онҳо муносибати номатлуб ва сарқубгаронаи ҳукумати Шуравӣ нисбат ба дин низ ҳамчун омилҳои муҳими ташаннуҷи вазъ зикр шудааст. Аз нигоҳи таҳлилий, ҳар як аз ин омилҳо на дар алоҳидагӣ, балки дар ҳамбастагӣ ва ҳамтаъсирӣ ба вучуд омада, шароити мураккабу ҳассоси даврони пасошуравиро бозтоб медиҳанд. Масъалаҳои иқтисодию иҷтимоӣ: аз ҷумла бекорӣ, камбизоатӣ ва нобаробарии минтақавӣ, заминаи нооромиро фароҳам оварда, бо амалиётҳои сиёсӣ, ки гурӯҳҳои алоҳида баҳри ба даст овардани қудрат анҷом медоданд, шиддати бештар гирифт. Ин таҳқиқот бо рӯшан кардани иртиботи байни муҳити таърихӣ бухронӣ ва ҳислати сохтори муноқиша, имкон медиҳад, ки ҷанги дохили Тоҷикистон на танҳо ҳамчун як рӯйдоди сиёсӣ, балки ҳамчун натиҷаи мураккаби омилҳои ҷамъшуда ва ҳалнашудаи системавӣ арзёбӣ гардад.

Муҳаққиқон Д. Назриев ва И. Сатторов дар таҳқиқ ва тавзеҳи ҷанбаҳои гуногуни ҷанги шаҳрвандии Тоҷикистон саҳми назаррас гузоштаанд. Бо истифода аз усулҳои таҳлилий илмӣ ва таърихшигорӣ, онҳо тавонистаанд на танҳо воқеаҳои муҳими он давраро ҳуҷҷатгузорӣ кунанд,

⁴ Ғоибов Ғ. Таърихи Хатлон аз оғоз то имрӯз. Монография / Ғ. Ғоибов. – Душанбе: Дониш, 2006. – С.714.

балки раванду заминаҳои мураккаби сар задани низоъро низ баррасӣ намоянд. Таҳқиқоти ин ду муаллиф бо фарогирии маълумоти муътамад ва таҳлили равандҳои сиёсату иҷтимоӣ, заминаи зарурӣ барои дарки амиқи ҷанги шаҳравандӣ ва пайомадҳои он фароҳам овардаанд. Онҳо бо таъҷиб ба ҳуҷҷатҳо, шохидии воқеа ва таҳлили сабабҳои амиқ, ба хонанда имкон медиҳанд, ки ин фоҷиаи миллиро аз дидгоҳи мутаваззин ва воқеъбинона дарк намояд.

Пажӯҳиши онҳо, ки аз се ҷилд иборат аст, «Республика Таджикистан: история независимости» («Ҷумҳурии Тоҷикистон: таърихи истиқлолият») ном дошта, сарчашмаи муҳим дар омӯзиши солҳои аввали даврони истиқлол маҳсуб меёбад.

Ин муҳаққиқон таҳаввулоту сиёсии солҳои 1991, 1992 ва 1993-ро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо риояи дақиқи ҷузъиёти воқеаҳо ва бо пайдарпайии хронологӣ ба таври муфассал бозтоб додаанд. Онҳо кӯшидаанд, ки ҳар як рӯйдоди муҳимро дар заминаи воқеияти замон ва дар иртибот бо дигар ҳодисаҳо таҳлил кунанд, то тасвири мукамал ва пайваستاи он давраи бӯҳронӣ ба хонанда пешниҳод гардад.

Яке аз нуктаҳои гардиши калидӣ дар ҷараёни ҷанги шаҳравандии Тоҷикистон, ки таъсири амиқ ба муҳтавои сиёсӣ ва институти давлатдорӣ гузошт, Иҷлосияи XVI-уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Ин рӯйдоди сарнавиштсоз, ки аз 16 ноябр то 2 декабри соли 1992 дар Қасри Арбоби шаҳри Хучанд баргузор гардид, дар фазои пурташаннучи сиёсату иҷтимоии кишвар сурат гирифта, ҳамчун марҳилаи муайянкунанда дар шаклирии давлатдорӣ навини тоҷикон шинохта мешавад.

Иҷлосия бо қабули қарорҳои, ки ба таҳкими сохторҳои давлатдорӣ, барқарорӣ ҳокимияти марказӣ ва муайян сохтани самтҳои асосии рушди ояндаи ҷомеа нигаронида шуда буданд, заминаи устувори сиёсӣ ва ҳуқуқӣ барои идомаи фаъолияти давлатро ба вуҷуд овард. Дар шароите ки ҷанги шаҳравандӣ кишварро ба гирдоби бӯҳрони амиқ кашида буд, баргузорию ин анҷуман ҳамчун иқдоми ҳалкунанда дар ҷиҳати таъмини суботи сиёсӣ ва шиносии ҳокимияти қонунӣ пазируфта мешавад.

Маҳз аз ҳамин иҷлосия бештари сохторҳои калидии давлати навбунёди тоҷикон шакл гирифта, раванди барқарорсозии сохтори давлатӣ ва оғоз гардидани марҳалаи нави давлатдорӣ оғоз ёфт. Аз ин рӯ, Иҷлосияи XVI на танҳо як рӯйдоди муҳим дар марҳилаи бӯҳронӣ, балки нуктаи ибтидоии таҳаввулоту устувори сиёсӣ ва ҳуқуқӣ дар таърихи Тоҷикистони соҳибистиқлол арзёбӣ мегардад.

Зикри он муҳим аст, ки дар равандҳои таҳқиқ, арзёбӣ ва тавзеҳи аҳаммияти таърихӣ ва нақши созандаи Иҷлосияи XVI, саҳми асарҳо, мақолаҳо, гузоришҳо ва баромадҳо, махсусан паёмҳои ҳамасолаи Асосгузори сулҳ ва ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ, мавқеи марказӣ доранд. Маҳз тавассути ин суҳанрониҳо ва навиштаҳо, моҳияти воқеии Иҷлосия, рисолати таърихӣ он дар барқарорсозии сохтори давлатӣ ва оғози марҳалаи сулҳофаринӣ ба таври пайдарпай инъикос меёбад.

Ин паёмҳо на танҳо дар таҳкими нигоҳи миллию сиёсӣ нисбат ба Иҷлосия саҳм мегузоранд, балки ҳамчун манбаи муҳими омӯзишӣ барои таҳқиқи ин марҳалаи сарнавиштсози таърихи кишвар хизмат мекунад.⁵ Сарвари давлат дар яке аз паёмҳои ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид кардаанд, ки ин иҷлосия дорои аҳаммияти

⁵ Раҳмон Э. Таджикистан: десять лет независимости и национального единства. В 4-х томах / Э. Раҳмон. – Душанбе: Шарқи озад, 2001; Раҳмон Э. Независимость Республики Таджикистан и возрождение нации. В 7 томах / Э. Раҳмон. – Душанбе: Шарқи озад, 2002-2009; Раҳмон Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллӣ. Иборат аз ҳафт ҷилд / Э. Раҳмон. – Душанбе: Шарқи озад, 2002-2008; Раҳмонов Э. Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ. Иборат аз се ҷилд. Ҷилди аввал / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2001. – 512 с.

таърихии бузург мебошад: «Роҳи мо ба сӯи чунин низом аз баргузори иҷлосияи таърихии шонздаҳуми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки оғози наҷоти миллати мо аз вартаи парокандагӣ ва гузоштани аввалин хишти бинои сулҳ дар сарзамини куҳанбунёди тоҷикон буд, ибтидо мегирад».

Бо дарназардошти аҳаммияти таърихӣ ва нақши сарнавиштсози Иҷлосияи XVI-уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, теъдоди зиёди муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ тавачҷуҳи хосса ба ин мавзӯ зоҳир кардаанд. Дар робита ба ин иҷлосия шумораи зиёд асарҳо ва рисолаҳои илмӣ ба таъб расидааст, ки муҳимтарини онҳо бо ширкати бевоситаи иштирокчиёни иҷлосия таҳия шудаанд. Хусусияти муҳимтарини ин навиштаҳо дар он аст, ки онҳо муфассал танишҳо ва ҷанбаҳои мушаххаси воқеаҳои иҷлосияро таҳлил ва баррасӣ менамоянд.

Мавриди зикр аст, ки барои инъикоси иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аҳаммияти таърихӣ ва рисолати тақдирсозу паёмдҳои он асарҳои И.Усмонов, Г.Ҳайдаров, К.Абдулов, инчунин асарҳои бунёди «Бунёди давлатдорӣ навин», «История таджикского народа» ва «Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол», Д. Назриев ва И.Сатторов, З.Акрамӣ нақши бориз доранд.

Онҳо Иҷлосияи XVI-уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳамчун рӯйдоди сарнавиштсоз ва муҳим медонанд, ки аҳаммияти таърихӣ ва оқибатҳои он, ба монанди қабули Конститутсияи Тоҷикистон соли 1994 тавассути раёйпурсӣ, интихоби Раиси ҷумҳур ва имзои Созишномаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ санаи 27 июни 1997-ро таҳлил мекунанд. Онҳо таъкид мекунанд, ки ин иҷлосия заминаи ҳуқуқиву сиёсиро барои таъмини суботи кишвар ва раванди сулҳсозӣ фароҳам овардааст, ки дар таърихи Тоҷикистон ба марҳилаи нави рушди давлатдорӣ ва муттаҳидсозӣ оварда расонд.

Муҳаққиқ О.Раҳмон аҳаммияти сиёсӣ таърихӣ ин иҷлосияро чунин арзёбӣ мекунад: «...Иҷлосияи XVI-ум нуктаи сарҳисобест, ки дар худшиносии воқеии миллӣ таҳаввулоти куллӣ ба миён овард»⁶. Мавсуф андешарониҳои хешро перомуни иҷлосия идома дода, таъкид кардааст, ки «Муҳимтар аз ҳама дар иҷлосия шахсияти бузурги миллӣ рӯи кор омад, ки бо ҷасорати инсонӣ ва хиради сиёсӣ миллату кишварро аз вартаи парокандагӣ ва нобудӣ берун кашид» ва ҳақ ба ҷониби ӯст.

Ба назарии муҳаққиқи таърихи сиёсати даврони истиқлолият И. Усмонов, аҳаммияти таърихӣ ин иҷлосия асосан дар он аст, ки он «тавонист роҳбариятеро интихоб намояд, ки давлат ва сарзаминро аз парокандашавӣ ва миллатро аз худкушӣ наҷот диҳад».

Муаррих З. Акрамӣ бо равиши нав ва таҳлили муфассал заминаҳои ташаккули давлатдорӣ муосири тоҷиконро омӯзиш намуда, паҳлӯҳои мухталифи Иҷлосияи XVI-уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро таҳлил кардааст. Ин назария ва таҳқиқоти ӯ имкон медиҳанд, ки маърифати амиқтар ва дарки ҷанбаҳои мураккаби ин марҳилаи таърихӣ Тоҷикистон ба даст оварда шавад, ки дар рушди сиёсӣ ва иҷтимоии кишвар нақши таърихӣ доштааст.

Ба андешаи ӯ «Маҳз қарорҳои таърихӣ иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳбарони нави мамлакатро имкон доданд, ки масоили муҳими ҳаётро ҷиҳати манъи ҷанги бародаркуш, бозгашти гурезагон ба ватан, дарёфти роҳҳои гуфтушунидҳо ба Иттиҳоди муҳолифини тоҷик, бунёди давлатдорӣ нав ва низоми ҳуқуқии Тоҷикистони соҳибистиклол ҳал намоянд»⁷.

⁶ Раҳмон О.Э. Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон – марҳилаи нави рушди давлатдорӣ тоҷикон / О.Э.Раҳмон // Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон: ибтидои сулҳу субот (бахшида ба 25-умин солгард). Маълӯаи мақолаҳо / зери таҳрири Ф.Раҳимӣ ва дигарон. – Душанбе, 2017. – С.14.

⁷ Акрамӣ З. Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон: мантиқи таърих / З. Акрамӣ. – Душанбе, 2017. – С.18.

Сарфи назар аз омилҳои мухталиф, Иҷлосияи XVI нақши ҳалқунанда дар танзими сиёсати муноқишаҳои солҳои 90-уми Тоҷикистон бозид. Муҳаққиқ Ф. Абдурашитов таъкид мекунад, ки дар ин иҷлосия масъалаҳои муҳимми сиёсӣ ва амниятӣ баррасӣ шуданд, аз ҷумла муроҷиат ба давлатҳои ИДМ барои ҷалби нерӯҳои сулҳҷӯӣ ба минтақаи даргир, таъсиси артиши миллӣ, ба расмият шинохтани ҳизбҳои сиёсӣ, пароканда сохтани гурӯҳҳои ғайриқонунӣ ва посдории марзҳои давлатӣ. Ин тадбирҳо барои барқарор кардани субот ва пешгирии густариши низоъ нақши муҳим доштанд.

Иҷлосияи XVI ҳамчун нуқтаи гардиш дар раванди танзими вазъи сиёсӣ амниятии Тоҷикистон дар солҳои 90-уми асри гузашта шинохта мешавад. Қарорҳои қабулида дар ин иҷлосия заминаи муҳим барои барқарорсозии сулҳу субот ва таҳкими истиклоли давлатиро фароҳам оварданд.

Бояд ёдовар шуд, ки яке аз масъалаҳои асосии иҷлосия авфи тарафҳои даргир маҳсуб меёфт. Мутаасифон, аз сабаби дар хориҷи кишвар қарор доштани қумандонҳои ҷабҳаи ҳалқӣ ва муҳолифини кишвар ин масъала ба таваққуф гузошта шуда буд. Бо даъвати Раиси Шурои Олӣ Эмомалӣ Раҳмонов санаи 26-уми ноябр Сангак Сафаров, Ёқуб Салимов ва 11 нафар аз қумандонҳои Горди ҳалқӣ аз қисми ҳарбии дар шаҳри Қурғонтеппа будаи дивизияи 201-уми Россия тариқи чархбол ба шаҳри Хучанд парвоз карданд.

Дар Хучанд 4 нафар қумандонҳои Ҳисору Регар бо онҳо ҳамроҳ шуданд⁸. Сипас, дар толори хурди қасри Арбоб паси дарҳои баста музокироти байни қувваҳои муқобил сурат гирифт. Дар он 18 нафар намоёндагони Фронти ҳалқӣ ва 33 нафар қумандонҳои муҳолифин ширкат доштанд. Ҳамчунин, дар ин музокирот Раиси наваъйини Шурои Олӣ Эмомалӣ Раҳмонов низ ҳузур дошт. Дар он Сангак Сафаров масъалаи оштиро ба миён гузошт, ки аз тарафи қумандонҳои ҳар ду ҷониб пазируфта шуд.

Сардори Фронти ҳалқӣ Сангак Сафаров дар ин иҷлосия ба суҳан баромада, зикр намуд, ки мо ба Хучанд бо як мақсад – барҳам задани ҷанги бародаркушӣ дар сарзамини Тоҷикистон омадаем.

Бояд тазаққур дод, ки яке аз масъалаҳои муҳим таъсиси артиши миллӣ ва қувваҳои сарҳадӣ буд, ки аз ин иҷлосия ибтидо мегирад. Гузариш ба иқтисоди бозорӣ, ки дар ин иҷлосия мавриди муҳокима қарор гирифт, аз ҷумлаи чораҳои буд, ки ба рушди иқтисодии кишвар оғоз бахшид.

Гузашта аз ин, санади ҳамчун субъекти муносибатҳои байналҳалқӣ эътироф шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳз дар ин иҷлосия тасдиқ гардид. Ба андешаи А.Раҳмонзода “Иҷлосияи XVI дар мавриди сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон қарорҳои муайяне қабул кард, ки барои дақиқ кардани шарикони стратегии кишвар ва барпо кардани ҳусни ҳамҷаворӣ ба кишварҳои ҳамсоя, аз ҷумла Федератсияи Россия, Ўзбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон, Туркманистон ва ғайраҳо муҳим мебошанд.

Дар анҷумани тақдирсоз санаи 2-юми декабри соли 1992 Қарори Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъсис додани вилояти Хатлон дар ҳайати Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба тавсиб расид.

Дар Иҷлосияи сарнавиштсоз 74 санади ҳуқуқӣ қабул гардид, ки аз ҷумлаи онҳо 15 қонун, 52 қарор, 6 фармон ва як изҳорот буданд. Ҳамаи ин санадҳо барои барқарор кардани суботи сиёсӣ дар шароити мураккаби он солҳо ва таҳкими низоми навини миллии давлатдорӣ тоҷикон нақши таърихӣ доштанд.

⁸ Сомонаи интернетии «Миллат». Ғулом Бобоев: Аз 25 нафар қасе чуръат накард Раиси Шурои Олӣ шавад. Санаи шиносоӣ 17.01.2019 <http://millat.tj/>

Ичлосияи XVI-уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун пойгоҳи асосии давлатдорӣ муосири тоҷикон шинохта мешавад, ки нақши муҳиме дар пешгирӣ аз парокандагӣ ва мустаҳкам намудани истиқлолияти кишвар бозид. Дар таърихнигорӣ чанги шаҳрвандии солҳои 1992-1997 ин ичлосия ҳамчун марҳалаи муҳими даврабандӣ ва таҳлили рӯйдодҳои сиёсӣ мавқеи махсус дорад.

Мутаассифона, муҳаққиқон бештар ба нақли ҳодисаву рӯйдодҳои ин ҷанг маҳдуд шуда, ин рӯйдоди сиёсиро умуман даврабандӣ накардаанд. Масалан, дар пажӯҳиши диссертатсионии М.Г. Ганчакова, ки яке аз бобҳои асосии он бевости ба таҷассуми чанги дохилии солҳои 1992-1997 ихтисос дода, дар ин самт мақолаҳои зиёде таълиф шуда бошад ҳам, вале муҳаққиқ аз дарабандии ин воқеати муҳими сиёсӣ худдорӣ кардааст.

Муаллифони асари дастаҷамъии “История таджикского народа”, ки ба таърихи чанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон (солҳои 1992-1997) бахшида шудааст, ин воқеаи муҳимро ба ду давра тақсим кардаанд, ки аксари муҳаққиқон ин даврабандиро дар нигоштаҳои худ тасдиқ кардаанд.

Муҳаққиқони асар давраи аввали ин рӯйдодро, ки аз 5 майи соли 1992 оғоз ёфтааст ва то декабри ҳамон сол, яъне то анҷоми ичлосияи таърихии XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, давом кардааст, ҳамчун марҳалаи нангину пуршиддати чанги шаҳрвандӣ муайян мекунанд. Ин давраро метавон шадидтарин марҳилаи низоъ номид, ки дар он тақрибан 50 ҳазор нафар шаҳрвандони Тоҷикистон қурбон шуданд. Ичлосияи мазкур дар давраи ҷанг тағйироти ҷиддӣ ворид намуда, ба раванди таҳаввулоти сиёсӣ таъсири бузург гузошт.

Тибқи маълумоти Комиссариати олии СММ оид ба масоили фирориён, 600 ҳазор, яъне даҳяки аҳолии мамлакат маҷбур шуданд, ки ҷои истиқомати доимии худро дигар кунанд. 80 ҳазор нафар дар марзи Афғонистон паноҳ бурданд⁹.

Зарари иқтисодие, ки ба ҷумҳурӣ расид, тақрибан ба 300 миллиард рубл баробар буд. Худуди 80% нерӯи саноатии кишвар ғайрифайзоли гардид ва ҳаҷми даромади миллии соли 1992 нисбат ба соли 1991 ба андозаи 31% кам шуд¹⁰.

Ҳамин тариқ, баррасӣ ва таҳлили масоили дар ин боби рисола муҳокимашуда моро ба чунин ҳулоса мерасонад, ки ҳарчанд дар таърихнигорӣ ватанӣ таҳқиқоти зиёд дар бораи паҳлӯҳои гуногуни чанги шаҳрвандии Тоҷикистон (солҳои 1992-1997) вучуд доранд, аммо барои фаҳмиши воқеии ин рӯйдоди муҳими таърихӣ зарур аст, ки он бо дурнамо ва назари фарогири миллий ва бе ғаразҳои сиёсӣ ё гурӯҳӣ мавриди таҳқиқ қарор гирад. Танҳо чунин муносибати фароғир ва бидуни ягон манфиати шахсӣ метавонад барои манфиати умумии миллати тоҷик ва таҳкими оромии ҷомеа мусоидат намояд. Ин равиш имконият медиҳад, ки сабақҳои таърихӣ дуруст фаҳмида шуда, роҳҳои пешгирии низоъҳои минбаъда баррасӣ гардад.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ОТРАЖЕНИЯ ГРАЖДАНСКОЙ ВОЙНЫ В НАЦИОНАЛЬНЫХ ИСТОРИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Статья посвящена анализу историографии гражданской войны в Таджикистане 1992-1997 годов. В ней рассматриваются научные труды, исследования, мемуары и другие источники, посвящённые первым годам государственной независимости страны. Проанализированы различные точки зрения исследователей на причины, ход и последствия гражданской войны. Показан вклад отечественных и зарубежных учёных в изучение политических и социальных процессов 1990-х годов XX века. Также, исследуется роль XVI сессии Верховного Совета Республики Таджикистан в процессе восстановления

⁹ История таджикского народа/ под общей редакции Масова Р.М.-Душанбе,2011-.6-С.438-488.

¹⁰ Кузьмин А. И. Проблемы «Ближнего зарубежья». Уроки Таджикистана / А.И. Кузьмин [Электронный ресурс]. URL: <http://militaryarticle.ru/obozrevatel/1993-obozrevatel/12799/> (дата обращения: 01.02.2019).

государственности, обеспечения мира и стабильности, в том числе, укрепления национального единства.

Отмечается, что для объективного осмысления гражданской войны и её исторических уроков, дальнейшие исследования должны проводиться на основе принципов объективности, беспристрастности и соблюдения национальных интересов.

Ключевые слова: гражданская война, государственная независимость, XVI сессия Верховного Совета, мир и национальное согласие, национальное единство, политические процессы, новейшая история Таджикистана, национальная государственность.

ISSUES AND PROSPECTS OF REFLECTING THE CIVIL WAR IN NATIONAL HISTORICAL STUDIES

The article is devoted to the analysis of the historiography of the Civil War in Tajikistan (1992-1997). It examines scholarly works, research studies, memoirs, and other sources related to the first years of the country's state independence. Various scholarly perspectives on the causes, course, and consequences of the civil war are analyzed. The contribution of domestic and foreign researchers to the study of the political and social processes of the 1990s is also highlighted. In addition, the article explores the role of the XVI Session of the Supreme Council of the Republic of Tajikistan in the process of restoring statehood, ensuring peace and stability, and strengthening national unity.

It is emphasized that a comprehensive understanding of the Civil War and its historical lessons requires further research based on the principles of objectivity, impartiality, and national interests.

Keywords: civil war, state independence, 16th Session of the Supreme Council, peace and national reconciliation, national unity, political processes, contemporary history of Tajikistan, national statehood.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Асомиддини Абдумӯмин – муаллими калони кафедраи фанҳои гуманитарии Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон.

Сведения об авторе:

Асомиддини Абдумӯмин – старший преподаватель кафедры гуманитарных дисциплин Технологического университета Таджикистана.

Information about the author:

Asomiddini Abdumumin – senior lecturer of the Department of Humanities at the Technological University of Tajikistan.

TO MANAGE THE CLASSROOM ATTENTIVELY DURING THE LESSON

Ibrohimova M. I.

Technological university of Tajikistan Anatation

The article includes information concerning importance of correct class management in the process of teaching language. It also offers some special ways of correct managing of class to the lecturers of foreign languages. In the article the main attention is directed to abilities and skills of teachers during epy lesson. The most important thing which I mentioned its demonstration rather than explaining new activities to your group. Teachers shoud try to do all their bests during the lesson and all the modern methods should be used.

Key words:Management, teaching language, ways, abilities, practical lessons, groups of students, foreign languages, managing the group of students during the English language lessons.

It should be noted that the teachers at schools and the lecturers at the universities first of all have to admit their ignorance in the case of class management. That is very important to manage the classroom and the students at the process of teaching foreign languages at schools as well as at the universities. The guiding principle is simple: if the student is more likely to be able to 'switch off' if you follow a pattern, then you choose individuals to answer; if the emphasis is on speed and students will remain involved because of the pace, it is often more efficient to do things in an "obvious" way.

The idea only will be true, for example, of an individual pronunciation practice of a word or phrase, or of certain types of language game

No teacher can know everything and there is no harm in students recognizing this. English is a huge subject and, no matter how much you have studied it, no matter how long you have been teaching it, you will still come across points which have never arisen before.

We are truly sure that it is particularly the case that non-native teachers frequently have a better explicit knowledge of the grammar of English than an inexperienced native teacher has. In such circumstances it is common sense to pool your skills and make life easier for both of you. But many non-native teachers working in state schools do not have regular access to a native speaker. They can, however, relatively easily form self-help groups. The practice shows that the native teachers have often not thought of some of the difficulties which foreign students face when seeing English from outside. But non-native teachers living in their own countries often do not have the opportunities to develop as wide as knowledge of English as they would like. It is extremely important for teachers not to feel guilty about this.

State schoolteachers should think of teachers of other subjects such as mathematics or physics. That is why it would be impossible for teachers in these subjects to know everything about their subjects; the same is true for English. But on the other hand, important not to undermine the students' confidence in the teacher. The solution is straightforward admitted that you do not know, consult a colleague or look the answer up, and make sure that if you say you will tell the student in the next lesson, you do actually say something about the problem even if you can't find it.

We must note that the worst thing to do is to give an ad hoc explanation which later turns out to be untrue. The best thing to do, in this as in so many other things, is to take the students into

your confidence to do your best to help them, but if there are occasions when you cannot, make that, and the reasons for it, clear to them. There is a requirement of consult colleagues in such situations.

You know one of the quickest and easiest ways of finding the answer to a question which you cannot answer is to ask someone else. Why waste a long time wrestling with a problem, or wading through a reference book if a colleague can tell you in a few moments?

The practice shows that the native teachers have often not thought of some of the difficulties which foreign students face when seeing English from outside. But non-native teachers living in their own countries often do not have the opportunities to develop as wide a knowledge of English as they would like. It is extremely important for teachers not to feel guilty about this. Teachers with different backgrounds have different insights and skills. At the same time most teachers teaching similar classes face similar problems. In these circumstances, teachers should get together, either informally or formally, on a regular basis. This way at least it helps to share problems, and to realize that others find the tape difficult to hear, the distinction between the present perfect and past simple difficult to explain etc.

Unfortunately, very often, however, such self-help groups can be significantly more useful than that. Because of the varied background of their participants, a combination of the insights of several group members can often produce a solution which no individual member would produce alone. One of the main reasons teachers resist the formation of such groups is, unfortunately, a false sense of their own importance. They are afraid that others will be unsympathetic to their difficulties, lack of knowledge, or other problems. While some ideas will work for individual teachers but not for others, it is astonishing how much collective wisdom is wasted by not being shared with colleagues. Such help can cover many fields: simple misprints in the textbook, convenient ways of explaining things which students have found difficult, useful supplementary practices, test items, sources of useful authentic material, etc. Teachers in many parts of the world have found such groups enormously helpful. Initially, people may be shy about raising individual difficulties and it is often best to begin such groups by having a task such as the preparation of a test or supplementary material for a difficult point, as the basis for an early meeting.

There is a saying: A trouble shared, is a trouble halved; it is as true for the language teacher as for anybody else!

To tell the truth consulting students will really help in such situations and the teachers should remember and as well as use this useful method. Are some of your lessons better than others? If you have answered Yes, two more questions arise: Why? How do you know? Every teacher thinks some lessons are more successful than others perhaps you prefer one kind of activity to another, perhaps you hate teaching one particular grammar point which you know always causes trouble, or perhaps you find a particular group difficult or, as every teacher recognizes, it might just be a Friday! But what about the students? Do they enjoy all of your lessons equally? Are there some activities they hate, and others they particularly enjoy? In state schools, it may be that they are not particularly tired on Fridays, but are always tired on Tuesdays, after math, chemistry, and double physics.

Like all other teachers we too often pretend that we know what our students feel, when it is extremely easy to find out by simply asking them.

Sometimes teachers spend a lot of time 'judging' students either giving formal marks, or approving or disapproving of their performance. In these circumstances it should not appear so very shocking that perhaps occasionally students can be invited to judge their teachers or teaching. Why not, from time to time, ask your class. Did you particularly enjoy today's lesson? Why or Why not?

What role-play or some activities in your English lessons do you particularly like/dislike? What kind of activities do you think we spend too much/too little time on in English classes?

Some activities can be done in different ways why not ask students which ways they prefer, and which ways they don't like.

One can also remember, too, to ask students about the practical difficulties. Can they always hear you or the tape recorder? Can they see the blackboard? Can they read your writing? It is easy to see any negative responses as personal criticism and to react negatively. That would make the whole exercise useless. There is a danger in consulting the students too frequently, so that they feel the process of language learning is more important than learning itself. Providing, however, that you take the students' comments seriously, and do not do it too frequently, consulting students can have a very beneficial effect on the general atmosphere of your class, and sometimes reveal concrete ways in which your classes can be made more enjoyable or more effective for that particular group of students.

The most important thing during teaching languages is demonstration rather than explaining new activities to your group. A lot of class time is wasted if students do not know exactly what is expected of them. On the other hand, many activities occur again and again, so that time spent establishing a pattern for activities the first time they occur is repaid later. To tell true there is no better, or more explicit, way to introduce new activities than for the teacher to demonstrate, or ask a group of students to demonstrate. In cases where, for example, question and answer pattern is to be passed from student to student down the lines of the desks in the classroom it is best for the teacher first to explain, and then ask one line to demonstrate. This means problems and misunderstandings can be sorted out before the whole class goes wrong and things become extremely confused.

As you know demonstrating reduces the amount of unnecessary teacher language, is explicit, gives an idea of timing, and is generally more effective than any explanation. But we must not forget the case of exploiting real events. Inevitably much of the language used in the classroom is unnatural — the teacher sets up situations and gives students an opportunity to practice. Unfortunately, opportunities for natural language use are often ignored. But firstly, teachers should try to use natural language themselves, and occasionally draw attention to such uses as: Sorry, I'm late... I'm afraid... Could you... please? Would you... please?

But if you sneeze, say Excuse me; if you know it is a student's birthday, say Many Happy Returns; in the first lesson of the spring term start by saying Happy New Year. It is better to present these expressions in natural contexts rather than coldly, as items to be learned. The practice shows that more difficult, and more useful, is to stimulate the students into using the language naturally. Much modern material is based on the information gap' — a situation where two students each have different sets of information. Such situations do, however, arise naturally in the classroom particularly, perhaps, between the native speaker and non-native student, but also for the non-native teacher in school classes when, for example, the students know something about school life which you have not yet heard. Such situations provide a real opportunity for students to use their English naturally and communicatively. For such an activity to be convincing it is not essential that the teacher really does not know the information; what is essential is that the students believe the teacher does know, and genuinely wants to know.

That is also known that too often teachers try to give things to students. When some of the most lively and natural language use can be stimulated by asking students about what they already know, and are interested in. We can surely note that dividing the blackboard will help much in definite cases of teaching languages. Because the reader is invited to stand at the back of his or her next class after the students have left and look at the blackboard with one question in mind:

Would what you can see help anybody? The blackboard is a visual aid; aids are supposed to help. A muddled, cluttered, mish-mash will help nobody.

We know that larger boards should be divided into three parts: two smaller side panels, and a larger central area. One side panel is used for listing new words and phrases, and is not cleaned during the lesson. Nothing else is put in this section. If the section is full, there is enough new material anyway in that lesson. This section is even better replaced by a large pad of paper beside the blackboard on which a permanent record may be kept. But the second small section is used for doodles, drawings, unexpected odds and ends etc. It may be cleaned constantly. That is real that a large central section is used to present the main material of the lesson: grammatical examples, examples for exercises, etc. Because this may also be cleaned as required. We should try dividing our blackboard, because it is a discipline which helps all teachers.

In order to teach foreign languages effectively we must see the overhead projector to control what students see. A piece of machinery is frequently available to language teachers but is under-used because they are not sure of its advantages the overhead projector. Its advantages include: it is easier to write on a transparency than on the blackboard the transparencies can be prepared in advance important transparencies can be re-used, with different classes, or from day-to-day with the same class the teacher can build up a file of transparencies giving frequently needed exercises and clear, well-prepared examples for the most common grammar points.

One of important points will be noted in thinking about the slide projector one automatically thinks of projecting pictures; similar large colored pictures do exist for use with the overhead projector but the advantages of the overhead projector are most obvious when it is used with transparencies of words examples, exercises, and even dialogues and texts. In this case one very important warning is necessary. As most teachers who have seen the projector used in lectures will know, it is extremely annoying to be asked to look at a projected transparency where the text is too small for you to read. If you are going to use a transparency, check what size of handwriting you need to use to make sure it is visible to every student in the room. If you are using a typewriter, it will be necessary either to use a special large-faced typewriter, or to blow the text up on an enlarging photocopier. Aids are only aids if they help.

Many lectures note that the most important advantage of the projector, however, is that the transparency can be revealed slowly. Material which you prepare and write on the blackboard before the lesson is either open for all to see, or perhaps covered by a screen. When you remove the screen, all is visible. If you write on the blackboard during the lesson it takes a lot of time. The projector avoids both of these disadvantages. The material can be prepared in advance, and revealed at exactly the speed you wish to go at. A piece of paper placed over the projector can be easily manipulated while still looking at and talking to the class. This ensures that everybody is looking at the same piece of material. Two pieces of paper can be very simply used to provide a mask revealing the corners, lines, or columns of a prepared transparency. With the blackboard, and even with a textbook, the teacher can never be sure what the students are looking at. With the projector you can control precisely what the students can see.

REFERENCES

1. Liz and John Soars. *New Headway English Course*. Oxford University Press, 2002
2. Raymond Murphy. *English Grammar in Use*. Cambridge University press, 1994
3. *Business Correspondence in English*. M., 2004
4. M. Levis, J. Hill. *Practical techniques for language teaching*. Cambridge University press, 2013.
5. Burova Z.I. *English Language Textbook*. – M.: Higher School, 1980. – 383 p.
6. Arakin V.D. *Practical Course of the English Language*. 7th ed., revised. –M.: Humanitarian Publishing Center VLADOS, 2005. – 516 p.

ИДОРАИ БОДИҚҚАТИ СИНФ ҲАНГОМИ ДАРС

Мақолаи мазкур малумотро оиди масъалаҳои муҳим идора намудани синф дар рафти дарси забони англисӣ пешкаш менамояд. Мақола инчунин ба омӯзгорон базе роҳҳои махсуси идораи дурусти синфро зимни омӯзиши забонҳои хориҷӣ пешкаш мекунад. Дар ин мақола диққати махсус ба маҳорату қобилияти омӯзгор дар идора кардани гуруҳи донишҷӯён ҳангоми гузаштани дарсҳои забони англисӣ равона гардидааст.

Калидвожаҳо: Идора намудан, омӯзондани забон, усулҳо, қобилият, дарсҳои амалӣ, гуруҳи донишҷӯён, забонҳои хориҷӣ.

ВНИМАТЕЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ КЛАССОМ ВО ВРЕМЯ УРОКА

Данная статья включает в себе информацию, связанную с важными вопросами управления классом на уроках английского языка. Статья также предлагает преподавателям некоторые особые способы корректного управления классом при изучении иностранных языков. В статье особое внимание уделяется мастерством и умением преподавателя управлять группу студентов в процессе ведения уроков английского языка.

Ключевые слова: Управление, преподавание языка, методы, умения, практические занятия, группа студентов, иностранные языки.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Иборимова Мехрангез Иброимова – муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷии Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон. e-Mail: mehrangez84@mail.ru

Сведения об авторе:

Ибрагимова Мехрангез Иброимова – старший преподаватель кафедры иностранных языков Технологического университета Таджикистана. e-Mail: mehrangez84@mail.ru

Information about the author:

Ibragimova Mehrangez Ibroimovna – senior lecturer of the Department of Foreign Languages at the Technological university of Tajikistan. e-Mail: mehrangez84@mail.ru

УДК 811.111

НАҚШИ ЧАНДРАСОНаЙ (МУЛТИМЕДИЯ) ДАР ТАКМИЛИ ОМУЗИШИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ (ДАР МИСОЛИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ)

¹Мирзозода Ҳ.Ҳ., ²Арбобова М.Т.

¹Донишгоҳи Славянии Россия-Тоҷикистон

²Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур нақши маҷмуи воситаҳои техникӣ ё чандрасонай (мултимедӣ) дар такмили омӯзиши забони англисӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Дар баробари ин, имкониятҳои шабакаи байналмилалӣ интернет ва дастрасӣ ба барнома ва курсҳои забонӣ низ баррасӣ гардидааст. Инчунин, дар бораи корҳои илмӣ-тадқиқотии олимону донишмандони кишварҳои хориҷӣ ва ватанӣ маълумоти муфассал дода шудааст.

Калидвожаҳо: чандрасонаӣ, такмили омӯзиши забон, воситаҳои мултимедӣ, фазои маҷозӣ, маҳорату малака.

Тавре дар Барномаи давлатии такмил ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ барои то соли 2030 қайд гардидааст, бо вучуди андешидани тадбирҳои зиёд дар робита ба такмили омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ ҳолати кунунии таълиму тадриси забонҳои хориҷӣ, ба вижа русӣ ва англисӣ дар муассисаҳои таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронкунанда мебошад. Заминаи сусти моддию методӣ ва ба таври зарурӣ аз нигоҳи техникӣ мучаҳҳаз набудани муассисоти таълимӣ, сатҳи пасти сифати таълим ва дараҷаи омодагӣ ва бозомӯзии мутахассисони соҳа, нарасидани адабиёти илмӣ, методӣ, лексикографию маълумотӣ, истифодаи ғайриқаноатбахш ва ғайрмақсадноки технологияи моделҳои замонавӣ, нарасидани мутахассисони баландхтисос ва паст будани маош алоқамандии зич дорад.

Дар баробари ин, тавре нишондиҳандаҳои рушди соҳаи маориф собит месозанд медиханд, аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон садҳо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии муосир сохта ва мавриди баҳрабардорӣ қарор дод мешаванд. Мактабҳои замонавӣ бо синфахонаҳои лингафонии замонавӣ таъмин ва бо ҳамаи технологияи зарурӣ мучаҳҳаз мебошанд. Ҷиҳати омӯзиши забонҳои хориҷӣ, махсусан забонҳои русӣ ва англисӣ синфахонаҳои лингафонӣ бо лингафонҳои забномӯзӣ таъмин гардидааст ва омӯзгорону толибилмонро зарур аст, то аз онҳо самаранок истифода намоянд.

Дар ин росто, воситаҳои техникӣ мултимедия бояд дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ низ ба таври самаранок ва мақсаднок мавриди истифода қарор гиранд. Дар робита ба вазъи истифодаи самаранокӣ мултимедия дар муассисаҳои таълимӣ маълумоти дақиқи расмӣ дастрас набуда, эҳтимол ҳеч гуна мониторинг ё арзёбӣ ҳам сурат нагирифтааст. Бино бар ин, шояд сабабҳои ба таври самаранок истифода нашудани воситаҳои техникӣ забномӯзӣ дар дарсҳои забони хориҷӣ ба донишу маҳорат ва ҳавасманд набудани омӯзгорон алоқамандӣ дошта бошад.

Маврид ба зикр аст, ки дар бандҳои 12, 21,22, 23 Барномаи давлатӣ оид ба такмил ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар робита ба таҳияи барномаҳои таълимии электронӣ, маводи мултимедиявӣ аз ҷанҳои забони русӣ ва англисӣ барои муассисаҳои таълимӣ, мучаҳҳаз намудани кабинетҳои лингафонӣ ва харидорӣ маводи аудиовизуалӣ дар муассисаҳои таълимии тамоми зинаҳои таҳсилот ва омода намудани дарсҳои намунавии телевизионӣ барои муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дастуру супоришҳои мушаххас дода шудааст.

Аз ин лиҳоз, дар мақолаи мазкур нақши мултимедия ва барномаҳои забномӯзӣ, тадқиқотҳои илмӣ-методӣ оид ба соҳаи мазкур анҷомдодашуда, инчунин имкониятҳои шабакаи умумичаҳонии интернет дар такмили омӯзиши забони англисӣ маводи таҳлилий ва омӯзиши манзур гардидааст мавриди таҳлил қарор дода шудааст.

Маврид ба зикр аст, ки мултимедия дар кишварҳои Ғарб ба таври васеъ ва бояду шояд мавриди истифода қарор дода шудааст, зеро ҷомеаи аксари кишварҳои ҷаҳон хуб дарк намудаанд, ки мултимедия барои хубтару беҳтар ва тезтар аз худ намудани забони англисӣ ва дигар забонҳои хориҷӣ, инчунин пешбурди дигар намуди фаъолиятҳо нақши назаррас дошта, он ҳамчун маводи иловагии ёрирасон дар ҷараёни забномӯзӣ кумаки амалӣ расонида метавонад.

Дар зимн, яке аз вижаҳои ниҳоят муҳими мултимедия дар он аст, ки муҳити *забони зиндари* ба таври маҷозӣ эҷод намуда, забномӯзонро тавассути истифодаи технологияҳои гуногун барои иҷрои машқҳои забномӯзӣ сафарбар намуда, бо ин шева забномӯзон бо тамоми масъулият вориди ҷараёни забномӯзӣ мешаванд.

Мусаллам аст, ки омӯзиши забони англисӣ ва ё дигар забони хориҷӣ дар муҳити забони зинда осонтару хубтар ва тезтар сурат мегирад, вале дар ҳолати набудани шароити имконот барои омӯхтани забон дар кишвари англисзабон, истифода бурдан аз воситаҳои техникии мултимедия, ки яке аз гузинаҳои хубу самаранок барои эҷоди фазои забони зиндаи маҷозӣ ба ҳисоб меравад, афзалтар мебошад.

Дар ин росто, бояд зикр кард, ки истифодаи воситаҳои мултимедия дар раванди омӯзиши забони англисӣ бевосита мутобиқи барнома ва нақшаи таълимӣ бояд ба роҳ монда шуда, тарзи истифодабарии воситаҳои техникӣ бояд зерин назорати қатъии мутахассисони техникӣ қарор дошта бошад. Илова бар ин, ҳамаи талаботҳои барномаҳои забонмӯзии мултимедия бояд риоя карда шаванд.

Тавре таҳлилҳо нишон медиҳанд, дар чанд соли охир дар ҳамаи муассисаҳои таълимии тозабунёди таҳсилоти умумӣ ва мактабҳои олии синфхонаҳои махсуси компютерӣ ва лингафонии муосир мавриди баҳрабардорӣ қарор дода шуда истодаанд, вале то кадом андоза он синфхонаҳо ба таври самаранок истифода бурда мешаванд ё не маълумоти дақиқ дастрас нест. Ҳамин тавр, дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ низ аз воситаҳои техникии мултимедия бояд ба таври мақсаднок ва самаранок истифода бурда шавад.

Лозим ба ёдоварист, ки дар баъзе аз факултетҳои ихтисосҳои филологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии хориҷи кишвар омӯзиши ихтисоси нав «*Забонишносии компютерӣ*» ҷорӣ гардидааст. Масъалаи омӯзиши забони англисӣ тавассути воситаҳои мултимедия ҳамчун як бахши алоҳидаи методика таҳқиқ гардида, *лингводидактикаи компютерӣ* масъалаҳои назариявӣ ва амалии вобаста ба истифодаи мултимедия дар омӯзиши забонро фаро мегирад.

Мафҳуми *лингводидактикаи компютерӣ* аввалин маротиба аз ҷониби К.Р. Пиотровский соли 1991 пешниҳод гардида, он ҳамчун соҳаи байнифанӣ бо технологияҳои иттилоотӣ алоқмандии зич дорад.

Дар баробари ин, фанни мазкур бо забоншиносии амалии математикӣ, ҳуши маснуъӣ, ороиши барномаҳои компютерӣ, таҳқиқи мутақобилаи «одам – компютер», назария ва амалияи омӯзиши компютер алоқамандӣ дорад. Дар маҷмӯъ, ин фан ҳамчун илми мустақил дар омӯзиши забонҳои солҳои 80-уми асри XX рӯчуъ карда, айни замон аз рӯйи се самти тадқиқот ба пеш меравад: 1) коркарди самти назариявии истифодаи компютерҳо дар омӯзиши забон (проблемаҳои методикаи лингводидактикаи компютерӣ, типологияи маводҳои таълимии компютерӣ, баҳодихии самарабахшии таҷҳизоти компютериӣ барои таълим истифодашаванда ва ғайра); 2) корҳои санҷишӣ оид ба омодакунӣ ва истифодаи маводҳои компютерӣ дар равиши дарс бо мақсадҳои гуногун, давра ва самтҳои омӯзиши забон; 3) роҳҳои шавқоварсозии дарс бо истифода аз компютер.

Барои муайянсозии марзи байни назария ва амалияи истифодаи компютер дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ, аз нимаи солҳои 80-уми асри гузашта истилоҳи махсуси “*CALL*” - *Computer Language Learning*- (омӯзишӣ забон тавассути компютер) мавриди истифода қарор гирифт.

Барномаҳои таълимии компютерӣ инчунин дар шакли китобҳои дарсии электронӣ интишор мегарданд, ки хусусиятҳои фарқкунандаи онҳо аз модулҳои зерин иборатанд;

а) Модули тайёри барнома (лаҳзаҳои видеоӣ, сабти гуфтугӯ, луғат, тавзеҳоти грамматикӣ), модули машқҳои амалӣ (интихоби якчанд машқҳои фонетикӣ ва муколамавӣ), модули сабт ва шунавонидани нутқ); б) Ба намоиш гузоштани маводи таълимӣ дар шакли аёният ва сабти овоз; в) Тайёр намудани мавод дар шакли абарматн, ки имкони зуд гузаштан аз як мавод ба дигарашро фароҳам оварда, илова бар ин, дастрас намудани маълумот

имконпазир мегардад; г) Дар чараёни ичрои машқҳои санчишӣ имкони муқоиса ва арзёбии кори анҷомдодашуда бо намунаҳои дар хазина маҳфузбуда. Дар бахше аз курсҳои ёрирасони интернетӣ маводи иловагӣ маҳфузанд, ки тавсияи методӣ ва дастрасӣ ба онҳо танҳо бо истифодаи шабакаи интернетӣ имконпазир мебошад.

Дар замони муосир чунин барномаҳои забонамӯзии компютерӣ маъмуланд: барномаи азхудкунии таркибҳои ҷудогонаи сохти забон, барномаи ташаккули маҳорати суҳанронӣ, барномаи баҳогузори сатҳи азхудкунии забон, барномаҳои иҷтимоӣ – маданӣ, ки забонамӯзонро бо фарҳангу маданияти кишвари забонаш омӯхташаванда ошно месозад.

Мутаассифона, феълан барномаҳои махсус барои омӯзиши муошират таҳия ва пешниҳод нагардидаанд. Дар ин росто, дар барномаҳои солҳои охир аз ҳама беш *чандрасонаӣ*, ки дар он *овоз*, *акси видеоӣ* ва *матн* дар якҷоягӣ истифода шуда, дар доираи курси истифодаи технологияи компютерӣ пешниҳод гардидааст.

Дастури таълимии Бовтенко М.А. «*Лингводидактикаи компютерӣ*» ба методикаи омӯзиши лингводидактикаи компютерӣ бахшида шудааст. Дар ин китоби дарсӣ ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии истифодаи технологияи иттилоотии муосир ва омӯзиши забон шарҳу эзоҳ дода шудааст [1, 92].

Дар китоби Конишева А. В. «*Методҳои муосири омӯзиши забони англисӣ*» усулҳои асосии таълим таҳлил шудаанд. Маҳз методҳое, ки барои ташкил намудани кори мустақилонаи хонандагон бо забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла бозӣ, муошират, бозиҳои сахнавӣ, кори гурӯҳӣ, масъалагузорӣ, методи лоиҳавӣ, методи барномавӣ, нақшаи – датлонӣ, истифодаи таҷағоҳ ва ғайраҳо муҳиманд, инчунин ҳолати ғайристандартӣ, ки дар чараёни дарс ба вуқӯ меояд ва маводи амалӣ, ки истифодаашон дар дарси забони англисӣ роиҷ аст, оварда шудаанд [2, 306].

Дар ин робита, дар мақолаи «*Интернет дар омӯзиши забони англисӣ*», ки аз ҷониби забоншинос Полат Е.С. интишор гардидааст, ҳолати имрӯзаи мактабҳои Федератсияи Россияро мавриди таҳлил қарор дода, ӯ ба низоми таълим ворид намудани методи нави таълими фосолавиро, ки онро олимони «*телекоммуникатсияи компютер*» меноманд, муҳим меҳисобад. Илова бар ин, муаллифи мақола як қатор вазифаҳои интернетӣ, аз ҷумла намоишдиҳӣ, интерактивӣ ва хизматрасонии ҷустуҷӯӣ, инчунин маводи иттилоотиро, ки дар мактабҳо барои омӯзиши забон мувофиқ мебошанд, муайян намудааст [3, 5-12].

Дар зимн, Раздорская Н.В, ки корҳои илмиаш ба масъалаи омӯзиши забони хориҷӣ тавассути шабакаи интернет бахшида шудааст, дар мақолаи «*Истифодаи захираҳои интернетӣ дар вақти коркарди маводи иттилоотии ҷамъиятӣ – сиёсӣ*» роҳҳои асосии истифодабарии захираҳои интернетиро дар чараёни омӯзиши забони хориҷӣ (дар мисоли забони ҷопонӣ) таҳқиқ кардааст [4, 166].

Дар китоби Салистра И.Д. зери унвони «*Саволҳои барномавӣ дар рафти таълими забони хориҷӣ*» ба самтҳои асосии чараёни омӯзиши забонҳои хориҷӣ бахшида шудааст. Бахусус, усулҳои анъанавии низоми таълимро, ки он асосан аз ҳисоби истифодаи воситаҳои техникаи таълимӣ ва барномасозӣ заминасозӣ мешаванд, мавриди таҳқиқ қарор додааст [5, 166].

Дар ду боби китоби Селевко Г.К. «*Технологияи муосири таълимӣ*» ва назарияи технологияи педагогӣ илман асоснок гардида, мураккабӣ ва ҳамаҷониба будани технология шарҳу эзоҳ дода шуда, инчунин гурӯҳбандии технологияи таълимӣ ва асоси методологии он пешниҳод шудааст. Дар бобҳои дигари китоб маводи зиёд оид ба таҷрибаи пешқадами педагогӣ, фаъолияти инноватсионӣ ва коркардҳои илмӣ (тақрибан 50 технология) тавзеҳ дода шудааст, ки онҳо дар шакли умумӣ ба 5 самти асосӣ: усулҳои анъанавӣ, технологияи азнавтаҳияшуда, технологияи алтернативӣ, технологияи рушди таълим ва гурӯҳбандии мактабҳо бахшида шудаанд [6, 256].

Дар баробари ин, дар ҳар як боби китоб асосҳои назариявӣ, хусусият, муҳтаво ва методикаи истифодабарии маводҳои зарурӣ барои фаҳмидани моҳияти ин раванд гирд оварда шудаанд. Дар ин китоб усулҳои донишазхудкунӣ тавзеҳ дода шуда, истифодаи ин ва ё дигар технологияи омӯзишӣ матраҳ гардидааст [5, 2006].

Дар китоби дарсии Щукина А. Н. «Методҳои муосири интенсивӣ ва технологияи таълими забонҳои хориҷӣ» дар асоси методҳои интенсивии таълими забонҳои хориҷӣ аз рӯйи технологияи Г. Лозанов таҳлил шуда, дар он муаллиф роҳҳои фаъолашавӣ дар чараёни дарс ва қобилияти равонии забонамӯзонро таҳқиқ кардааст. Ҳамчунин, якҷанд усулҳои ро, ки дар амалия метавонанд омӯзиши забони англисиро дар муҳлати кӯтоҳ таъмин намоянд, тавсия намудааст [7, 186].

Дар чараёни омӯзиши забони англисӣ устодону шогирдон аз сарчашмаҳои мухталиф истифода менамоянд, ки ҳар яке аз онҳо аз нигоҳи мазмуну мундариҷа ҳадафҳои мушаххаси худро дорад. Бино бар ин, дар мақолаи мазкур ба якҷанд китобу сарчашмаҳо оид ба истифодаи мултимедиа истинод оварда шуда, ҳар як забонамӯз вобаста аз сатҳи донишу мӯҳлат ва қобилияти хеш метавонад ин ё он маводро интихоб ва мавриди истифода қарор диҳад.

АДАБИЁТ

1. Бовтенко М.А. Компьютерная лингводидактика: учебное пособие, М, 2004, 92 с.
2. Конишева А. В. Современные методы обучения английскому языку, Минск, 2011, 306 с.
3. Полат Е.С. Интернет на уроках иностранного языка // Иностранные языки в школе. - 2001. - № 3. - с. 5-12.
4. Раздорская Н.В. Реферирование общественно-политических текстов. Россия, 2022, 166 с.
5. Салистра И.Д. Вопросы программирования в учебном процессе по иностранному языку. – Москва: «Высшая школа», 1977, 166 с.
6. Селевко Г. К. «Современные образовательные технологии», Москва, Народное образование, 2006, 256 с.
7. Щукина А.Н. Современные интенсивные методы и технологии обучения иностранным языкам. М.: Филоматис, 2010, 186 с.
8. Назаров Р.С., Турсунов Р.Д. Применение пакета прикладных программ как средство повышения качества образования в ВУЗе // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2015. – № 2 (25). – С. 180 - 184. – EDN: VWDVBL.
9. Назаров Р.С., Эвазов Х.А., Нурулло Ф. Использование средств информационно-коммуникационных технологий в обучении иностранным языкам // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2010. – № 2 (16). – С. 16 - 22. – EDN: XIDKYV.
10. Сулейманова А.Г., Сулеймонва Е.И. «Современные возможности технических средств обучения на практических занятиях по русскому языку в студенческих таджикских группах» // Вестник педагогического университета. Серия 2. Педагогика и методика преподавания гуманитарных и естественных дисциплин. - № 1 (5), 2021. - с.178-180.

РОЛЬ МУЛЬТИМЕДИА В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

В данной статье анализируются роль и вклад мультимедиа в процессе обучения английскому языку. В статье также исследуются методы изучения английского языка посредством интернета и других современных технологий. Научные исследования, проведенные учёными разных стран в области мультимедиа также рассматриваются в данной статье.

Ключевые слова: мультимедиа, совершенствование методов обучения, средство мультимедийный, виртуальное пространство, навыки и способности.

THE ROLE OF MULTIMEDIA IN THE PROCESS OF THE ENGLISH LANGUAGE TEACHING

The article analyses the role and importance of technical means of education such as multimedia, in particular in improving the English language teaching. Besides, the article also analyses the opportunities of internet network as well as access to language programs and courses. The article also provides information on scientific and research works accomplished by foreign and national scholars on multimedia.

Kew words: technical means, multimedia, improving training, access to language programs, multimedia means, virtual space, skills and capabilities, internet network

Маълумот дар бораи муаллифон:

Мирзозода Ҳабибулло Хол – доктори илмҳои филологӣ, досент, мудири кафедраи филологияи англисии Донишгоҳи Славянии Россия-Тоҷикистон. E-mail: h.mirzozoda62@gmail.com

Арбобова Мунаввара Тағоевна – муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷии Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон. E-mail: muvvanara-1966@mail.ru

Сведение об авторах:

Мирзозода Хабибулло Хол – доктор филологических наук, доцент, заведующий кафедрой английской филологии Российско-Таджикского Славянского Университета. E-mail: h.mirzozoda62@gmail.com

Арбобова Мунаввара Тагаевна – старший преподаватель кафедры иностранных языков Технологического университета Таджикистана. E-mail: muvvanara-1966@mail.ru

Information about aftors:

Mirzozoda Habibullo Khol – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, head of the English Philology Department at the Russian-Tajik Slavonic University. E-mail: h.mirzozoda62@gmail.com

Arbobova Munavvara Tagoevna – Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages at the Technological University of Tajikistan. E-mail: muvvanara-1966@mail.ru

УДК 811.161.1

ГУЛНАЗАР ВА ЗАБОНИ ЗИНДАИ ХАЛҚ

Носиров С.М.

Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон

Дар мақола масъалаи истифодаи унсурҳои забони зиндаи халқ дар ашъори Шоири Халқии Тоҷикистон, барандаи Ҷоизаи давлатии ба номи Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ, муаллифи Суруди миллии кишвари соҳибистиклоламон Гулназар мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Муаллиф қайд мекунад, ки Гулназар фарзанди замони худ буд ва ба зиндагиву мафҳумҳои муҳими он бо диди нав назар меафканд ва ҳуруфи дилашро дар қолабҳои забони ҳамин замон содаву заминӣ ва зебо баён месохт. Дар ашъораш аз вожагони ба истилоҳ “кухнаи аҳди Дақёнус”, ки имрӯз дар забони зиндаи мардум ба кор намераванд, калимаву ибора ва таркибҳои сунъӣ, аз воҳидҳои луғавии лаҳҷавие, ки ҳудуди густаришашон танг аст ва ҳукуки ворид шудан ба забони адабиरो надоранд, истифода намекард.

Зимни баррасии масъала муаллиф ёдрас мешавад, ки забони адабӣ бо забони зиндаи халқ дар ҳама даври замон дар муносибат будааст. Адибони даврони классикии адабиёти мо ҳам аз забони зиндаи халқ истифода кардаанд ва бар асари таҳлилу таҳқиқи амиқ натавонанд муносибати ин ду шоҳи забонро дар давраҳои гуногун, балки муносибати шоирони алоҳидаи давраҳои гуногунро бо забони зиндаи халқ метавон муайян намуд.

Калимаҳои калидӣ: лаҳҷа, забони адабӣ, меъёр, шеър, шоир, ғазал, лирикаи халқӣ, калима, ҳадафҳои услубӣ, ибора.

Дар адабиёти имрӯзаи тоҷик шоирони зиёдеро метавон ном бурд, ки бо забону сабку зебо ва маъниву мазмунҳои тозаи нигоришоти худ дар дили мардуми адабпарвару шеърдӯсти мо ҷой гирифтаанд. Яке аз онҳо Шоири Халқии Тоҷикистон, барандаи Ҷоизаи давлатии ба номи Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ, муаллифи Суруди миллии кишвари соҳибистиклоламон устоди зиндаёд Гулназар мебошад.

Гулназар фарзанди замони худ аст ва ба зиндагиву мафҳумҳои муҳими он бо диди нав назар меафканад ва ҳуруфи дилашро дар қолабҳои забони ҳамин замон содаву заминӣ ва зебо баён месозад. Дар ашъораш аз вожагони ба истилоҳи устод Фарзона “кухнаи аҳди Дақёнус”, ки имрӯз дар забони зиндаи мардум ба кор намераванд, калимаву ибора ва таркибҳои сунъӣ, аз воҳидҳои луғавии лаҳҷавие, ки ҳудуди густаришашон танг аст ва ҳукуки ворид шудан ба забони адабиरो надоранд, истифода намекунад.

Шоир барои баёни андешаҳои калимаву ибораҳои дилнишин мечӯяд ва дар баробари захираи луғавии забони адабии ҳозираи тоҷик ва забони адабии даврони классикӣ аз забони зиндаи халқ фаровон истифода менамояд.

Дар бораи забони шеъри устод Гулназар муҳаққиқи осори шоир адабиётшинос ва шоири тавонои тоҷик Равшани Ҷамроҳ дар рисолаи худ “Суннатгарой ва навпардозӣ дар шеъри Гулназар” (-Душанбе, 2025) менависад, ки “Дар шеъри ӯ вожаҳои корбурд шудаанд, ки аз асри Рӯдакӣ то имрӯз дар шеър истифода шудаанд ва албатта, вожаҳои суфта ва зебо, ки қобили истифодаанд” [11. 113-114].

Адабиётшинос ва шоири тоҷик Равшани Ҷамроҳ дар давоми андешаҳои худ оид ба забони шеъри Гулназар ҳамчунин барҳақ мегӯяд, ки “Вақте ки Гулназар дар шеъраш сари мавзӯи рӯз суҳбат мекунад, бештар аз вожаҳои роиҷи муосир кор мегирад” [11. 113-114].

Зимнан бояд гуфт, ки устод Гулназар чун дӯсту бародари арҷмандаш шоири овозадор Лоиқ донандаи хуби забони тоҷикиву лаҳҷаҳои он буд ва ба забони зиндаи халқ тавачҷуҳ ва муҳаббати беандоза дошту пайваста варақ задани фарҳангу луғатномаҳои шевагӣ, асарҳои марбут ба лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ ва эҷодиёти шифоҳии халқ шуғли дӯстдоштааш буд. Дар суҳбате бо соҳиби ин ҳарфҳо устод боре гуфта буд, ки аз забони мардуми зодгоҳаш – деҳаи Дардари ноҳияи Айнӣ чандин нақлу ривоҷгӯро дар ғитаҳо сабт кардаасту дар бойгонияшон ниғаҳдорӣ мешаванд ва мақсад дорад онҳоро рӯйи дафтар орад ва ба ихтиёри лаҳҷашиносону фолклоршиносон вогузорад.

Ҳамин муҳаббат ба забони зиндаи халқ аст, ки дар забони устод Гулназар **фора** (ба маънии обе, ки аз поёни боғ ё киштзорон ҷорӣ шавад, поёноб, пасоба), **погардон** (ба маънии

хонаи умед), **пардабом** (баландии канораҳои бом, бомгӯша, лаби бом), **мутта** (дарахти бешоҳу барг), **мухпар** (ба маънии нонпар), **бозарда** (ба маънии боғайрат, нотарс, шучоъ), **рӯяк** (ба маънии муқобили амиқ), **сархӯй** (ба маънии маҷозии оврагард, дайду; бесоҳиб) барин вожагоне ба чашм мерасанд, ки аз ғӯйишҳои мардуми тоҷик, хоса мардуми зодгоҳаш ноҳияи Айнӣ аст:

*Чу оби **фора** нофорам туй, ту,
Чу хоки шӯра нокорам туб, ту.
Сари тобути ту мотам нагиранд,
Ба марги худ азодорам туй, ту. [1. 191]*

*Остонам мешавад имрӯз **ногардони** дӯст,
Ошённам мешавад имрӯз ҳамдастони дӯст. [1. 24]*

*Бигиряд **пардабоми** хона хомӯш,
Кунад дарвоза нолиш аз пайи ман. [1. 35]*

*Ба монанди дарахти **мутта** айём
Бурида шоху баргаширо ба тазвир. [1. 47]*

*Каси **бозардае** пайдо намешуд,
Ки гӯяд: Лолаву Одил мувофиқ.
Ҳамоне, ки ба онҳо садди роҳ аст,
Надонад қадри шиқу қадри ошиқ. [2. 137]*

*Даме, ки хома бар дафтар занам ман,
Рақам аз заҳмати модар занам ман.
Ба рӯи нон бизан **мухпар** ба уммед,
Ки монанди уқобон пар занам ман. [0. 0]*

*Гузаштам аз сари дирӯзу имрӯз,
Зи файзи ваъдаи **сархӯи** фардо. [3. 90]*

*Ба як дидан басо **рӯяк** намояд,
Зи беолошии дарёи пуроб. [3. 90]*

Бояд гуфт, ки аз баъзе вожагоне, ки дар боло овардем ба ғайр аз устод Гулназар шоирони дигар низ истифода намудаанд. Масалан, вожаи **фораро** устодон Қутбӣ Киром [7. 149] ва Доро Начот [6. 471], вожаи **пардабомро** устодон Лоик [8. 149], Муъмин Қаноат [9. 110], Қутбӣ Киром [7. 99] ва Озарахш [14], вожаи **базардаро** устод Лоик [8. 915] дар шеър истифода кардаанд. Ин баёнгарӣ он аст, ки вожагони мазкур тамоюли ба забони адабӣ даромаданро доранд.

Дар ашъори устод Гулназар дар баробари вожагони шеваи мардумӣ гоҳо таъбироти халқӣ низ ба мушоҳида мерасанд:

*Ҳар рӯз зи дӯшина гарон меояд,
Борест, ки бар пиру ҷавон меояд.
Бозор марава, ки мегазад қимати нон,
Ғам хӯр, ки ҳамеша ройгон меояд. [4. 258]*

*Дар гӯиши қалам нишаста номат гуфтам,
Бо шеъри баланди дил мақомат гуфтам.
Ҳарчанд, ки моҳи бесалом омадааст,
Бархостаму зи нав саломат гуфтам. [4. 271]*

*Дар кӯчаи ошиқӣ зи бас хом будам,
Чун кулчаи пушткарда рӯям ҳама сӯхт. [4. 402]*

Таъбирҳои “газидани қимати чизе” (ба маънии гарон афтодани қимати чизе) ва “пушт кардан ё пушттезӣ кардани нон” (ба маънии сӯхтани нон дар танӯр) аз гӯишҳои ҳамаҷузӣ мардуми тоҷик аст, ки шоир моҳирона истифода кардааст.

Ибораи зебои “моҳи бесалом”-ро бошад шоир аз гӯиши аҳли деҳаи Зиддеи дараи Варзоб гирифтаву ба шеър ворид намудааст ва он ба маънии давраи хеле серкориву серташвишӣ, ки мардум гӯё ҳатто барои салом фурсат намеёфтаанд, корбаст шудааст.

Мисолҳои боло бар он далолат мекунад, ки устод Гулназар воқеан шоири халқ буд. Бо зиндагӣ, бо мардум тамоси ҳамешагӣ дошт, вучудаширо аз лаҳзаҳои талху ширин ва зишту зебои зиндагӣ пур мекард ва ба ҳиссу дарёфтҳои ҳолати умумӣ бахшида, дар ин ё он қолаб басо зебову шоирона ба шеър мерехт.

Адабиётшинос ва шоири тоҷик Равшани Ҷамроҳ “Дар ашъори Гулназар забон ба хунар табдил меёбад ва зебоиро тавлид мекунад” менависад, ки барҳақ аст [11. 118].

Дар мақолае таҳти унвони “Қайдҳо дар бораи муносибати забони гуфтугӯӣ ва забони шеър (дар заминаи ашъори Сурайё Ҳасансултон)” муҳимтарин сабабҳои ба забони шеър ворид шудани унсурҳои лаҳҷавӣ ва гуфтугӯӣро номбар карда будем, ки меҳодом ин ҷо ёдовар шавем: “**яқум**, бо пиндошти он, ки маҳз унсури лаҳҷавӣ ё гуфтугӯӣ воқеияти муайянро мукамалтар тасвир мекунад, шоир аз он истифода менамояд; **дуюм**, бо андешаи он, ки унсури алоҳидаи лаҳҷавӣ ё гуфтугӯӣ нисбат ба муодили адабии худ форами гӯшнавозтар садо медиҳад, шоир аз он истифода мекунад; **сеюм**, бо истифодаи унсури лаҳҷавӣ шоир меҳодом муҳаббату дилбастагии худро ба ватани хурдаш нишон диҳад; **чорум**, дар ҳолате ки унсури лаҳҷавӣ ё гуфтугӯӣ ифодакунандаи номи ин ё он шайъ ё мафҳум дар забони адабӣ муодили худро надошта бошад, шоир аз он истифода мекунад; **панҷум**, шоир аз калимаи лаҳҷавӣ ё гуфтугӯӣ беихтиёр истифода менамояд; **шашум**, бо тақозои вазни шеър шоир аз унсури лаҳҷавӣ ё гуфтугӯӣ истифода менамояд, ки ин чандон қобили қабул нест ва заъфи шоирро нишон медиҳад” [10. 112].

Лозим ба зикр аст, ки устод Гулназар дар истифодаи забони зиндаи халқ хеле эҳтиёткор будааст ва унсурҳои забони халқро асосан бо сабаби воқеияти муайянро мукамалтар тасвир карданашон истифода намудааст. Дар миёни калимаву ибора ва таъбиру таркибҳои, ки ӯ аз забони халқ гирифтааст, унсуреро наметавон дарёфт, ки аз ҷиҳати қиёфаи овозӣ ва ё аз ҷиҳати маъно ба меъёрҳои забони адабӣ мувофиқ набошад ҳусни баёни ӯро коста гардонад ё ба забони адабӣ ҳалал ворид созад.

Ҳамин ҳам бояд ёдрас шуд, ки забони адабӣ бо забони зиндаи халқ дар ҳама давру замон дар муносибат будааст. Адибони даврони классикии адабиёти мо ҳам аз забони зиндаи халқ истифода кардаанд ва бар асари таҳлилу таҳқиқи амиқ натавон муносибати ин ду шояи забонро дар давраҳои гуногун, балки муносибати шоирони алоҳидаи давраҳои гуногунро бо забони зиндаи халқ метавон муайян намуд.

Доктори илми суҳаншиносӣ, бедилшиноси маъруф, профессор Нуралӣ Нурзод дар саҳифаи фејсбукии худ зери унвони “Вожа ва таркибҳои хоси гуфтори тоҷикӣ дар девони

Бедил” дар чандин бахш гузоришҳо пахш намуда, дар онҳо аз девони шоири беназир Абдулқодири Бедил **бетамиз, саҳтҷонӣ, чигар рехтан, арақ кардан, сар печидан** (ба маънии хобидан), **даст ба сар задан, ҳаққи неъмат** барин вожа ва ибораву таркибҳои зиёдеро мавриди баррасӣ ва шарҳу эзоҳ қарор додааст, ки аз фарҳани мардуми тоҷик сарчашма мегиранд ва имрӯз ҳам дар забони зиндаи халқ роиҷ мебошанд [13].

Дар баҳши аввали силсилагузоришҳои худ профессор Нуралӣ Нурзод таъкид менамояд, ки теъдоди чунин вожа ва таркибот дар шеъри Бедил хеле зиёд мебошад.

Шоири овозадори тоҷик Фарзона низ дар пешгуфтори худ ба китоби донишманди маъруфи тоҷик Абдуманнони Насриддин “Сехри мубин”, ки ба таҳқиқи шеъри Шайх Камол баҳшида шудааст, аз шеъри Шайх Камол **“аз ханда мурдан”, “чавонмарг шудан”, “чигар доштан”** барин таъбирҳоеро ёдрас мешаванд, ки “аз гӯйишҳои ҳамаҷузай мардуми тоҷик ва хоса хучандиён аст” [12. 146].

Донишманди тоҷик Раззоқ Ғаффоров ҳанӯз соли 1975 дар мақолае бо номи “Нависанда ва лаҳҷаҳои забон” масъалаи корбасти воҳидҳои луғавии халқӣ ва гуфтугӯиро дар осори як қатор шоирону нависандагони номвари тоҷик мавриди баррасӣ қарор дода, дар ҷамъбасти андешаҳои худ гуфта буд, ки “... лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ аҳамияти захиравии худро дар тақомули забони адабӣ ҳанӯз аз даст надодаанд” [5. 123].

Ин гуфтаи олими тоҷик имрӯз ҳам эътибори худро гум накардааст.

Аз ашъори Гулназар метавон ин ҷо намунаҳои дигар овард, ки дар онҳо шоир аз калимаҳои ибораҳои халқие, ки лоиқи вуруд ба шеър ҳастанд, моҳирона истифода намудааст, вале ба он чи гуфтем иктифо меварзем ва умед бар он мебандем, ки муҳаққиқини риштаҳои гуногуни илми суханшиносӣ забону ҳусни баён ва хунари устоди равоншод Гулназарро боз ҳам амиқтару густурдатар меомӯзанд ва мақоми ўро дар адабиёти муосири тоҷик равшантар муайян менамоянд.

АДАБИЁТ

1. Гулназар. Лангар. – Душанбе: Ирфон, 1984. –224 с.
2. Гулназар. Чашми нигин. – Душанбе: Адиб, 1988. –144 с.
3. Гулназар. Фариштаи бомдод. – Душанбе: Адиб, 2000. –224.
4. Гулназар. Фасли оғоз. – Душанбе: Адиб, 2005. –424 с.
5. Ғаффоров Р. Нависанда ва лаҳҷаҳои забон. // Садои шарқ, 1975, №7. – с. 112-125.
6. Доро Начот. Фарҳанги Доро. – Душанбе: Пайванд, 2012. –608 с.
7. Қутбӣ Киром. Минбари вичдон. – Душанбе: Адиб, 2012. –312 саҳ.
8. Лоик Шералӣ. Куллиёт. Ҷилди 1. – Душанбе: Адиб, 2008. –560 с.
9. Муъмин Қаноат. Меҳри сипехр. – Душанбе: Адиб, 2007. – 376 с.
10. Носиров С.М. Азқўлбори умр. – Душанбе: Эр-граф, 2024. –324 с.
11. Равшани Ҷамроҳ. Суннатгарой ва навпардозӣ дар шеъри Гулназар. –Душанбе, 2025. – 196.
12. Фарзона. Қанди баста. –Хучанд: Ношир, 2024. – 512 с.
13. Нурзод Нуралӣ. Вожа ва таркибҳои хоси гуфтори тоҷикӣ дар девони Бедил. <https://m.facebook.com>.
14. Озарахш. Намози ид, 2014. <https://m.facebook.com>.

ГУЛНАЗАР И ЖИВОЙ ЯЗЫК НАРОДА

В статье рассматривается вопрос использования элементов живого языка в поэзии Народного поэта Таджикистана, лауреата Государственной премии имени Абуабдулло Рудаки, автора гимна нашей независимой страны Гулназар.

Автор отмечает, что Гулназар был человеком своего времени и смотрел на жизнь и ее важные аспекты новым взглядом, выражая свои чувства в простых, земных и прекрасных формах современного языка. В своих стихах он не применял так называемые «старые слова», которые не используются в современном живом народном языке, а также искусственные слова, фразы и конструкции, диалектные лексические единицы, узкий круг которых не дает права входить в литературном языке.

При обсуждении вопроса автор напоминает, что литературный язык всегда был в контакте с живым языком народа. Писатели классической эпохи нашей литературы также использовали живой язык народа, и благодаря углубленному анализу и исследованию можно определить не только взаимосвязь между этими двумя ветвями языка в разные периоды, но и отношение отдельных поэтов разных эпох к живому языку народа.

Ключевые слова: диалект, литературный язык, норма, стихотворение, поэт, газель, народная лирика, слово, стилистические цели, фраза.

GULNAZAR AND THE LIVING LANGUAGE OF THE PEOPLE

This article examines the use of elements of living language in the poetry of Gulnazar, People's Poet of Tajikistan, laureate of the Abuabdullo Rudaki State Prize, and author of the national anthem of our independent country.

The author notes that Gulnazar was a man of his time and viewed life and its important aspects with a new perspective, expressing his feelings in the simple, earthy, and beautiful forms of modern language. In his poems, he avoided so-called "old words," which are not used in modern living vernacular, as well as artificial words, phrases, and constructions, or dialectal lexical units, the narrow range of which precludes their inclusion in the literary language.

In discussing this issue, the author recalls that the literary language has always been in contact with the living language of the people. Writers of the classical era of our literature also used the living language of the people, and through in-depth analysis and research, it is possible to determine not only the relationship between these two branches of language in different periods, but also the attitudes of individual poets of different eras toward the living language of the people.

Keywords: dialect, literary language, norm, poem, poet, ghazal, folk lyricism, word, stylistic goals, phrase.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Носиров Сабур Музаффарович – номзади илми филология, дотсенти кафедраи забонҳои хориҷии Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон. E-mail: nsabur@mail.ru

Сведения об авторе:

Носиров Сабур Музаффарович – кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков Технологического университета Таджикистана. E-mail: nsabur@mail.ru

About the author:

Nosirov Sabur Muzaffarovich – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor in the Department of Foreign Languages of the Technological University of Tajikistan. E-mail: nsabur@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ К ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Нурулова З. К.

Технологический университет Таджикистана

В статье представлены особенности и способы формирования мотивации студентов к творческой деятельности. Проанализированы возникающие трудности и приведены практические рекомендации формирования мотивации у творческой молодёжи, которая определяет не только уровень активности, но и качество их профессиональной подготовки, потому как творчество становится внешней компетенцией в различных областях от педагогики и управления до инженерии и дизайна.

Ключевые слова: студенты, мотивация, формы и методы, творческая деятельность, результат, нестандартное мышление, компетенции, профессиональное образование, опыт, креативное мышление, поиск оригинальных решений, педагогика, инженерия, дизайн.

*«Творчество – это деятельность, в которой раскрывается
духовный мир личности, это своеобразный магнит,
который притягивает человека к человеку».*

В.А.Сухомлинский

В последние годы значительно увеличилось внимание педагогов к стимулированию творческой деятельности студентов. Одной из важнейших задач современного обучения является развитие творческого потенциала, так как уровень способности к творчеству обучаемых пропорционален уровню работоспособности будущего квалифицированного специалиста.

Творчество – это процесс созидания, который приводит к появлению качественно новых материальных и духовных ценностей, отличающихся от повседневной деятельности уникальностью результата и способствует развитию творческой личности. Основными аспектами творчества являются идеи, их реализация и результаты. Мотивация студентов к творческой деятельности может быть достигнута через созидание благоприятной среды, предоставление свободы выбора заданий, поощрение их успехов и использование их личного опыта в учебном процессе.

Творческая деятельность студентов не имеет цель создавать что-то потенциально новое и непременно оригинальное, её цель – развивать в студентах творческие способности. Интерес и внимание студентов зависит от того, как преподаватели преподносит материал и необходимые знания. Педагог, как личность компетентная, обязан не только владеть предметом, но и иметь широту взглядов, нестандартное мышление, способность предлагать и реализовывать творческие идеи. Многие авторы исследовали проблему творческой деятельности и уделяли большое внимание развитию творческих способностей, воображения, мышления у студентов в период обучения в вузе.

Творческие способности – это особенности и качества человека, которые устанавливают успех выполнения им творческой деятельности разного рода. [1]. Основами творческой деятельности являются процессы мышления и воображения. На будущее

проектируя занятия, необходимо подбирать задания и формы организации учебной деятельности, где главным будут задействованы данные процессы.

Главным психологическим процессом, побуждающим к действию, является мотивация. Леванова А.Е. и Урайская И.Н. отмечали, что мотивация является главной движущей силой в поведении и деятельности человека, а также в процессе формирования будущего профессионала. Поэтому особенно важным становится вопрос о мотивах творческой деятельности студентов [2]. Что же может стать таким важным мотивом. Первое, возможность и право на самостоятельный выбор студентами предполагаемой темы при реализации новых творческих проектов. Это и даёт понимание того, что его мнение обязательно учитывается в процессе обучения. Что и подогревает интерес выполнения творческих заданий, ведь самому приходится решать направление, в котором придётся продвигаться и даст устойчивую почву к развитию самостоятельности в принятии основных решений. На данном этапе и появляется мотивация к творческой деятельности студента.

Второе, как отмечает Агафонова И.П., основными ведущими в работе с представленным учебным материалом являются активные методы обучения [3]. Определённо, можно сделать вывод, что преподаватели при работе со студентами могут использовать такой приём в обучении, как ролевая игра. При таком формате проведения занятий у студентов приобретённые ими знания будут усваиваться более эффективно. При правильном подборе игр направленных на выявление творческого потенциала у обучающихся и направить в правильное русло получения знаний, то оно также повысит уровень мотивации по отношению к изучаемому предмету.

Третье, для того чтобы у студентов возникло внутреннее побуждение к творческой деятельности, необходимо подогревать их интерес различными поощрениями. Когда студент понимает, что его работа оценена и была принята во внимание, тогда и возрастает его интерес и вместе с тем повышается мотивация.

Мотивом к творческой деятельности могут служить и приобретённые теоретические знания, с помощью которых можно достичь намеченных целей в деле получения профессионального образования. Формирование у студентов мотивации к творческой деятельности происходит разными способами. Главное, чтобы мотив был направлен на интересы личности студентов, только при этом условии они будут заинтересованы в дальнейшей плодотворной работе.

Однако на пути формирования творческой деятельности существует ряд проблем, мешающих их формированию: стереотипы, излишняя ориентация на одобрение, заниженная самооценка, недостаточный уровень саморегуляции, критика, стресс, дефицит времени.

Также существует немало факторов, препятствующих осуществлению творческой деятельности:

- Стремление к успеху, вопреки всему.
- Неспособность противостоять давлению извне.
- Неодобрение в исследовании.
- Преклонение авторитетам.
- Изменение собственной точки зрения.

Для того, чтобы обучающиеся преодолели все существующие препятствия, им необходима непосредственная помощь преподавателя, который поможет устранить внешнюю критику и сможет использовать гибкие навыки оценивания конечного результата.

Выделяют следующие вариативные формы и методы, которые способствуют формированию мотивации к творческой деятельности: групповая дискуссия, форум, деловая беседа, турниры, аукцион идей, исследовательские работы. В них очень важным фактором является опора на чувство удивления, выявление нового, готовность принять нестандартную ситуацию. Удивление – это начало творческого отношения к неизведанному миру. При использовании данной методики рекомендуется использовать следующего вида задания:

- склеивание – соединение определённых элементов воедино;
- аналогии – разнообразные предметы вызывающие ассоциации со схожими реальными предметами;
- преувеличение – преуменьшение при рассказе о каком-либо событии;
- акцентирование – умение выделить или подметить главное;
- типизация – определить сходство предметов, по какому-нибудь признаку.

Примером для формирования творческой деятельности студентов может являться написание эссе на тему о выбранной профессии. При данном виде творческой работы активизируется их мыслительная деятельность, открывается творческое начало: студентам хочется выразить всё, что они думают, всё о чём они знают. По началу им будет сложно что-либо написать, описать, придумать, но, при системном использовании данного приёма преподавателем, студенты научатся правильному письменному слогу, они начнут развиваться, пополнять словарный запас, совершенствовать свои умения и навыки при написании эссе, письменной творческой работе.

Учебная и внеучебная активность тоже является творческой деятельностью студентов, направленной на развитие их воображения, инициативы, самостоятельности и способности создавать новое.

Успешная работа по развитию творческой мотивации формирует у студента ожидание постоянных изменений и новшества, а также принятие нестандартных решений со стороны преподавателя. Постоянное ощущение необходимости соответствовать высоким требованиям, что повышает риск эмоциональных затрат. Преподаватель при таких темпах работы может столкнуться с собственным дефицитом идей, сомнениями и потерей вдохновения. Кризис творчества снижает эффективность педагогической деятельности и требует внутренней мобилизации ресурсов.

«Сила учителя – в вдохновении студентов».

Для успешной реализации творческой деятельности требуются определённые условия: технического обеспечения, пространства, материалов и достаточное время. В случае нехватки и недостаточной поддержки вся нагрузка переносится на преподавателя, что гораздо усложнит процесс подготовки и проведения творческих работ на занятиях. Часто административные структуры ориентированы на результаты: участие студентов в конкурсах, олимпиадах, проектах и т.д., не учитывая при этом реальные сроки, силы и возможности студентов. Преподаватель оказывается посредником между ожиданиями руководства и объективными недостатками образовательного процесса.

«Учитель – проводник к возможностям».

Роль преподавателя заключается не только в организации творческих ситуаций, но и в создании атмосферы доверия, свободы выбора, поощрения студенческих инициатив. При таком подходе творческая деятельность становится для студентов не редкостным видом работы, а устойчивой ценностью, которая способствует профессиональному росту, самостоятельности и готовности к инновационной деятельности.

Формирование мотивации студентов к творческой деятельности – это важнейшее условие развития их личностных и профессиональных компетенций. Эффективная мотивация складывается из педагогической поддержки, хорошо продуманного образовательного процесса, дающего стремление к самовыражению, уверенности в собственных возможностях.

Выводы. Всё что может сформировать мотивацию к творческой деятельности, необходимо для того, чтобы процесс обучения проходил продуктивно, а предложенный материал лучше усваивался студентами на занятиях. В ходе творческой деятельности у обучающихся формируется стремление к саморазвитию, развитие определённых умений и навыков обработки новой информации. С развитием мотивации творческой деятельности у студентов, будет положено начало к формированию нестандартной личности, способной оригинально мыслить, творчески подходить к решению поставленных задач, и самосовершенствоваться в творческом плане. Важно, чтобы студент понимал то как полученные им знания, пригодятся в будущей профессиональной жизни.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одарённости. СПб., 2009.
2. Леванова А.Е. Урайская И.Н. Формирование у студентов мотивации к обучению // Профессиональное образование в России и за рубежом. 2013. №3 (11).
3. Агафонова И.П. Развитие мотивации к учению у студентов медико-фармацевтического колледжа//Среднее профессиональное образование. 2010. №4. С.23-25.
4. Березнова Н.А. Игра как активный метод формирования профессиональной мотивации при обучении иностранному языку//Среднее профессиональное образование. - 2012. - №8. - С.14-16.
5. Митченкова О.В. Развитие креативности студентов в воспитательном пространстве вуза: автореферат. дис...канд. пед. наук. Оренбург, 2010.
6. Кларин М.В. Инновации в обучении: метафоры и модели. М., 1997.
7. Маслоу А. Мотивация и личность. – СПб.: Питер, 2017.
8. Крапивин В.А. Психология мотивации. – Москва: Просвещение, 2015.
9. Панова Н.В. Творческая личность: развитие и воспитание. – М.: Наука, 2016.
10. Пайпс Дж, Маккормак Р. Психология творчества. – М.: Академия, 2018.
11. Абулханова-Славская, К.А. Деятельность и психология личности. - Москва: Наука, 2019.
12. Богоявленская, Д.Б. Психология творческих способностей. – Москва: Институт психологии РАН, 2021.
13. Выготский, Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – Москва: Лабиринт, 2020.
14. Ильин, Е.П. Мотивация и мотивы. – Санкт-Петербург: Питер, 2019.
15. Слостёнин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика. – Москва: Академия, 2020
16. Хуторской А.В. Педагогическая инновация и творческое развитие личности. – Москва: Академический проект, 2019.

ТАШАККУЛИ УСУЛҲОИ ҲАВАСМАНДКУНИИ ДОНИШҚҶҒҒ БА ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДҚОРӢ

Дар мақола хусусиятҳо ва усулҳои ҳавасмандкунии донишқӯён нисбати фаъолияти эҷодӣ оварда шудааст. Дар он мушқилотҳо, ки ба миён меоянд, таҳлил гардида, барои

ташаккули ҳавасмандии ҷавонони эҷодкор тавсияҳои амалӣ пешниҳод карда шудаанд. Чунин ҳавасмандӣ на танҳо сатҳи фаъолияти онҳо, баоки сифати омодагии касбии онҳоро низ муайян мекунад, зеро эҷодкорӣ дар соҳаҳои гуногун, аз педагогика ва менечмент то ба муҳандисӣ ва тарҳрезӣ ба як салоҳияти беруна табдил меёбад.

Калидвожаҳо: донишҷӯён, ҳавасмандкунӣ, шаклу усулҳо, фаъолияти эҷодӣ, тафаккури берун аз ҷаҳорҷӯба, салоҳиятҳо, таҳсилоти касбӣ, таҷриба, ҷустуҷуи ҳалли асли, педагогика, муҳандисӣ, тарҳрезӣ.

FORMATION OF STUDENTS MOTIVATION TOWARDS CREATIVE ACTIVITES

This article presents the characteristics and methods of motivating students toward creative activity. It analyzes the challenges that arise and provides practical recommendations for fostering motivation in creative young people. This motivation determines not only their level of activity but also the quality of their professional training, as creativity is becoming an external competency in various fields, from pedagogy and management to engineering and design.

Keywords: students, motivation, forms and methods, creative activity, result, out-of-the-box thinking, competencies, professional education, experience, creativity thinking, search for original solutions, pedagogy, engineering, design.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Нурулоева Замира Кличевна – муаллими калони кафедраи забони русӣ ва таҳсилоти касбии Донишгоҳи Технологии Тоҷикистон. Тел.: (+992)779997002.

Сведение об авторе:

Нурулоева Замира Кличевна – старший преподаватель кафедры русского языка и профессионального образования Технологического университета Таджикистана. Тел.: (+992)779997002.

About the author

Nuruloeva Zamira Klichevna – senior lecturer of the Department of Russian Language and Vocational Education at the Technological University of Tajikistan. Tel.: (+992)779997002.

УДК 34с (075)

БАЪЗЕ МАСОИЛИ ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ СЕРВИТУТ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Носиров Н.Б.

Филиали Донишгоҳи технологии Тоҷикистон дар шаҳри Исфара

Дар мақола масоили ҳуқуқи яке аз шаклҳои махсуси ҳуқуқи маҳдуди ашёӣ - сервитут мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шудааст. Ба ақидаи муаллиф, сервитут шакли махсуси ҳуқуқи ашёӣ ба ҳисоб рафта, субъектони муносибатҳои маданӣ нисбати чунин молу мулк ҳуқуқи моликият надошта, балки ҳуқуқи маҳдуди ашёии махсус доранд. Сервитут яке аз

институтҳои нисбатан нав дар низоми ҳуқуқии на танҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки аксари ҷумҳуриҳои пасошӯравӣ ба шумор рафта, он танҳо баъди пошхӯрии ИҶШС ва ба вучуд омадани шаклҳои гуногуни моликият, аз ҷумла моликияти хусусӣ нисбати молу мулки ғайриманқул маълум гардида, аллакай баъзе масоили ҳуқуқии он аз ҷониби олимони алоҳида мавриди омӯзиш қарор дода шудааст.

Вожаҳои калидӣ: сервитут, узуфрукт, ҳуқуқҳои маҳдуди ашъ, қитъаи замин, молу мулки ғайриманқул, ашъи бегона, моликияти хусусӣ.

Аз нигоҳи таърихӣ, институти истифодабарии маҳдуди ашъи бегона, яъне сервитут яке аз аввалин “ҳуқуқҳои молумулкӣ ба ашъи бегона” дар Рим ба вучуд омадааст. Ҳамзамон, ҳар як низоми ҳуқуқӣ намудҳо ва тарзҳои гуногуни истифодабарии маҳдуди молу мулки бегона, аз ҷумла сервитутро медонад, ки махсусиятҳои худро дорад.

Сервитут яке аз институтҳои нисбатан нав дар низоми ҳуқуқии на танҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки аксари ҷумҳуриҳои пасошӯравӣ ба шумор меравад. Чунин мафҳум дар замони Иттиҳоди Шӯравӣ низ дар қонунгузорӣ мавриди истифода қарор дода нашуда буд. Инро метавон чунин шарҳ дод, ки дар замони Шӯравӣ моликияти хусусӣ нисбати молу мулки ғайриманқул вучуд надошт ва зиёда аз ин гардиши молу мулки ғайриманқул дар муомилоти озоди маданӣ боздошта шуда буд. Маҳз барои ҳамин, институти сервитут дар ҷумҳуриҳои Шӯравӣ танҳо баъди пошхӯрии ИҶШС ва ба вучуд омадани шаклҳои гуногуни моликият, аз ҷумла моликияти хусусӣ нисбати молу мулки ғайриманқул маълум гардида, аллакай аз ҷониби олимони алоҳида мавриди таваҷҷуҳ қарор дода шудааст. Баъзе олимони аввалҳои пошхӯрии ИҶШС дар мавриди сервитути хусусӣ ибрази ақида намуда буданд. Аз ҷумла, олими сивилист А.Г. Диденко ҳанӯз соли 1992 ишора намуда буд, ки ҳуқуқи истифодабарии молу мулки ғайриманқули шахси бегона, ки меросгузор аз рӯи васиятнома уҳдадорӣ барои шахси сеюм вогузор намудани истифодабарии манзили истиқоматӣ, бино ё қисми онро пешбинӣ намуда буд - сервитути хусусӣ мебошад [1,18].

Калимаи «servitutus» - «ғуломии молу мулкро» ифода менамояд, ки ин молу мулк дар як вақт на танҳо ба соҳибмулк, балки ба дигар шахс хизмат менамояд. Соҳибмулк уҳдадор мешавад, ки аз амалҳои муайян нисбати молу мулки худаш ба манфиати дигар шахс худдорӣ намояд ва ё бояд ҳаракатҳои шахси дигар нисбати молу мулкро тоқат намояд, вале ӯ метавонист онро бартараф намояд, агар молу мулк гаронии сервитутро намедошт [8, 204-205]. Ҳамзамон олимони ҳуқуқи замин қайд менамоянд, ки «вобаста намудани қитъаи замин ба сервитут, зиминистифодабарандаи асосиро аз ҳуқуқи истифодаи қитъаи замини худ маҳрум намесозад, ки чиддан муносибати сервитутро аз иҷора фарқ менамояд» [4, 152].

Ин институт дар давлатҳои дорой ҳуқуқи континенталӣ, ки ҳуқуқи соҳибмулкӣ замин яке аз институтҳои муҳими хусусӣ ба ҳисоб меравад, рушд намудааст. Ба таври намуна метавонем ба маърузаи судья Суди Олии Голландия, ки дар семинари илмӣ-амалӣ бо иштироки судяҳои қазоқистонӣ ва голландӣ ибраз намудааст, ишора намоем, ки дар хусуси сервитут чунин мисол овардааст: «Мақтаби аспварзишӣ, ки дар назди Суди Олӣ қарор дорад, ҳамарӯза аспҳои худро мечаронад ва пасмондаҳоро аз ҳудуди замини ба Суди Олӣ тааллуқдошта гузаронида бо ин амалҳои худ ба суд нороҳатӣ эҷод менамояд, вале Суди Олӣ наметавонад мактабро аз ин қор манъ намояд, дар асоси он, ки ба мактаби аспварзишӣ ҳуқуқи сервитут нисбат ба замини Суди Олӣ тааллуқ дорад ва ин ҳуқуқ нисбати ҳуқуқи моликият афзалият дорад» [2, 219].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, барои ташаккули ин институт қадамҳои нахустин танҳо баъди соҳибхитиёри ва ба иқтисоди бозорӣ гузаштани ҷумҳури ва қабули қисми якуми

КГ ҚТ аз соли 1999 гузошта шуда, барои дар амалия татбиқ намудани ин институт заминаҳои ҳуқуқӣ фароҳам оварда шуда истодааст. Вале, муқаррароти КГ ҚТ барои танзими ҳаматарафаи институти сервитут кифоя буда наметавонист, чунки масоили муҳими институти сервитут, дар ин кодекс ба таври бояду шояд танзими ҳуқуқии худро наёфта буд.

Ҳоло дар Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз аввалин заминаи ҳуқуқӣ барои ташаккули ин институт ва қонунгузории муҳиме, ки муносибатҳои марбут ба сервитутро ба танзим мебарорад, ин Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон ва КМ ҚТ дар таҳрири нав ба ҳисоб меравад. Бояд қайд намуд, ки дар КЗ ҚТ низ танҳо бо қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба КЗ ҚТ» аз 01.08.2012с., №891 дар мавриди мафҳум ва намудҳои сервитут маълумоти муфасссал ҷой карда шуд. Мувофиқи муқаррароти зерхати 6 моддаи 1² КЗ ҚТ сервитут ин ҳуқуқи шахс ва (ё) шахсон ба истифодаи маҳдуди қитъаи замини дар истифодаи дигар шахс қарордошта мебошад, ки бо тартиби муқарраргардида ба қайди давлатӣ гирифта шудааст.

Яке аз санади дигари ҳуқуқӣ, ки муносибатҳои марбут ба сервитутро танзим менамояд, Кодекси шаҳрсозии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, ки дар он мафҳуми сервитут чунин дода шудааст: «сервитут ин маҳдудияти (гаронии) ҳуқуқи истифодаи молу мулки шахси дигар ё қисман маҳдуд кардани ҳуқуқи соҳибмулк дар муносибатҳои муайяни тибқи қонун муқарраршуда мебошад» [6].

Дар Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, мафҳуми сервитути ашъи ғайриманқул пешбинӣ шудааст. Мувофиқи талаботи моддаи 344 КМ ҚТ ҳуқуқи маҳдуди истифодаи ашъи ғайриманқул ин ҳуқуқи шахс ва (ё) шахсон ба истифодаи қисми ашъи ғайриманқули дар моликият ва ё истифодаи шахси дигар қарордошта мебошад, ки бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайди давлатӣ гирифта мешавад.

Аз мафҳумҳои пешниҳодшуда бармеояд, ки сервитут ин ҳуқуқи як шахс ё шахсони муайян ба истифодаи маҳдуди ашъи ғайриманқул мебошад, ки ҳуқуқи моликии он ба дигар шахс тааллуқ дорад. Сониян сервитут, бояд бо тартиби муқарраргардида ба қайди давлатӣ гирифта шавад.

Тибқи муқаррароти моддаи 346 КМ ҚТ сервитут ду намуд мешавад:

1. Сервитути ихтиёрӣ, ки бо розигии тарафҳо муқаррар карда мешавад.
2. Сервитути маҷбурӣ, ки дар асоси қарори мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳрҳо ва ноҳияҳо, ё аз ҷониби суд аз рӯйи даъвои шахс тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда мешавад.

Дар баробари КМ ҚТ, моддаи 10¹ КЗ ҚТ низ ба ҳуқуқи маҳдуди истифодабарии қитъаҳои замини дигар заминистифодабарандагон, яъне сервитут бахшида шудааст. Тибқи муқаррароти он ҳуқуқи маҳдуди истифодабарии қитъаи замин (яъне сервитут) метавонад бо ду роҳ ба амал бароварда шавад.

1. Сервитути бо розигии тарафҳо асосёфта (яъне сервитути хусусӣ, яъне ихтиёрӣ).
2. Сервитути дар асоси қарори мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳрҳо ва ноҳияҳо асосёфта (сервитути оммавӣ, яъне маҷбурӣ).

Сервитути оммавӣ (маҷбурӣ) дар мавридҳои, ки он барои таъмини манфиатҳои давлат ва аҳолии маҳаллӣ зарур бошад, бе гирифтани қитъаҳои замин муқаррар карда мешавад. Чуноне ки олимони таҳқиқкунандаи ин соҳа ишора менамоянд, чунин намуди сервитут имкон дорад ба манфиати давлат, мақоми маҳаллии иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳр (ноҳия) ё умуман аҳолии маҳаллӣ муқаррар карда шавад [10, 32]. Дар ин намуди сервитут доираи соҳибҳуқуқон мушаххас намебошад, чунки сервитут ба манфиати ин ё он шахси мушаххас муқаррар карда нашуда, балки асосан ба манфиати оммавӣ татбиқ карда мешавад.

Сервитути хусусӣ (ба розигӣ асосёфта) бошад, дар ду шакл муқаррар карда мешавад:

1. Дар асоси розигии тарафҳо бо роҳи созиши тарафҳо, яъне ба тариқи бастанӣ шартномаи сервитут;

2. Дар мавриди пайдо гардидани баҳс миёни заминистифодабарандагон бошад, бо тартиби судӣ, яъне дар асоси қарори суд.

Шакли шартнома оид ба сервитути хусусӣ (ба розигӣ асосёфта) аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад. Аз муқаррароти моддаҳои 19-20 КЗ ҚТ бармеояд, ки ҳуқуқи бастанӣ шартнома оид ба сервитут воғузур кардани қитъаи заминро танҳо заминистифодабарандагони яқумдараҷа доранд, чунки ин ҳуқуқ ба заминистифодабарандагони дуҷумдараҷа дода нашудааст. Ҳамзамон тибқи муқаррароти моддаи 26 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ипотека» бошад, ҳуқуқи ба сервитут пешниҳод кардан ба гаравдиханда низ дода шудааст.

Бояд қайд намуд, ки дар мавриди бегона намудани ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин бо сервитут маҳдудкардашуда ё ба дигар кас ба ичора ё ба гарав додани ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин сервитут эътибори худро нигоҳ медорад. Вале қонунгузор дар ин маврид ба ичорадиханда чунин уҳдадорӣ пешбинӣ намудааст, ки тибқи он ҳангоми бастанӣ шартнома кироҷадеҳ (ичорадеҳ) вазифадор аст кироҷагирро (ичорагирро) оид ба ҳамаи ҳуқуқи ашхоси сеюм ба молу мулки ба кироҷа (ичора) додашаванда (сервитут, ҳуқуқи гарав ва ғайра) огоҳ намояд. Ичро накардани ин қоида ба кироҷагир ҳуқуқ медиҳад, ки кам кардани музди истифодаи молу мулк ё бекор кардани шартнома ва ҷуброни зарарро талаб намояд [5]. Ҳамчунин дар асоси талаботи қ.2 м.767 КМ ҚТ ҳангоми бастанӣ шартнома роӣгондиханда уҳдадор аст роӣгонгирандари оид ба ҳуқуқҳои шахсони сеюм ба ин ашъ (сервитут, ҳуқуқи гарав ва ғайра) огоҳ намояд. Ичро накардани ин уҳдадорӣ ба роӣгонгиранда ҳуқуқ медиҳад, ки бекор кардани шартнома ва ҷуброни зиёни воқеиро талаб намояд.

Дар қ.3. м.36 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ипотека» низ қонунгузор тадбирҳоро оид ба ҳифзи манфиатҳои иштирокчиёни ин муносибатҳо пешбинӣ намудааст. Тибқи талаботи он шахсе, ки ҳуқуқи бо қонун ё шартнома асосёфтаи истифодаи молу мулки ба гарав гузошташуда (ичорагир, кироҷагир, аъзои оилаи молики бинои истиқоматӣ ва шахсони дигар) ё ба ин молумулк ҳуқуқи ашъиро доро аст, (сервитут, ҳуқуқи истифодаи яқумра ва дигар ҳуқуқҳо), ҳуқуқ дорад дар баррасии парвандаҳои ситонидан аз молу мулки ба гарав гузошташуда иштирок намояд.

Дар ин замина бояд қайд намуд, ки истифодабарандаи қитъаи замин, ки ба он сервитути хусусӣ (ба розигӣ асосёфта) ё оммавӣ (маҷбурий) муқаррар карда шудааст, ҳуқуқ дорад аз шахсоне, ки сервитут ба манфиаташон муқаррар гардидааст, пардохти мувофиқро талаб намояд. Вале, агар муқаррар намудани сервитути оммавӣ истифодабарии қитъаи заминро номумкин гардонад, заминистифодабаранда ҳуқуқ дорад аз ӯ гирифтани қитъаи замин, аз ҷумла бо роҳи харида гирифтани ҳуқуқи истифодабарии ин қитъаи заминро бо ҷуброни зарар аз ҷониби мақомоти ичроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳрҳо ва ноҳияҳо, ки сервитути оммавиरो муқаррар намудаанд ё додани қитъаи дигари баробарарзиши заминро бо ҷуброни тавони зарар талаб намояд.

Дар баробари ин, агар муқаррар намудани сервитути оммавӣ истифодабарии қитъаи заминро (ё қисмати боқимондаи заминро) мушкӣл гардонад, заминистифодабаранда ҳуқуқ дорад аз мақомоти ичроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳрҳо ва ноҳияҳо, ки сервитути оммавиरो муқаррар намудаанд, пардохти музди баробарарзишро талаб намояд.

Бояд қайд намуд, ки сервитуте, ки тибқи шартнома ба вучуд омадааст, метавонад ба муҳлати номуайян ё муайян, ки дар шартнома зикр мегардад муқаррар карда шавад ва ин

муҳлат метавонад бо созиши тарафҳо тағйир дода шавад ё қатъ гардад. Сервитути оммавӣ (маҷбури) бошад, метавонад бинобар аз байн рафтани асосҳое, ки тибқи онҳо сервитут муқаррар шуда буд, танҳо бо қарори мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳр (ноҳия) ва ё суд қатъ карда шавад.

Чуноне дар боло ишора намудем аҳдҳо дар мавриди сервитут бояд ба қайди давлатӣ гирифта шавад. Ин муқаррарот дар моддаи 8 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии молу мулки ғайриманқул ва ҳуқуқҳо ба он» низ пешбинӣ шудааст, ки тибқи талаботи он пайдоиш, гузаштан ва қатъи ҳуқуқ, инчунин ҳуқуқҳо ва маҳдудиятҳои (гарониҳои) сервитут ба қайди давлатӣ гирифта мешавад.

Асос барои пайдоиши сервитут ҳуҷҷатҳои муайяни ҳуқуқие мебошанд, ки дар онҳо ҳуқуқи маҳдуди истифодабарии замин, яъне ҳуқуқи сервитут ба молу мулке муқаррар шудааст, ки дар моликияти дигар шахс қарордошта мебошад. Ҳуҷҷатҳое, ки барои бақайдгирии давлатии пайдоиши сервитут асос шуда метавонад ин шартнома, қарори суд ва ё қарори мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳрҳо ва ноҳияҳо мебошад.

Ҳуҷҷати барои бақайдгирии давлатии пайдоиши сервитут асосшуда, бояд тавсифи моҳият ва ҳудуди он, инчунин муҳлати амал ва андозаи пардохтро, агар онҳо муқаррар гардида бошанд, дар бар гирад [7]. Илова бар ин, ба андешаи мо дар ҳуҷҷати муқарраркунандаи сервитут ҳамчунин ҳамаи шарту шароитҳои истифодабарии молу мулк ва ҳуқуқи уҳдадорҳои тарафҳо дақиқан бояд муқаррар карда шавад.

Дар кишварҳои хориҷӣ, шакли дигари паҳншудаи ҳуқуқи маҳдуди истифодаи молу мулки шахси бегона «узуфрукт» ба ҳисоб меравад, ки дар қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин мафҳум вучуд надорад. Дар фарқият аз сервитут ба узуфрукт на танҳо ашъи муайян, балки ҳуқуқҳо низ дода мешаванд. Узуфрукт чунин ҳуқуқи маҳдуди истифодабарӣ мебошад, ки ҳангоми он шахс метавонад ашъ ё ҳуқуқи соҳибмулкро ҳамчун соҳиби он истифода бурда, ҳамчун соҳибмулк истифодаи шахсони сеюмро нисбати ашъи манъ намояд. Танҳо дар фарқият аз соҳибмулк, вай наметавонад ашъро бегона намояд ё ба мерос гузорад. Ҳамзамон узуфруктуарий танҳо бо розигии соҳибмулк метавонад онро ба гарав гузорад ё ба ичора диҳад. Дар Туркменистон бошад, тибқи моддаи 255 Кодекси граждани узуфрукт ба ашъи манқул, ба ашъи ғайриманқул ва ҳамчунин ба ҳуқуқҳои ғайри моддӣ низ таъин карда мешавад, ки он метавонад музднок ва ё бемузд бошад [9].

Дар фарқият аз узуфрукт, объекти сервитут асосан қитъаи замин ва ё иншоот буда метавонад, яъне аз рӯи моҳияти худ як шакли маҳдуд кардани ҳуқуқи соҳибмулкӣ ба ашъи ғайриманқул мебошад. Дар асоси қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати объекти сервитут танҳо молу мулки ғайриманқул баромад менамояд. Ба ақидаи баъзе олимони маъмулан сервитутҳо асосан барои ба даст овардани ҳуқуқи гузаштан ё гузаронидани ҳайвонот тариқи қитъаи замини ҳамсоя истифодабарии чоҳ ё чарогоҳи ҳамсоя истифода бурда мешавад [3, 89-90].

Хулоса, ташаккул додани қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла КМ ҚТ дар мавриди танзими «ҳуқуқҳои маҳдуди ашъ» ва истифодаи самаранокии ин институт дар амалия метавонад ба ҳалли баҳсҳои зиёди истифодабарии маҳдуди замини ба ин ё он субъект тааллуқдошта аз ҷониби шахсони дигар оварда расонад. Пеш аз ҳама, дар КМ ҚТ бояд мафҳумҳои «ҳуқуқҳои маҳдуди ашъ», «сервитут» ва «узуфрукт» ба таври мукамал муқаррар карда шавад, чунки бе аниқ ва саҳеҳ муайян намудани мафҳуми муайян, танзими мукамали ва ҳаматарафаи соҳаи мушаххас ғайриимкон мебошад.

АДАБИЁТ:

1. Диденко А.Г. Новый Жилищный кодекс Республики Казахстан (текст и комментарий). Алма-Ата, 1992. - С.18.
2. Диденко А.Г., Киреева Т. Защита сервитутов / Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика. -Избранное / Под ред. А.Г. Диденко. Алматы: Рарирет, Т.1. - С.219.
3. Зенин И.А. Гражданское и торговое право зарубежных стран: учебник для бакалавров / -13-е изд. – М.: Издательство Юрайт, 2013. -С.89-90.
4. Исмоилов Ш.М., Арапова Ч.Б., Тоҷибоев Ш.А., Сиддиқова Н. / Ҳуқуқи замини Тоҷикистон: Васоити таълим. –Душанбе: ЧДММ «Полграфгруп», 2016. - С.152.
5. Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон // Бо қарори МН МО ҚТ 23 ноябри соли 2022, № 915 қабул карда шуда, аз 1 июли соли 2023 мавриди амал қарор дода шуда аст.
6. Кодекси шаҳрсозии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2012.
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии молу мулки ғайриманқул ва ҳуқуқҳо ба он» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2008, № 3, мод.194.
8. Римское частное право / Под ред. И.Б. Новицкого и И. Перетерского. –М.: Юрист, 1997. - С.204-205.
9. Сапармырат Туркменбашынын Туркменистанын Граждан кодекси. –Ашгабат. Туркменистанын Юститсия министрлиги. 1999.
10. Тафсир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон оиди ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2012. - С.32.

НЕКОТОРИЕ ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ СЕРВИТУТА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

В статье автором отмечается, что понятие сервитута в законодательстве Республики Таджикистан стало известным лишь только в 1999 году т.е. после принятия первой части Гражданского кодекса Республики Таджикистан. В этом плане, автором предлагается, что в стране созрела необходимость скорейшего формирования института вещных прав на земельные участки и на другую недвижимость. Следовательно, автором обосновывается мнения о том, что включение в ГК РТ и в соответствующие законодательства нормы регулирующих ограниченные вещные права на объекты недвижимого имущества, в частности право сервитута как особого вида вещного права, даст возможность решить проявляющиеся в этом направлении теоретические и практические проблемы.

Ключевые слова: сервитут, формирования института вещных прав, земельные участки, ограниченные вещные права, объекты недвижимого имущества.

SOME ISSUES OF SERVITUDE IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

In the article, the author notes that the concept of easement in the legislation of the Republic of Tajikistan became known only in 1999, i.e. after the adoption of the first part of the Civil Code of the Republic of Tajikistan. In this regard, the author suggests that the country has matured the need for the earliest possible formation of the institute of property rights to land and other real estate. Consequently, the author substantiates the opinion that the inclusion in the Civil Code of the Republic of Tajikistan and in the relevant legislation of the norms regulating limited property rights

to immovable property, in particular the easement law as a special type of property law, will make it possible to solve the theoretical and practical problems manifested in this direction.

Keywords. Servitude, formation of the institute of property rights, land plots, limited property rights, immovable property.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Носиров Навоиддин Бафоевич – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, декани факултети иқтисодиёти рақамӣ ва инноватсияи филиали Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон дар шаҳри Исфара. e-Mail: nnavoiddin@qmail.ru.

Сведение об авторе:

Носиров Навоиддин Бафоевич – кандидат юридических наук, доцент, декан факультета цифровой экономики и инновации филиала технологического Университета Таджикистана в городе Исфаре. e-Mail: nnavoiddin@qmail.ru.

Information about author:

Nosirov Navoiddin Bafoevic – candidate of legal sciences, associate professor, dean of the faculty of digital economics and innovation at the Isfara Branch of the Technological University of Tajikistan. e-Mail: nnavoiddin@qmail.ru.

УДК 821.222.8.09

**НАСРИ БАДЕЙ ВА ВУСЪАТИ ИНЪИКОСИ ҲАВОДИСИ ЗАМОН
(ЧАНД МУЛОҲИЗА ДАР БОРАИ ГИРОИШИ БАҲРОМ ФИРӮЗ БА НАСРИ БАДЕЙ)**

Одинаев Н.С.

Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон

Устод Айни замоне ба эҷоди асарҳои насри ихтиёр намуд, ки вазъияти сиёсӣ иҷтимоӣ даврони шӯравӣ хеле тезу тунд буда, руҳияи он рӯзхоро дар қолаби назм ғунҷондан барои эҷодкорон оромию амниятро тақозо менамуд. Вале чунин шароити мусоид дар арафаи Инқилоби Октябр ва чанд сол баъди ин рӯйдодҳои муҳими аср барои суханварон даст намерод, онҳо маҷбур буданд, ки бо мардум ба забоне сухан ороянд, ки фаҳмо ва зудрас бошад. Ҳатто шоироне, ки дар ин вазъият эҷод менамуданд, аз лиҳози шеърӣ ва тасвири руҳияи замон суханашон берангу бӯй менамуд. Шоироне, ки аз фазилатҳои шеърӣ гузашта баҳравар буданд ва дар муҳити суннатии фарҳангу адаби ниёгон мақоми худро пайдо карда буданд, барои тараннуми “музаффариятҳои соҳти нав” канораҷӯӣ намуда, ҳатто хомӯширо авло медонистад. Дар ин мақола ин раванд ба сифати як рӯйдодҳои адабӣ дар мисоли эҷодиёти устод Айни ва Баҳром Фирӯз мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Калидвожаҳо: наср, эҷод, услуб, раванд, адабиёт, наср, мақола, роман.

Ҳодисаи аз ҷаҳорҷубаи назм баромада, ба дунёи бекарони наср роҳи гирифтани суханварон дар адабиёти тоҷик таҷрибаи нав набуда, ин раванд дар қисмати ақсари адибон чун рӯйдодҳои муқаррарӣ муаррифӣ мегардад. Устод Айни сабабгори интиҳоби ин равандро

дар қисмати эҷодии худ “чаҳорчубаи танги назм” қаламдод намуда, минбаъд ҷодаи пуртазоду мушкили насрро ихтиёр намуданро таъкид кардааст. Ў соли 1935 пас аз чандин соли аз назм канор гирифтани маҷмуаи шеърнашро бо номи “Ёдгорӣ” аз ҷоп бароварда, бори дигар аз даврони шоирии худ ёдоварӣ намудааст. Дар сарсухани маҷмуаи мазкур, ки “Як-ду сухан” унвон дорад, устод оид ба қадамҳои аввалини худ дар майдони адабиёт чунин ёд мекунад: “Аввалин бор ки ман дар майдони адабиёт қадамгузор шудам, ҳавасгори ашъор будам, пеш аз он ки хатти саводам баромад, ба шеърнависӣ ва шеърэҷодкунӣ ҳаваси тамом доштам; гуфта метавонам, ки хатти саводи ман ба воситаи шеърҳои ва шеърнависӣ баромадааст.

Абатга дар он миён ба тақлиди он шеърҳои, ки меидам ва мешунидам, худам ҳам шеър мебофтам, ҳарчанд қабоҳати шеъри имрӯз навиштаам баъд аз чанд рӯз ба худам маълум шуда, ба сӯхтан ва талаф кардани он маҷбур шавам ҳам, боз аз ин кор даст намекашидам ва боз дар пайи ба майдон овардани шеъри тозае меафтадам, рафта-рафта номам ба қатори шоирони он замон гузашт.

Хулоса, то Инқилоби Октябр ман ягон порчаи адабии наср ба майдон наёвардам ва ҳар кас маро шоир мепиндошт”[1.3].

Ба назари мо, дар замоне ки устод Айнӣ ба эҷоди асарҳои насрӣ ихтиёр намуд, вазъияти сиёсӣ иҷтимоӣ хеле тезу тунд буда, руҳияи он рӯзхоро дар қолаби назм ғунҷондан барои эҷодкорон оромию амниятро тақозо менамуд. Вале чунин шароити мусоид дар арафаи Инқилоби Октябр ва чанд сол баъди ин рӯйдоди муҳими аср барои суханварон даст намедод, онҳо маҷбур буданд, ки бо мардум ба забоне сухан ороянд, ки фаҳмо ва зудрас бошад. Ҳатто шоироне, ки дар ин вазъият эҷод менамуданд, аз лиҳози шеърӣ ва тасвири руҳияи замон суханашон берангу бӯӣ менамуд. Шоироне, ки аз фазилатҳои шеъри гузашта баҳравар буданд ва дар муҳити суннати фарҳанги адаби ғунҷон мақоми худро пайдо карда буданд, барои тараннуми “музаффариятҳои сохти нав” канораҷӯӣ намуда, ҳатто хомӯширо авло медонистад. Онҳое, ки бо ҳунари суханварии худ ба хизмати ҳукумати нав пардохтанд, шояд бозори шеърҳои хунук гардида, оқибат аз нуги қалами онҳо ба ҷуз сухани беранг чизе бардошт намешуд. Устод Лоҳутӣ бо истеъдоди воло ба муҳити адабии шуравӣ камар баста, пушаймон шуд ва шеърҳои шояд аз ҳаробии завқи мардум хеле коҳиш ёфт.

Устод Садриддин Айнӣ марҳилаи нави роҳи эҷодии худро дар ин нигоштаи таърихӣ худ соли 1935 чунин ёдоварӣ мекунад: “Ҳарчанд пас аз Инқилоби Октябр ин пешаро (пешаи шоирӣ дар назар аст.- О.Н.) давом додам, аммо чорчубаи вазну қофия барои ифодаи мазмунҳои, ки инқилоб илҳом мекард, тангӣ намуд, ба ҷойи ин ки қобилияти шеърӣ ман аз ифодаи он мазмунҳо дар либоси шеър очиз омад ва даромадам ба насрнависӣ”[1.3].

Чи хеле ки мебинем, устод Айнӣро ҳисси масъулиятшиносӣ дар замони оғози давраи гузариш, ки ба дӯши адиб вазифаҳои муҳим дар боби худшиносии миллӣ ва ҳушёрӣ сиёсӣ меистод, бад-он раҳнамун сохтааст, то аз олами ҳаёлот бо парии илҳомии шеър хайрухуш намуда, ба эҷоди асарҳои насрӣ рӯ орад. Дар ин маврид устод Айнӣро на ҳаваси насрнависӣ, балки бо роҳи матбуот ба тарғиби худшиносии мардум саҳмгузори намудан муҳим буд. Масоили бедорӣ миллӣ ва тасвири ҳаёти воқеии мардум дар даҳсолаҳои аввали инқилоб хеле муҳим буд, ки ин вазифаҳо ба воситаи асарҳои насрӣ хеле мувофиқ меомад. Ин ҳолатро устод Айнӣ хеле хуб дарк карда, ҳунару истеъдоди худро на фақат ба офаридани мақолаю порчаҳои насрӣ, балки ба нигоштани повесту роман ва тадқиқоти пурарзиш дар муаррифии таърихи адабиёти гузашта сарф намуд. “Вақте ки як-ду порча асарҳои насрии ман ба майдон омад, шоирӣ аз хотирҳо фаромӯш гардид, аммо худ нахостам яке аз роҳҳои адабиам, ки як қисми муҳим ва бештарин умри ман ба вай сарф шудааст, дар айёми пириам аз ёдҳо равад ва

қисме аз он шеърпорчаҳоро, ки дар замонҳои охир навиштаам ва баъзе аз онҳоро, ки то Инқилоб навишта шуда буд, барои ёдгории ҷавонон ҳам овардам ва он варақпораро тартиб дода номашро ҳам “Ёдгорӣ” гузоштам”[1.3].

Устод Айнӣ эҳтиёҷ бар-он надошт, ки роҳи эҷодиро дигар намуда, дар наср аз пешгомони адабиёти муосир хоҳад шуд, чунин пиндор ба воқеияти он рӯз созгор намеояд, зеро устодро қисмати “қавми муаззами тоҷик”, ки дар чорроҳаи таърих вомонда, мавриди қатлу ғорати ҳар “ғоратгари таърих” монда буд, маҷбур месозад, ки роҳи насрро пеш гирад ва ҳар чи бештар ба бедории тоҷикон азм карда бошад. Дар шеър ин рисолати таърихиро солҳои 60-ум то оғози солҳои 2000-уми қарни XX Шоири халқии Тоҷикистон Лоиқ Шералӣ сарбаландона иҷро намуд, ки дар ин хусус тадқиқоти пураарзиши Гулназар “Лоиқе чун Лоиқе”-ро метавон ном бурд [3.120].

Солҳои 70-уми қарни XX нависандаи боистеъдоди тоҷик Баҳром Фирӯз ба ҳунари шоирии худ нуқта гузошта, бо эҷоди асарҳои насри дар адабиёти муосири тоҷик ин иқдомро баъд аз устод Садриддин Айнӣ аз нав дар муҳити адабии даврони худ таҷриба намуд. Суоле ба миён меояд, ки кадом омилҳо боис гардиданд, ки Баҳром Фирӯз бидуни ягон зарурат тадриҷан аз нигоштани шеърҳои ғиноӣ даст кашида, ба дунёи пуробуранги наср ворид шавад. Дар ҳолате, ки Баҳром Фирӯз соли 1971 ҳамчун шоир ба узвияти Иттифоқи нависандагони СССР пазируфта шуда, худи ҳамон сол ӯ бо эҷоди аввалин ҳикояи худ “Бобо” ба роҳи наср даромад. Дар ин замон, яъне баъд аз анҷумани XXII Ҳизби Коммунисти Иттиҳоди Шуравӣ дар муҳити илмию фарҳангии ин кишвари бузург як навъ озодии суҳан боло гирифта, имконияти эҷодкорон ба эҳёи арзишҳои миллӣ ва суннатҳои ниёгон ба вучуд омад. Шеър ҳам аз тасвирҳои мучарради якранг ва шиорҳои сиёсӣ шаҳспарастии маҳз канорагирӣ менамуд. Дар назди аҳли эҷод вазифаҳои меистод, ки устод Айнӣ ба эҳёи онҳо оғоз бахшида, онҳоро сиёсати столинӣ дар маҳдудиятҳои мафкуравию ҳизбӣ нигоҳ дошта буд. Шоирони тоҷик Мирзо Турсунзода, Лоиқ Шералӣ, Қутбӣ Киром, Аминҷон Шукӯҳӣ, Муъмин Қаноат, Ашӯр Сафар, Боқӣ Раҳимзода, Ғаффор Мирзо ва даҳҳо дигарон ба мавзӯҳои худшиносии миллӣ ва бедории тоҷикон рӯ оварданд, ки дар байни онҳо Баҳром Фирӯз ҳам қарор дошт. Баҳром Фирӯзро шояд ҳамин вазъият хушдор дод, ки дар насри он рӯз дар радиои устодони адабиёти муосири тоҷик Сотим Улуғзода, Чалол Иқромӣ, Фазлиддин Муҳаммадиев, Раҳим Чалил, Ғанӣ Абдулло ва дигарон дар масъалаи бедории миллӣ ва эҳёи арзишҳои инсонӣ иқдоми чиддӣ рӯйи даст бигирад ва насли нави эҷодкорони миллиро дар ин замина намоёндагӣ кунад. Шояд бо ҳамин пиндори нек Баҳром Фирӯз чун устод Айнӣ ҷойи худро дар майдони наср дид ва роҳи эҷодии худро дигар кард.

Баҳром Фирӯз соли 1989 ба **саволи** муҳбири Радиои тоҷик Нуралӣ Сафар “Сипас, чигуна ба насрнависӣ гузаштед?”- чунин посух дода буд:

Ҷавоб: Баъдтар, ҳамчун узви Иттиҳодияи адибони СССР бо удабо ва уламои кишварҳои дуру наздик ошноӣ доштам ва дар мусофиратҳо будам ва пай бурдам, ки дар таълими мо-адибони тоҷик як нуқси азиме гузашта- адабиёти ҷаҳон ва хоса адабиёти Аврупоро наомӯхтаем. Ман ба ислоҳи ин нуқсон шурӯъ кардам ва аз осори мансури адибони олам ончунон таъсир бардоштам, ки дар назарам шеърҳои дар нисбати наср шугли сахле намуд... Ҳикояи нахустинамро Фазлиддин Муҳаммадиев дар мусаввада хонда маро ба тариқи зайл табрик гуфтанд:

- Хеле хурсандам, ки як нафар шоирро ба арсаи наср кашида гирифтём...

Баъди наشري он ҳикоя дар маҷаллаи “Садои Шарқ” устодон Мирсаид Миршакар ва Мирзо Турсунзода ба як овоз гуфтандам:

- Баҳром, ҳикоятро хондем. Нағз. Шеърат хуб аст, аммо насрат хубтар омад, домани ин шуғро сахт бигир...

Агарчи шеърҳои китоби нахустини ман “Розҳои маҳтобшаб”-ро баъзе аз хонандагон саросар аз бар медонистанд, ман ба сари дӯкони наср нишастам”[4.117-125].

Ин ҷо ҳам ҳодисаи тасодуфӣ ё пайи ягон манфиати шахсӣ набуда, балки адибро чанд омиле ба ин ҷода раҳнамун сохт, то ӯ роҳи минбаъдаи худро дар дунёи наср пайдо намуд. Набояд фаромӯш кард, ки шоироне, ки ба таълифи асари насрӣ иловатан машғул буданд, зиёданд, вале онҳо боз ба хунари шоирии худ баргаштанд. Ба ин радиф Абдучаббор Қаҳҳорӣ, Муъмин Қаноат, Меҳмон Бахтӣ, Гулназар, Холиқ Мирзозода, Расулхон Ҳодизода, Убайд Раҷаб, Раҷаб Амонов, Мирзо Муллоаҳмад, Атахон Сайфуллоев, Гулрухсор, Зулфия Атой, Салими Зарафшонӣ, Рустами Ваҳҳобзода, Ато Мирхоҷа ва дигаронро метавон ном бурд, ки гоҳо пешаи асосии худро дигар карда, ба офаридани асарҳои насрӣ рӯ оварда, боз ба пешаи асосии худ баргаштаанд. Хосатан, Салими Зарафшонфарро метавон барои намуна ном бурд, ки дар мавридҳои мувофиқ ба тарҷума, нақди адабӣ ва мусоҳибаҳои ҷолиб рӯ меорад, вале пешаи шоирии худро ҳаргиз фаромӯш намесозад.

Дар ин миён танҳо Баҳром Фирӯзро метавон ном бурд, ки аз соли 1971 ба пешаи шоирии худ нуқта гузошта, аввалин ҳикояи худро ҳамон сол бо номи “Бобо” дар маҷаллаи “Садои Шарқ” чоп намуд. Маҷаллаи “Садои Шарқ” барои Баҳром Фирӯз мактаби бузурги омӯзиш ба ҳисоб мерафт ва хосатан чун ӯро бо тавсияи устод Мирзо Турсунзода ба кори ин маҷаллаи бонуфузи адабӣ ҷалб намуданд, дар ҳаёти эҷодии нависандаи оянда таккони ҷиддие бахшид. Баъди чанд муддат Баҳром Фирӯзро ба сифати мудири шуъбаи танқиди адабии маҷаллаи “Садои Шарқ” пазируфта шуд. Ин мактаби бузурги омӯзиш барои тарбияи нависандаи оянда роҳ кушод ва дар ин ҷо Баҳром Фирӯз ба ҳаёти воқеии адабии кишвар шинос шуд ва ин шиносӣ боис гардид, ки ӯ дар нимароҳи эҷодӣ дар роҳи омӯзиши нозуқиҳои насри тоҷик иқдом намуд. Мухити солими эҷодӣ, ҳамкорӣ бо устодони сухан чун Мирзо Турсунзода, Мирсаид Миршакар, Муҳаммадҷон Шакурӣ, Ҷалол Икромӣ, Фазлиддин Муҳаммадиев, Сотим Улуғзода, иштироки бевосита дар муҳокимаи асарҳои тозаи эҷодӣ, кор дар шуъбаи танқиди адабӣ боис гардид, ки ӯ бештар ва бештар дар таълифи асарҳои баландмазмун талош намояд. Ин ҳама омилҳо дар муайян намудани роҳи ояндаи эҷодӣ мусоидат намуда, майли ӯро ба сӯи асарҳои насрӣ бештар карданд. Баҳром Фирӯз шояд эҳсос намуда буд, ки табдили роҳи эҷодӣ як замоне мавриди тавачҷуҳи аҳли тадқиқ қарор хоҳад гирифт. Маълум аст, ки устод Айниро табаддулоти сиёсии Инқилоб маҷбур сохт, ки аз назм даст кашад ва музаффариятҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ҳукумати вақтро ҳар ҷи бештар ва содаву фаҳмотар ба мардум расонда бошад. Ҳамзамон устод Айнӣ ҳам чун Баҳром Фирӯз дар эҷоди ҳама навъҳои адабии шеър дастбӯ буд, вале Инқилоб ӯро ба доми худ кашид, то вақеияти рӯзгори гузаштаре ҳар қадар пурмазмун ва фаҳмо ба мардум расонад. Шояд аз ҳамин сабаб ӯ дар ҳар мусоҳибааш бо ҳамқаламон ва муҳбирони рӯзномаву маҷаллаҳо доир ба ин масъала фикру мулоҳизаҳои худро иброз медошт. Баҳром Фирӯз дар мусоҳибааш бо муҳбири рӯзномаи вақти “Комсомоли Тоҷикистон” Пайванди Гулмурод соли 1981 ба ин масъала рӯчуъ намуда, саҳми устод Муҳаммадҷон Шакурӣ ва Фазлиддин Муҳаммадиевро дар раванди ташаккули хунари нависандагӣ махсус таъкид намуда, чунин менигорад: “Баъди он ки ду китоби шеърмаччӯ шуд, шавқӣ ҳикоянависиам боз маро беқарор кард. Ин дафъа устодони мӯътабарӣ ман Фазлиддин Муҳаммадиев ва Муҳаммадҷон Шукуров бо сабру тоқати зиёд нуқсонҳои маро ислоҳ мекарданд, ба ман дарси нависандагӣ медоданд. Оқибат, рӯзе Фазлиддин Муҳаммадиев баъди хондани дастнависи як ҳикояи ман ба идораи журнали “Садои Шарқ” омада, маро табрик карданд...”[2.23-29]. Қайд кардан ҷоиз аст, ки Баҳром Фирӯз дар

овони ҷавонӣ ба ҳикоянависӣ майл доштааст, вале таҷрибаи нокифоя боис гардид, ки ӯ ҳунари шоириро пеша карда, то замони худро дар роҳи наср устувор гардонидан ба офаридани шеърҳои ғиноӣ машғул шавад. Вале сабаби асосии ба наср баргаштани нависандаро танҳо аз вазъи сиёсӣ фарҳангии солҳои 60-уми қарни XX ва боло рафтани дараҷаи масъулиятшиносии нависанда дар роҳи тарбияи руҳи худшиносии миллий ҷустуҷӯ кардан дуруст хоҳад буд. Баҳром Фирӯз дар ин ҷода меқӯшад, ба воситаи нишон додани нуқсонҳои ахлоқии ҷомеа мардумро ба роҳи бунёди ҷомеаи озод ва обод раҳнамун созад. Устод Муҳаммадҷон Шакурӣ ин вижагиҳои хоси эҷодиёти Баҳром Фирӯзро дар назар дошта, нисбати осори ӯ чунин баҳо медиҳад: “Арзишҳои маънавии ҷовид бунёди одамятро ташкил менамоянд. Онҳоро бодикқат омӯхтан, дар рафти дигаргуниҳои пурсуръати замони тӯфонии мо муҳимтарин падидаҳои онҳоро аз даст надода, бо худ эҳтиёткорона ба оянда бурдан ва барои фардои башарият маҳфуз доштан вазифаи бузурги гуманистӣ мебошад. Адабиёт ҳам дар ин роҳ хизмат мекунад. Аҳамияти аксари асарҳои Баҳром Фирӯз низ дар ҳамин аст”[11].

Бо вучуди ин мо кӯшидем дар раванди ташаккули роҳи эҷодии устод Айнӣ ва Баҳром Фирӯз ин тамоюли адабиёро мавриди омӯзиш ва пажӯҳиш қарор дода бошем, то бубинем, ки чунин тағйироти ҳунари то кадом дараҷа ба ташаккули адабиёти миллий таъсиргуздор мегардад. Сарнавишти пуршикасти устод Айнӣ ӯро ба шӯҷоати адабию сиёсӣ мерасонад, ки натиҷаи онро мо дар таҳияи “Намунаи адабиёти тоҷик” ва дигар иқдоми созандагии эшон мебинем.

Устод Айнӣ дар он замон аз сохти амири озор дида буд ва чун шахси аз ҷабри сохти куҳна дилозурда, метавонист, ба сохти гузашта бо нафрату адоват нигарад. Ҳамин омилҳо устод Айнӣро бештар ба сӯи наср кашид, вагарна эшон дар шеъри тоҷики пеш аз инқилоб ва баъди он мавқеи намоёнро соҳибӣ дошт.

Вале Баҳром Фирӯз дар замони хеле осоишта ва дар муҳити солими адабӣ дар ин ҷода аз пайи устод Айнӣ роҳ гирифт. Шеъри ӯ аз ҷониби муҳаққиқон низ хеле хуб пазируфта шуда буд. Шоир Ҷамшед Шанбезода дар сарсухани китоби шоир, ки соли 1967 бо номи “Розҳои маҳтобшав” ҷоп шуда буд, ба шеъри Баҳром Фирӯз чунин баҳо медиҳад: “Шоҳини таъби Баҳром Фирӯз баландпарвоз аст. Вай дар шеърсароӣ аз ҳамсолонаш ба таври намоён фарқ мекунад. Баҳром Фирӯз дар мавзӯҳои гуногун ҷустуҷӯкорона мазмунҳои нав ёфта, шеърҳои баланд эҷод мекунад. Шеърҳои лирикии вай хеле равону салис мебошанд”[9.5]. Ҳатто муаллифи сарсухан бисёр вижагиҳои хоси шеъри шоирро хеле барҷаста нишон медиҳад, ки дар он замон дар бораи як шоири ҷавон чунин баҳо додан масъулияти баландро тақозо дошт: “Баҳром дар аксар шеърҳо мазмунҳои баландро ба воситаи калима ва ибораҳои устокорона интиҳоб шуда ба банду басти дилчасп ва табиӣ ифода карда метавонад. Ин аз забонро доништан ва дар болои шеър бодикқат кор кардани ӯ гувоҳӣ медиҳад”[9.5]. Ба хоҳири он ки хонандаи азиз ба баҳои Ҷ. Шанбезода қонеъ бошад, намунае аз шеърҳои шоирро манзур мегардонем:

*Чун лола агар бо дили доғе бошам,
Он беҳ, ки гиёҳи боғу роғе бошам.
Қандил нашавам ба қасри шоҳон ҳаргиз
Дар кулбаи бенаво чароғе бошам*

* * *

*Баъд аз сари мо низ ҷаҳон хоҳад буд,
Ин гиряву ханда ҷовидон хоҳад буд.
Обе, ки ба ҷӯй меравад, нолон аст,
3-ин ҷӯй гузаштан ормон хоҳад буд.*

* * *

*Аз марг амон, кӣ ёфт, то ман ёбам?
Боз умри ҷавон кӣ ёфт, то ман ёбам?
Шеъррам ҳамагӣ паёми фардои ман аст,
3-ин беш ҷаҳон, ки ёфт, то ман ёбам?*

* * *

*Шоир он нест, ки афкори пуче назм кунад,
Шеърро чокари саргаштани ҳар базм кунад.
Шоир он аст дар ин асри мураккаб, алъон,
Ба суҳан хезаду майдон талабад, разм кунад [9, 5].*

Бо ҳамин гуна шеъри пурмазмун ва маъниҳои рушан ва равон Баҳром Фирӯз роҳи эҷодии худро дар назм қатъ намуда, ба сӯи насри мураккаб ва заҳматталаб роҳ гирифт. Баҳром Фирӯз дар яке аз сарсуханҳои китобаш сабаби тасмимашро чунин тавзеҳ медиҳад: “Чӣ шуд, ки ман ҳамчун шоир ба арсаи адабиёт қадам ниҳодаму ба ин тариқа зуд дастгоҳи шерро бастам ва гӯё аз шоирӣ истеъфо намудам ва рӯи ихлосу иродат ба ҷониби наср овардам? Ин матлабро бисёр китобхонон ва ҳаводорони адабиёт аз ман савол мекунанд, баъзан суҳанони устод Айниро аз ваҷҳи тангии чорчӯбаи назм ба ман хотирнишон мекунанд. Аз ин хусус хеле андешидаам ва ҳақиқати кори ман ин аст, ки мавзӯ, матлаб ва мадорики шеър дигар аст ва пояи наср бар мадорики дигаре асос барниҳодааст. Шеър-эҳсос аст, ҳақиқат аст. Шеър ҳикмат аст, сӯз аст, оҳанг аст, панди рӯзгор аст, хулосаест аз зиндагӣ, вале он ба ҳеч ваҷҳ тасвири комил ва возеҳи зиндагӣ нест ва инчунин тасвиirro аз шеър чашм доштан натавон. Аммо наср зиндагист, ба зиндагӣ наздиктар аст. Агар хоҳед, ки симои одамони даврони моро тасвир кунеду ба авлодони оянда расонед, бояд ки наср нависед. Масалан, ҳазор сол пеш дар замони Сомониён насри реалистии имрӯза агар менавиштанд, мо имрӯз ҳаёту зиндагии тоҷикони асри даҳи мелодиро аз рӯи онҳо равшан тасаввур карда метавонистем. Тасвири зиндагӣ дар наср комилтар аст, бинобар ин, ман хостам, ки ҳаёту зиндагии давронамонро аниқтар тасвир кунам”[8.404]. Албатта, ин хулосаи адибро наметавон сарфи назар кард, хосса ӯ чун ин сатрҳоро аз таҷрибаи эҷодии худ рӯи коғаз овардааст. Ба андешаи Баҳром Фирӯз метавон илова намуд, ки имконоти нависанда дар наср бештар аст, то зиндагиро бо тамоми рӯйдоду ҳаводис мутаассир ба риштаи тасвир кашад. Ҳамзамон асарҳои насрӣ амонатнигаҳдори забон мебошанд ва забони зиндаи халқ ва забони адабӣ дар наср маҳфуз аст. Ин вижагиҳои асарҳои насрӣ қобили эътибор аст, вале дар шеър ҷаҳорчӯбаи муайян шоирро маҳдуд кунад ҳам, он имкон дорад чандин сужаю тасвирҳоро дар як сатр ҷой диҳад. Дар шеър забон суфтаву равон мешавад ва ба беҳудагӯй роҳ нест. Ҳамзамон дар шеър калимаю ибораҳо тағйири шакл мекунанд ва чун забони шеваю лаҳҷаҳо калимаҳо ба шикасту ихтисорот рӯ ба рӯ мешавад. Шоир монанди устои чубкорест, ки ҳама гуна ноҷуриҳоро дар суҳан ҳамвор мекунад ва ҳар гуна унсурҳои бегонаро аз пайкари суҳан тарошида мепартояд. Ба ин маъно, дар шеър маҳдудияти баён ва муъҷазбаёнӣ муҳим аст. Баҳром Фирӯз аз ин масоили насру назм огоҳии комил дошт ва шояд мутолиаи бештар аз адабиёти ҷаҳон эшонро ба наср раҳнамоӣ кард. Зеро аз рӯи шаҳодати духтари эшон Марвориди Фирӯз падараш асарҳои М.В. Гогол, Л.Н. Толстой, А.П. Чехов, М. Горкий ва даҳҳо нависандагони ҷаҳониро бо шавқи тамом мехонд ва ҳатто баъзе ҳикояҳои А.П. Чеховро аз зиёд медонист. Ба назари мо, ин яке аз омилҳои муҳимтаре мебошад, ки Баҳром Фирӯзро ба сӯи наср ҳидоят намудааст. Насри Руссия ин кишвари бузургро аз фақри ахлоқӣ ва иҷтимоӣ раҳо бахшид ва характери халқи русро тағйир дод. Шояд бо ҳамин хотир Баҳром Фирӯз ба зиндагии мардум на аз рӯи эҳсос, балки аз лиҳози андеша ва ахлоқ назар дӯхт, то чун Нависандаи халқии Тоҷикистон Урун Кӯҳзод ормони тағйир

додани характери миллиро дар дил мепарварид ва зарраҳои одамиятро аз кунҷу канори кишвар ҷустуҷӯ намуда, онҳоро дар асарҳояш зинда мегардонд. Муҳаммадҷон Шакурӣ маҳз ҳамин заҳмати Баҳром Фирӯзо ба эътибор гирифта навиштаанд: “Қалами ӯ чунин иқтидор пайдо кардааст, ки аз резапораҳои зиндагӣ маъноӣ муҳимме бароварда, пеш аз ҳама одамиятро устувор мекунад”[11.е]. Бо ҳамин мазмун устои насри тоҷик Сотим Улуғзода андешаҳои худро дар бораи вижаҳои хоси асарҳои адиб чунин менигоранд: “Баҳром Фирӯз мардуми худро хуб мешиносад, дар асарҳояш хусусиятҳои миллии зиндагӣ ва одатҳои тоҷикон ба таври ҳақиқӣ инъикос меёбанд”[8.442].

Ин хулосаи ду устои сухан гувоҳи он аст, ки Баҳром Фирӯз шояд эҳсос намуд, ки бо шеърҳои ғиноӣ, ки мавзуи асосии ашъори ӯ мебошанд, ба мардум хизмат кардан, характери шахшудаи миллатро тағйир додан, дар вучуди ҳамзамонон эҳсоси одамиятро тарбия кардан хеле душвор ва ғайримумкин аст. Шояд аз ҳамин сабаб, Баҳром Фирӯз ба забони наср бо мардум суҳбат карданро авлотар донист.

Нихоят, сабаби дигаре, ки Баҳром Фирӯз аз олами зебою мунаққашӣ шеър канорагирӣ намуд, он аст, ки ӯ ҷойгоҳи худро ба воситаи шеър дар адабиёти муосири тоҷик пайдо карда натавонист, гарчанде бозёфтҳои шеърӣ ва маъниҳои дилнишинаш аз офаридаҳои шоирони охири солҳои 60-уми қарни ХХ бартарӣ доранд. Бо вучуди ин Баҳром Фирӯз ҷойи худро дар радифи шоирони ин давра чун Мирзо Турсунзода, Лоик Шералӣ, Муъмин Қаноат, Аминҷон Шукуҳӣ, Бозор Собир, Қутбӣ Киром, Мастон Шералӣ, Гулрухсор, ки пояҳои шеъри озоди миллиро гузошта, адабиётро аз шеърҳои шиорию тавсифӣ раҳонида буданд, пайдо накарда, ба насри он рӯз рӯ овард, ки дар он рӯзгор нависандаи моро зуд ба оғӯш гирифта, дар як муддати кӯтоҳ дар шоҳроҳи адабиёти муосири тоҷик соҳибсабқу соҳибном гардонид.

Бо андешаи ҷолиби Баҳром Фирӯз, ки имрӯз ҳам аҳамияти худро гум накардааст, нигоштаи худро анҷом мебахшем. Ба ин тариқ, нависандаи шинохтаи тоҷик Баҳром Фирӯз ханӯз дар солҳои 80-уми қарни гузашта маърифати адабиёт ва мероси адабиро дар ҳама давру замон муҳим арзёбӣ намуда, ҳар хонандаро ба масъулияти баланди маърифатомӯзӣ ва худшиносӣ даъват кардааст:

“Адабиёти солим, адабиёти пешқадами равшанфикрон дар ҳамаи давру замонҳо барои некӣ ва нақӯкорӣ, барои тавфиқ ва такмил ёфтани инсон, аз ҳар олоише пок гаштани он мубориза дошт. Адабиёти мо ин анъанаи муқаддасро давом медиҳад. Имрӯз, ба фикри ман, адабиёт беш аз ҳар вақт бояд барои тарбияи ҳисси- маънавии инсон, барои пойдории нақӯкорӣ, ростию поктинатӣ, дӯстию рафоқат талош созад. Ман аз навиштаҳои худ ҳамин талабро дорам. Ҷаҳдам бар он аст, ки дар ин мубориза сухани бурро ва таъсирбахштаре гӯям, зеро ҳар асаре, ки бо шавқу рағбат хонда намешавад, сарфи назар аз ғояи олий, фикри бикр, мавзӯи обнарасида ва ё фасохату назокату муҳиммияти мавзӯяш вазифаи худро адо карда наметавонад. Дар мусобиқа бо кино ва телевизион барин васоили пуртаъсир адабиёт бояд мақоми худро аз даст надихад”[223-29.].

АДАБИЁТ:

1. Айнӣ, Садриддин. Ёдгорӣ (маҷ. шеърҳо). С. Айнӣ. –Сталинобод: Нашрдавлтоҷ, 1935.-125 саҳ.
2. Гулмурод, Пайванд. Мусоҳиба бо муҳбири “Комсомоли Тоҷикистон”. Дар маҷ. “Саҳнаи гардон”. - Душанбе: Адиб, 1993.-352 саҳ.
3. Гулназар. Лоике чун Лоике.- Душанбе: Адиб, 2000. -120 саҳ.
4. Нуралӣ, Сафар. Шучоати адабӣ. Дар маҷ. “Саҳнаи гардон”.- Душанбе:Адиб, 1993. С.117-125.

5. Сайфуллоев, Атахон. Уфуқҳои тозаи наср.- Душанбе: Адиб, 2006.-768 саҳ.
6. Солеҳов, Шамсиддин. Роман дар адабиёти тоҷикии қарни XX.- Душанбе: Дониш, 2011.- 332 саҳ.
7. Улмасова Замира. Истиклол ва инкишофи романи таърихӣ. – Хучанд: Нури маърифат, 2011.- 340 саҳ.
8. Фирӯз, Баҳром. Гафлатзадагон. Китоби якум. -Хучанд: Хуросон, 2019.- 448 саҳ.
9. Фирӯз, Баҳром.Розҳои маҳтобшаб.- Душанбе:Ирфон, 1967.-101 саҳ.
10. Хочамуродов Олимҷон. Дар паҳнои адабиёт.- Душанбе:Дониш, 2018.-340 саҳ.
11. Шакурӣ, Муҳаммадҷон. Зарраҳои одамият. www.firuz.tj (мурочиат аз 28.05.2024).
12. Шамисо Сирус.Куллиёти сабқиносии.-Душанбе:ДДОТ, 2017.-260 саҳ.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ПРОЗА И РАСШИРЕНИЕ ОТРАЖЕНИЕ ВРЕМЕННЫХ СОБЫТИЙ (НЕСКОЛЬКО ЗАМЕТОК О ВХОЖДЕНИИ БАХРАМА ФИРУЗА В ХУДОЖЕСТВЕННУЮ ПРОЗУ)

Устад Айни решил создавать прозаические произведения, когда политическая и социальная ситуация советской эпохи была очень напряженной, и выражение духа тех дней в форме поэзии требовало мира и безопасности для писателей и поэтов. Однако накануне Октябрьской революции и через несколько лет после этого важного события века столь благоприятных условий для ораторов не было, им приходилось говорить с народом на понятном и доступном языке. Даже поэтам, писавшим в такой ситуации, с точки зрения поэзии и изображения духа времени их слова казались красочными. Поэты, наслаждавшиеся достоинствами поэзии прошлого и нашедшие свое место в традиционной среде культуры и литературы своих предков, избегали воспевания «побед нового строя» и даже предпочитали молчание. В данной статье этот процесс рассматривается как литературное событие на примере творчества устода Айни и Бахрама Фируза.

Ключевые слова: проза, творчество, стиль, процесс, литература, проза, статья, роман.

FICTION AND EXPANSION REFLECTION OF TEMPORARY EVENTS (SOME THOUGHTS ON BAHRAM FIRUZ'S APPROACH TO FICTION)

Ustad Ayny decided to create prose works when the political and social situation of the Soviet era was very tense, and the expression of the spirit of those days in the form of poetry required peace and security for writers and poets. However, on the eve of the October Revolution and several years after this important event of the century, there were no such favorable conditions for orators; they had to speak to the people in an understandable and accessible language. Even the poets who wrote in such a situation, from the point of view of poetry and the depiction of the spirit of the times, their words seemed colorful. Poets who enjoyed the merits of the poetry of the past and found their place in the traditional environment of the culture and literature of their ancestors, avoided glorifying the "victories of the new system" and even preferred silence. In this article, this process is considered as a literary event using the example of the works of ustod Aini and Bahram Firuz.

Keywords: prose, creativity, style, process, literature, prose, article, novel.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Одинаев Нурмуҳаммад Сафарович – доктори илми филология, и.в. пофессори кафедраи фанҳои гуманитарии Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон. Тел.: +992-93-445-33-44. e-Mail: odinaievn@mail.ru

Сведения об авторе:

Одинаев Нурмухаммад Сафарович – доктор филологических наук, и.в. профессора кафедры гуманитарных наук Технологического университета Таджикистана. Тел.: +992-93-445-33-44. e-Mail: odinaievn@mail.ru

Information about the author:

Odinaev Nurmukhammad Safarovich – Doctor of Philology, Acting Professor of the Department of Humanities at the Technological University of Tajikistan. Тел.: +992-93-445-33-44. e-Mail: odinaievn@mail.ru

УДК: 372.3/4

ОБУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ГЛУХИХ ДЕТЕЙ

Рахимова Киматгул Дустовна
Технологический университет Таджикистана

В статье рассматриваются язык глухих как средство общения глухих. Современным способом общения является язык жестов, причём американский язык жестов (ASL) считается полноценным функциональным языком, отвечающим всем критериям настоящего языка. Статья посвящена рассмотрению проблемы использования жестового английского языка при обучении глухих и слабослышащих студентов на начальном этапе изучения иностранного языка в вузе. Работа имеет междисциплинарный характер и написана на стыке лингвистики и педагогики.

Ключевые слова: английский язык, жестовый язык, язык глухих, методика, материалы, новая технология, мимика и жесты, интерес к языкам, творческий деятельность.

Для глухонемых (или слабослышащих) людей, желающих изучить английский, можно использовать методы, основные на визуальной коммуникации. Существует американский (ASL) и британский (BSL) жестовые языки, которые являются полноценными языками, а не просто «переводом» английского. Также для общения можно применять Международный язык жестов (IS), который является смешанным языком, используемым на международных мероприятиях. Несмотря на то, что Великобританию и США объединяет использование одного звукового языка (английского), жестовые языки этих стран в корне разнятся. В Великобритании обучение жестовому языку началось со школы Томаса Брейндвуда, основанной в 1760 году. Его школа, однако, брала за основу устный метод преподавания, побуждая воспитанников учиться читать по губам и использовать пальцевый алфавит, нежели применяют жесты для общения. Британская школа в какой-то степени противопоставляла себя французской, в которой учеников обучали преимущественно жестам. Первая американская школа, открывшаяся в Хартфорде в 1817 году, напротив, переняла образовательные традиции французов в большей степени, в связи с чем даже в настоящее время можно проследить заметное сходство американского жестового языка с французским [3]. Из этого следует, что британский жестовый язык (British Sign Languages, BSL) и американский жестовый язык (American Sign Language, ASL) принадлежат к разным

семьям жестовых языков: BSL образовал собственную языковую семью, куда, помимо британского, также входят австралийский, новозеландский и североирландский жестовые языки; ASL входит во французскую семью жестовых языков, к которой также относится русский и таджикский жестовых языков.

Особенностью организации занятий по жестовому английскому в отечественной образовательной среде будет являться то, что изначально они будут ориентированы на студентов с нарушением либо потерей слуха. Это принципиально отличает аналогичные занятия в англоязычных странах, например, в США, в которых курс по ASL может являться факультативным языковым курсом для любых студентов. Это объясняется прежде всего тем, что подобный курс в США реализуется в рамках второго языка (*second language*), а не иностранного (*foreign language*), учитывая естественную диглоссию, в которой оказываются люди с особенностями слуха и окружающие их родственники (прежде всего, родители и дети). В отечественной методике аналогичная программа накладывается на программу изучения английского языка как иностранного, что еще больше усложняет методический аспект. В любом случае при обучении студентов жестовому языку не теряют своей актуальности базовые принципы, используемые при обучении иностранным языкам вообще. В частности, сюда относится принцип коммуникативной направленности обучения, подчеркивающий необходимость помочь обучающемуся в решении реальных коммуникативных задач, которые могут перед ним стоять в естественном общении. «Коммуникативная направленность, - пишет Л.А. Набокова, - должна определять не только ситуативную обусловленность, но и коммуникативную ценность речевых и тренировочных упражнений, коммуникативную формулировку учебных задач, организацию и структуру занятий» [2].

Иностранный язык входит в перечень обязательных общеобразовательных дисциплин. Глухие и слабослышащие дети проявляют высокую заинтересованность в изучении языка, особенно на раннем этапе. Однако изучение иностранного языка представляет трудности для всех категорий детей, и для слабослышащих оно может быть вдвойне сложным, так как им приходится находить соответствия между иностранным языком и своим родным языком, который так же для них является иностранным. Тем не менее, исследования показывают, что дети с нарушениями слуха достигают высоких результатов в начальной стадии изучения английского языка. Это связано с тем, что английский язык имеет меньше форм существительных и прилагательных, что делает их запоминаемыми и распознаваемыми [1]. Учитывая, что слабослышащие ученики на занятиях испытывают большую психофизическую нагрузку по сравнению с нормально слышащими учениками, применение упражнений развлекательно характера может быть весьма эффективным. Исходя из основных целей, которые ставят перед собой учащиеся при изучении иностранного языка, необходимо уделить особое внимание расширению лексического запаса в области повседневной жизни при обучении учащихся с ограниченными возможностями слуха. Для обучения английскому языку детей с нарушениями слуха используются визуальные методы, такие как жесты, картинки, цветные карточки и мультфильмы. Важно применять методики, которые задействуют все доступные каналы восприятия, например, сочетать показ жестами с озвучиванием слов педагогом. Применяются игры, чтение, а также технические средства, помогающие в коммуникации и переводе. У неслышащих детей в первую очередь страдает речь, во всех ее формах и проявлениях. Это не только и не столько дефекты их произношения, сколько ограниченность словаря, неумение самостоятельно образовать новые грамматические формы речевых высказываний, трудности восприятия устной речи собеседника (педагога) и многое другое.

При обучении глаголам важно понимать, что в ASL отсутствуют специфичные формы для выражения категорий времени, вида и лица: глагол представлен в начальной форме. Однако для данного языка характерна группировка глаголов по принципу указательности и направления. В зависимости от этого глаголы делятся на три основные группы: простые (plan, eat, know, love, have и др.), указывающие (indicating, inform, give, ask), описывающие (depicting, vehicle-drive-by, person-walk-awkwardly) [1]. Последняя группа также известна как классификационные предикаты (ASL), так как они содержат в себе конкретизирующую и развернутую семантику, передающую обстоятельственные значения. Подобная классификационная морфология отличает американский жестовый язык от словесного английского языка. Классификаторы – это комбинации двух или более корневых морфем. Одна из них образована конфигурацией руки, выражающей, например, класс людей, наземный транспорт либо свойство объекта (круглость, тонкость, длину и порч.). Другая корневая морфема указывает на положение либо движение объекта [1]. Подобные формы сложны для начального этапа изучения жестового английского. Интерес могут представлять простые и отдельные указывающие глаголы. В частности, в учебнике *Signing Naturally* авторами вводятся и отрабатываются такие глаголы, как show, give, ask, tell, take, throw. Для глухих людей эффективны визуальные и жестовые методы изучения английского языка, основанные на использовании картинок, жестов и чтения вслух. К ним относятся: методика цветочтения, где слова ассоциируются с картинками и жестами; визуально-опорные примеры с использованием, которое помогает улучшить понимание грамматики и использовать сурдопереводчиков и специальные ролевые игры.

В Таджикистане глухонемые учатся по специальным программам, которые включают как общеобразовательные предметы, так и изучение жестового языка. Английский язык изучается как иностранный, в том числе и в школах для детей с нарушениями слуха, но его уровень владения может варьироваться. 12 октября 2004 года посол США в Таджикистане господин Ричард Хоугланд вместе с официальными лицами Правительства Таджикистана и представителями международной организации Релиф Интернешнл присутствовали на церемонии открытия интернет-центра в специализированной школе №8 города Душанбе для глухонемых детей. Этот проект являлся уникальным для Программы подключения школ к интернету не только в Таджикистане, но и во всем мире. Данный центр являлся первым, который был когда-либо открыт в специализированной школе. Он был открыт не только для учащихся данной школы, но также и для всех остальных людей с дефектом речи и слуха. Следует отметить, что только по городу Душанбе таких людей насчитывается 1500, возраст которых колеблется от 16 до 30 лет. Все прогрессивные страны ставят перед собою цель, чтобы обеспечить каждого, без исключения, гражданина доступом к образованию и возможностью подготовки для продуктивного будущего. Дефект слуха не является инвалидностью – это вызов. И мы помогаем гражданам Таджикистана ответить этому вызову.

Ежедневная работа данного центра не отличилась от работы любого другого центра в Таджикистане. Как школа, так и школьники смогли участвовать во всех образовательных проектах, проходить тренинги и иметь партнерство с другими школами в Таджикистане, а возможно и в Соединенных Штатах. Школа №8 являлся одним из 24 Центров по обучению интернету, открытых по всему Таджикистану. Программа подключения школ к интернету увеличивал возможность доступа к образованию, всеобщему диалогу и открытому общению через предоставление тренингов учителям, установку современного компьютерного оборудования и управление обучающими проектами. В рамках данной программы средние школы США также смогли быть партнерами таджикских школ для того, чтобы общаться по

интересующим из вопросов. Программа подключения школ к интернету финансировался Бюро по вопросам образования и культуры Государственного департамента США и управлялся в Таджикистане международной организацией Релиф Интернешнл. В общем, если глухой человек из США встретится с глухим из Таджикистана, они, возможно, не смогут понять друг друга из-за различий в жестовом языке. Но это, точно, не мешает им общаться и находить общий язык благодаря уникальному способу жестовой коммуникаций.

Курсы по изучению таджикского или другого жестового языка доступны для всех желающих, но особенно полезны тем, кто имеет дело с глухими: родителям, родственникам, учителям школ для глухих, студентам педагогических институтов, будущим переводчикам жестового языка, медицинскому персоналу, социальным работникам, специалистам центров развития для детей с особыми потребностями и представителям общественных организаций. Учителя поддерживают изучение жестового любого языка, считая его полноценным и самостоятельным языком, который помогает в общении и развитии, а также отмечает, что он может развивать мышление. Они подчеркивают важность жестового языка как основного средства коммуникации для глухих и слабослышащих. В то же время, они могут рассматривать «английский жестовый» как изучение иностранного языка с помощью жестов, то полезно для общения с англоговорящими глухими, но важно помнить, что «жестовый английский» — это не существует как отдельный язык, а представляет собой жестикуляцию на английском языке, передающую английскую лексику и грамматику [4].

Особенностью организации занятий по жестовому английскому в отечественной образовательной среде будет являться то, что изначально они будут ориентированы на студентов с нарушением либо потери слуха. Это принципиально отличает аналогичные занятия в англоязычных странах, например, в США, в которых курс по ASL может являться факультативным языковым курсом для любых студентов. Это объясняется прежде всего тем, что подобный курс в США реализуется в рамках второго языка (second language), а не иностранного (foreign language), учитывая естественную диглоссию, в которой оказываются люди с особенностями слуха и окружающие их родственники (прежде всего, родители и дети). В отечественной методике аналогичная программа накладывается на программу изучения английского языка как иностранного, что еще больше усложняет методический аспект. В любом случае при обучении студентов жестовому языку не теряют своей актуальности базовые принципы, используемые при обучении иностранным языкам вообще. В частности, сюда относится принцип коммуникативной направленности обучения, подчеркивающий необходимость помочь обучающемуся в решении реальных коммуникативных задач, которые могут перед ним стоять в естественном общении.

Стоит отметить, что для глухих людей в разных странах существует разные языки жестов со стандартами и правилами, установленными в зависимости от их региона. Тем не менее, американский язык жестов считается одним из самых приемлемых, всеобъемлющих, с полной грамматической терминологией и самым простым из всех языков в мире.

Заключение. Язык жестов оказал сильную поддержку сообществ глухих, объединяя их понимания друг друга и общаясь наилучшим образом. С лингвистической точки зрения язык жестов похож на любой другой язык, помогая глухим людям передавать свои мысли или чувства с помощью движений рук, комбинирования различных форм рук и использования мимики. Руки в основном используются в языке жестов для выражения взгляда, а однотонная одежда считается наилучшим фоном для передачи смысла. Однако в языке жестов движения рук – не единственный способ выражения, скорее, речь идет о целостных движениях тела и лица. Это очень наглядный язык, поскольку многие жесты и

движения в нём быстрые, с долей юмора и воображения. Причина развития этого языка – поддержка глухих людей, поскольку их культура отличается от культуры слышащих людей.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ванюгина А. И. Современные методы обучения английскому языку детей с нарушениями слуха в общеобразовательной школе. Московский педагогический государственный университет. Научная статья. Москва, 2023
2. Набокова Л.А. Обучение английскому языку студентов с нарушением слуха в системе высшего гуманитарного образования (начальный курс). Диссертация кандидата педагогических наук. Москва, 2005.
3. Назаров Р.С., Эвазов Х.А., Нурулло Ф. Использование средств информационно-коммуникационных технологий в обучении иностранным языкам // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2010. – № 2 (16). – С. 16 - 22. – EDN: XIDKYV
4. Wilcox Sh., Wilcox Ph. Learning to See: American Sign Language as a Second Language. New Jersey: Prentice Hall Regents, 1991.
5. Lottie L. Riekehof The Joy of Signing. USA Missouri 65802

ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ БА ХОНАНДАГОНИ КАРУ ГУНГ

Дар ин мақола забони имову ишора ҳамчун воситаи муошират барои ношунавоён баррасӣ мешавад. Забони имову ишора воситаи муосири муошират аст, ки забони имову ишораи амрикоӣ (ASL) забони пурра функционалӣ ҳисобида мешавад ва ба ҳама меъёрҳои забони ҳақиқӣ ҷавобгӯ аст. Дар ин мақола истифодаи забони англисии имову ишора дар таълими донишҷӯёни ношунаво ва камшунаво дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар донишгоҳ баррасӣ мешавад. Ин таҳқиқоти байнифанӣ дар чорроҳаи забоншиносӣ ва педагогика навишта шудааст.

Калидвожаҳо: забони англиси, забони имову ишора, забони ношунавоён, методика, мавод, технологияи нав, имову ишора, шавку рағбат ба забон, фаъолияти эҷодӣ.

TEACHING ENGLISH TO DEAF STUDENTS

This article examines sign language as a means of communication for the deaf. Sign language is a modern means of communication, with American Sign Language (ASL) considered a fully functional language, meeting all the criteria of a true language. This article examines the use of Sign English in teaching deaf and hard-of-hearing students at the initial stage of foreign language learning at a university. This interdisciplinary study is written at the intersection of linguistics and pedagogy.

Keywords: English language, sign language, deaf language, methodology, materials, new technology, facial expressions and gestures, interest in languages, creative activity.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Раҳимова Қиматгул Дустовна – муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. E-mail: kimat_2004@mail.ru

Сведения об авторе:

Раҳимова Киматгул Дустовна – старший преподаватель кафедры иностранных языков Технологического университета Таджикистана. E-mail: kimat_2004@mail.ru

Information about the author:

Rahimova Qimatgul Dustovna – Senior Lecturer of the Foreign Language Department at the Technological University of Tajikistan. E-mail: kimat_2004@mail.ru

УДК: 372.881.1

ЧАСТЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Рахимова Киматгул Дустовна
Технологический университет Таджикистана

В статье рассматривается актуальность проблемой растущим интересом к решению существующих проблем в обучении иностранным языкам в Таджикистане как в школе, так и в вузах. Причинами, из-за которых студентам сложно изучать английский язык, могут быть, например, отсутствие мотивации или врожденных способностей к изучению предмета, непонимание важности изучения английского языка в современном эпоху. Плохие отметки по английскому языку на занятиях, слабые знания родного языка, невозможность свободно общаться на английском языке, трудности грамматики при построении предложений, постоянное забывание английских слов и другие.

Ключевые слова: обучение языка, методика, материалы, новая технология, иностранный язык, интерес к предметам, проблемы, творческий деятельность.

Одним из важных условий интернационализации отечественной системы образования является использование иностранных языков в преподавании, обучение и следованиях, что способствует международному общению. Сегодня методистов и преподавателей особенно интересует применение эффективных методов в формировании навыков овладения иностранным языком. Молодые поколение понимает, что их конкурентоспособность на отечественном и мировом рынке труда напрямую зависит от количества языков, на которых они говорят. Известно, что статус английского языка среди иностранных языков во всем мире очень высок, поэтому владение английским языком является одним из важных образовательных целей каждого ученика и студента нашей страны. На нынешнем этапе английский язык играет важнейшую роль в становлении Таджикистана на мировой арене. Актуальность рассматриваемой проблемы определяется растущим интересом к решению существующих проблем в обучении иностранным языкам в Таджикистане как в школе, так и в вузах.

Поскольку английский язык является международным языком, используемым во всем мире, важно хорошо владеть английским языком или по крайней мере, иметь его базовые знания. Без английского людям будет сложнее общаться с остальным миром. Однако изучение английского языка для не носителей языка представляет значительную сложность в силу различных причин. Причинами, из-за которых студентам сложно изучать английский язык, могут быть, например, отсутствие мотивации или врожденных способностей к изучению предмета, непонимание важности изучения английского языка в современном эпоху, плохие отметки по английскому языку на занятиях, слабые знания родного языка и другие.

Невозможность свободно общаться на английском языке: многие из студентов учат язык годами, но так и не получают желанный результат. Учить правила и слова – хорошо, но не всегда лучший способ научиться свободному общению на английском языке. Это долго, оторвано от практики и часто приводит к каше в голове. Дело в том, что этот привычный, самый распространённый и наиболее удобный для преподавания подход к языку дробит ее на части. Из этих частей, казалось бы, должно собраться целое, но обычно все и остаётся на уровне разрозненных деталей.

Трудности грамматики при построении предложений: эта трудность связана с недостатком языковой практики. Фонематический слух по отношению к изучаемому языку нужно развивать обязательно. Это фундамент, предусмотренный для нас природой и физиологией мозга, на котором выстраивается в дальнейшем весь язык. Нет фундамента, не будет и языка.

Постоянное забывание английских слов: это происходит всегда, когда иностранные слова пытаются запомнить путем механического заучивания – зубрежки или каких-либо мнемонических техник, в отрыве от контекста и практики их применения. Кстати, запоминание слов с помощью карточек или, в более современном варианте, в приложении в телефоне, также относятся к механическому способу заучивания. В результате заучивания вне смысловых связей английские слова оседают в кратковременной памяти, откуда очень быстро исчезают. Это соответствует природной речи в отличии от движения в противоположную сторону: от теории к практике его применения. Когда грамматика опирается на живое применение английского языка, она становится важным помощником и другом. Нужно с самого начала изучения английского языка приучать себя думать так, как его носитель. В жизни бывают самые разные обстоятельства, из-за которых иногда приходится прерывать обучение и откладывать его на неопределённое время. В результате полученные знания начинают забываться.

Чтобы быстро выучить английский язык, нужно использовать комплексный подход, включающий регулярную практику, погружение в языковую среду и использование различных методов обучения. Важно уделять внимание всем аспектам языка: чтению, письму, аудированию и, особенно, разговорной речи. Изучение языка через чтение – является одним из наиболее эффективных методов изучения английского языка. Чтение помогает улучшить понимание грамматики, лексики и структуры предложений. Кроме того, чтение помогает улучшить произношению и интонацию.

Без знания иностранных языков сегодня жить становится все труднее, поэтому мы считаем, что если каждый человек попытается выучить какой ни будь иностранный язык, то он узнает очень много интересного не только о языках вообще, но и об избранном им в частности, а также откроет для себя много неизвестного и поучительного. Ведь кем бы ни был современный человек, какой бы профессией он и владел, чем бы он не занимался, он просто обязан быть образованным и знающим. Гёте однажды отметил: «Кто не знает иностранного языка, тот не знает и своего собственного». Мы читаем, что чем больше языков мы знаем, тем больше у нас возможностей для достижения успеха в жизни [4].

Во-первых, изучение иностранных языков расширяет кругозор улучшает обучаемость и помогает познакомиться с разнообразием культур. Во-вторых, способность бегло говорить на иностранном языке может помочь вам в получении высокооплачиваемой работы. Хорошее знание языка – необходимое требование при устройстве на работу в крупные компании с хорошей репутацией. Более того, если мы планируем сотрудничать с международными компаниями, особенно западными, нам следует обратить внимание на

английский язык, который в настоящее время набирает большую популярность поскольку, по мнению экспертов, английский язык – это экономический язык нынешнего столетия. В-третьих, языковые навыки могут помочь вам чувствовать себя, как дома, находясь за границей, а также завести новых друзей. Кроме того, способность бегло говорить на иностранных языках – это преимущество для людей, кто собирается эмигрировать в другую страну или найти работу в международной компании. Знание языков — это всегда дополнительный бонус для человека - специалиста. Для того чтобы быть первоклассным специалистом нужно уметь находить актуальную информацию о новых открытиях, технологиях можно прочитать в иностранных, международных журналах. Если человек знает иностранный язык, ему не приходится ждать, пока эту информация переведет кто-то из отечественных журналов. Большинство оборудования запрограммировано на английском языке, поэтому без знания языка в них будет сложно работать. Если человек путешествует, то ему просто необходимо знать иностранные языки, чтобы ориентироваться в чужой стране, общаться с местными жителями, заводить друзей по всему миру, изучать культуру и обычаи других народов. Человек со знанием языка преодолевает любые препятствия для него, нет ничего невозможного [3].

Английский язык – ключ к процветанию. Если человек знает английский, то его шансы на успех возрастают. Изучая иностранный язык, мы можем общаться с другими людьми и получать абсолютно любую информацию, которая может помочь нашим людям продвигать свой бизнес и укреплять экономику нашей страны. Мы можем узнать о повседневной жизни абсолютно всех людей из любых стран, а также о религии, науке и технологиях, которые были разработаны за рубежом. И последнее, но не менее важное: люди, которые знают иностранные языки, могут смотреть фильмы и читать книги в оригинале. Сделать первые шаги в изучении иностранных языков нам помогают наши учителя – собеседники, которым можно доверять, - опытные, знающие люди. Их основная задача – обсудить необъятный круг вопросов, помочь стать в будущем высококлассными специалистами в выбранной профессии. Однако, чтобы научиться быстро и грамотно говорить на иностранном языке и понимать собеседника, для которого этот язык является родным, недостаточно просто посещать школьные занятия и заниматься с репетитором [1].

В процессе обучения иностранному языку у будущих специалистов, наряду с овладением компонентами языка, особое место занимают профессиональное лексика и специальные термины. Более того, регулярное обогащение и расширение словарного запаса студентов является одной из важнейших задач обучения иностранному языку в неязыковых вузах. В последние десятилетия активное изучение иностранных языков порождает увлеченную заинтересованность. В связи с этим, отмечается возрастающая роль иностранных языков в качестве инструмента влияния на действия и мышление людей. В тесной взаимосвязи с происходящей глобализацией отдельных государств и всего общества в целом, радикально изменилась роль иностранного языка в системе обучения, из обычного дополнительного предмета он превратился, не только в основной элемент современной системе образования, но и способ достижения целей[5].

Знание иностранных языков очень важно для будущих специалистов в области науки, культуры, социологии, экономики и т.п, поскольку их деятельность направлена на достижение успеха в сотрудничестве между различными странами. Сегодня английский язык считается языком науки, образования, иностранных технологий, языком международных отношений, встреч на высшем уровне, экономических и социальных отношений. Поэтому высококвалифицированные, конкурентоспособные специалисты, отвечающие требованиям

рынка труда, должны владеть иностранными языками [2]. Для качественного выполнения своей профессиональной деятельности будущие специалисты в соответствии с действующими образовательными стандартами могут осуществлять свою профессиональную деятельность не только внутри страны, но и на международном уровне.

В настоящий момент владение иностранным языком в повседневной жизни, во многих случаях и не одним являются важным аспектом жизни современного человека. Значение различных иностранных языков позволяет иметь возможность изучить культуру других государств, узнать их традиции, способствует формированию более обширного словарного запаса, развивает память, мышление и речь. Хорошая словарная база при должном знании иностранного необходима для результативного взаимодействия государств на международной арене. Владение знанием иностранного языка в наши дни – это, прежде всего, одно из условий профессиональной компетенции специалистов.

Необходимо погружаться в определенную языковую среду, начиная с самого элементарного общения – в быту, в семье, с друзьями в школе и со знакомыми, знающими этот язык. Сейчас появились новые возможности, открываются клубы, создаются общества, работают всевозможные курсы иностранных языков для любого уровня подготовки, где можно усовершенствовать свои знания и где преподавание ведется педагогами из других стран на их родном языке. Конечно, при овладении иностранным языком требуется хорошая память, логическое мышление. Однако знать язык, читать и говорить на иностранном языке – задача посильная. Нужно только подойти к этому вопросу со всей серьезностью. Доказано, что способности к языкам – не привилегия избранных. Все дети быстро и легко усваивают языки. Успешно идет изучение иностранного и в юношеском возрасте. Значит, чем раньше человек начинает изучать язык, тем лучших результатов он добьется. И еще: чем больше иностранных языков знает человек, тем легче он усваивает новый. Важно понимать, что учить язык нужно не для того, чтобы хорошо ответить урок, и даже не для того, чтобы прочитать статью в журнале или книгу в подлиннике. Учить нужно, чтобы знать, тогда легко решаются многие проблемы, и урок ответишь отлично, и книгу прочитаешь, и, оказавшись за границей, не растеряешься.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Дворяткин М.Г. Пути повышения интереса учащихся на уроках английского языка. – Душанбе, 1985. – 40 с.
2. Научно методический журнал Русский язык и литература в школах Таджикистана. – Душанбе, июль-август № 4(307), 2019. – 80 с.
3. Назаров Р.С., Эвазов Х.А., Нурулло Ф. Использование средств информационно-коммуникационных технологий в обучении иностранным языкам // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2010. – № 2 (16). – С. 16 - 22. – EDN: XIDKYV
4. Петрова И.И. Педагогические основы межпредметных связей. – Москва, Высшая школа, 1985. – 78с.
5. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения. Т.11. Учпедгиз. – Москва, 1939. – 300 с.
6. Электронный учебно-методический комплекс. Общее языкознание для специальности 1-21 06 01-01 «Современные иностранные языки (преподавание)». Копач О.И. – Минск, 2017. – 125 с.

МУШКИЛОТИ ЗИЁДИ ОМУЗИШИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

Дар мақола аҳамияти мушкилоти афзоиши тавачҷӯҳ ба ҳали мушкилоти мавҷуда дар таълими забонҳои хориҷӣ дар Тоҷикистон, ҳам дар мактаб ва ҳам дар донишгоҳҳо баррасӣ шудааст. Сабабҳои мушкилиҳои омӯзиши забони англисӣ барои донишҷӯён метавонад, масалан, надоштани ҳавасмандӣ ё қобилияти модарзодии омӯзиши ин фан, нафаҳмидани аҳамияти омӯзиши забони англисӣ дар замони муосир шуда бошад. Инчунин баҳои пасти забони англисӣ дар дарс, дониши пасти забони модарӣ, қобилияти озодона муошират карда натавоништан ба забони англисӣ, душворӣ дар грамматика ҳангоми сохтани ҷумла фаромӯш кардани доимии калимаҳои англисӣ ва ғайра шуда метавонад.

Калидвожаҳо: омӯзиши забон, методика, мавод, технологияи нав, забони хориҷӣ, шавқ ба фанҳо, мушкилот, фаъолияти эҷодӣ.

FREQUENT PROBLEMS OF LEARNING ENGLISH

The article discusses the relevance of the problem of growing interest in solving existing problems in teaching foreign languages in Tajikistan both at school and at universities. The reasons why students find it difficult to learn English may be, for example, lack of motivation or innate ability to study the subject, lack of understanding of the importance of learning English in the modern era, poor grades in English in class, poor knowledge of the native language, inability to communicate freely in English, difficulties in grammar when constructing sentences, constant forgetting of English words and others.

Keywords: language learning, methodology, materials, new technology, foreign language, interest in subjects, problems, creative activity.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Раҳимова Қиматгул Дустовна – муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷии Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон. E-mail: kimat_2004@mail.ru

Сведения об авторе:

Раҳимова Қиматгул Дустовна – старший преподаватель кафедры иностранных языков Технологического университета Таджикистана. E-mail: kimat_2004@mail.ru

Information about the author:

Rahimova Qimatgul Dustovna – Senior Lecturer of the Foreign Language Department at the Technological University of Tajikistan. E-mail: kimat_2004@mail.ru

УДК 81.27:81.227

НАҚШИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ТАШАККУЛ, РУШД ВА ТАТБИҚИ СИЁСАТИ ЗАБОНӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Расулзода Р.

Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Мақола саҳми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонро дар ташаккул ва рушди забони давлатӣ таҳлил мекунад. Дар он марҳилаҳои муҳими сиёсати забонӣ, аз ҷумла қабули Қонун «Дар бораи забони давлатӣ», барномаҳои рушд ва қоидаи имло ва

аломатҳои китобатӣ, таъсиси сохторҳои алоҳида дар Ҳукумат, татбиқи стандарти Unicode, эълони Соли забони тоҷикӣ ва таъсиси Рӯзи забони давлатӣ баррасӣ шудаанд. Нақши Пешвои миллат дар баланд бардоштани мақоми забони тоҷикӣ дар коргузорӣ, илм, фарҳанг ва муносибатҳои байналмилалӣ ҳамчун омили калидӣ арзёбӣ шудааст.

Калидвожаҳо: Эмомалӣ Раҳмон, забони давлатӣ, сиёсати забонӣ, Қонуни забон, стандартҳои Unicode, Соли забони тоҷикӣ, Рӯзи забони давлатӣ, рушди забон, фарҳанг, муносибатҳои байналмилалӣ

«Забон воситаи асосии ташаккули ҳувию гурӯҳӣ ва меъёри асосии худшиносӣ ба шумор рафта, ҳамчун объекти муҳимтарини сиёсати давлатӣ мебошад» [5].

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар суханрониҳои худ қайд намуданд, ки «Забон барҷастатарин ва ё гӯётарин поя, шиноснома ва нишони бақои ҳар як халқу миллат аст» [2].

Масъалаи забони тоҷикӣ, ҳифз ва ҳимояи он яке аз масъалаҳои муҳим дар давраи истиқлоли давлатӣ ва ҳатто пеш аз он, яъне дар замони пайвастан ба Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ ба ҳисоб меравад. Маҳз омили забонӣ сабаб гардид, ки Тоҷикистон ҳамчун воҳиди алоҳидаи давлатӣ аз ҳайати ҶШС Узбекистон ҷудо карда шавад. Қабули Қонуни забон дар соли 1989 марҳилаи муҳими таърихӣ дар рушди худшиносии миллӣ маҳсуб ёфта, тибқи он забони тоҷикӣ расман ҳамчун забони давлатӣ эътироф гардид.

Пас аз ба даст овардани истиқлоли давлатӣ ба масъалаи забон ва мақоми он дар ҷомеа таваччуи хос зоҳир гардид. Дар ин раванд саҳми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон арзанда ва омили калидӣ мебошад. Маҳз бо ташаббуси Сарвари давлат санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи забон, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» [6] таҳия ва қабул гардиданд, ки мақоми забони тоҷикиро ҳамчун забони давлатӣ таҳким бахшида, доираи истифодаи онро дар низоми идоракунии давлатӣ, соҳаҳои маориф, илм, фарҳанг ва воситаҳои ахбори омма ба таври мушаххас муайян намуд. Ҳамчунин, «Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ ва Аломатҳои китобати забони тоҷикӣ» [9] ҳамчун дастури амалии меъёрӣ таҳия гардида, ба баланд бардоштани сатҳи саводнокии забонии аҳоли равона шуданд.

Соли 1991 Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати мустақил қадамҳои аввалини худро дар роҳи соҳибхитӣ гузошт. Дар марҳилаи аввали ташаккули давлатдорӣ дар баробари таъмини амният қабули рукнҳои асосии давлатдорӣ аз ҷумлаи масъалаҳои муҳим ва афзалиятнок ба ҳисоб мерафтанд.

Тибқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон забони тоҷикӣ мақоми забони давлатиро гирифта [1], барои таҳкими сиёсати забон як қатор санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ қабул карда шуданд. Моддаи 2 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон на танҳо мақоми забони тоҷикӣ, балки ҳуқуқи истифодаи забони русиро ҳамчун забони муоширати байни миллатҳо эътироф мекунад ва ба ҳамаи миллатҳо ва халқиятҳо имкони истифодаи озодонаи забони модарии худро медиҳад [1]. Ин меъёр ифодаи олии эҳтиром ба ҳуқуқи инсон ва дигар миллатҳо маҳсуб мешавад.

Пешвои миллат дар китоби худ «Забони миллат – ҳастии миллат» қайд намуданд, ки «бо фаро расидани Истиқлолият ва забони давлатӣ эълон шудани забони тоҷикӣ масъалаи забон аҳамияти хоса пайдо кард ва ба ҳақде мубрам гардид, ки онро метавон яке аз падидаҳои муҳими шуури миллӣ ва афкори ҷамъиятии ин солҳо номид» [4, 11].

Дар солҳои аввали соҳибистиқлолӣ, новобаста аз кӯшишҳои Пешвои миллат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, истифодаи забони давлатӣ маҳдуд боқӣ монда буд. Яке аз сабабҳои асосӣ он буд, ки раванди коргузориву мукотиба ва муошират дар давраи ИҶШС бо

забони русӣ буд. Аз ҳамин сабаб дар бисёр вазорату идораҳо ҳуччатҳо ба забони русӣ таҳия ва баъдан ба забони тоҷикӣ тарҷума карда мешуданд. Раванди тағйири вазъият ва пурра ба роҳ мондани коргузорӣ бо забони тоҷикӣ вақтро талаб менамуд.

Соли 1995 бо мақсади иҷрои Қонуни забони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таъмини шароити мусоид барои тавсияи забони давлатӣ ва забонҳои миллӣ, пешбурди сиёсати ягонаи давлатӣ дар соҳаи забонҳо ва истилоҳот Комиссияи татбиқи Қонуни забон дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд [7]. «Таъсиси Комиссияи забон дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун чораи муҳим ба чараёни иҷрои Қонуни забон тақдире бахшид. Дар як муддати кӯтоҳ дар назди ҳукуматҳои вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳо, вазорату кумитаҳо ва ҳатто муассисаву корхонаҳои бузург низ чунин комиссияҳо ва ё гурӯҳҳои назоратӣ таъсис ёфтанд» [5]. Дар давоми фаъолият Комиссияи забон пайваста дар мақомоти гуногуни давлативу хусусӣ чихати иҷрои Қонуни забони давлатӣ санҷишҳо гузаронида, ҳисоботи кори худро ба Ҳукумат пешниҳод менамуданд.

Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 1997 вобаста ба таҳия нагардидани ҳуччатҳо дар баъзе вазорату идораҳо изҳори нигаронӣ карда, таъкид намуданд, ки «... вақтҳои охир як идда одамон пайваста барои танг кардани доираи истифодаи забони давлатӣ кӯшиш мекунанд. Вазорату идораҳо ҳанӯз ҳам ҳуччатҳоро ба забони давлатӣ таҳия накарда, мукотибаи онҳо ҳанӯз ҳам ба забони давлатӣ сураат намегирад» [3, 150]. Вобаста ба ин масъала дастур доданд, ки ин масъала ҳаматарафа омӯхта шавад ва дар ҷаласаҳои Ҳукумат баррасӣ гардад [3, 150].

Қабули Қонуни нави Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (5 октябри соли 2009) барои устувор намудани мақоми забони давлатӣ, таъмини вазъи ҳуқуқии он ва танзими истифодаи забони давлатӣ дар кишвар нақши калидӣ дорад. Қонун вазъи ҳуқуқӣ, истифода, ҳимоя ва дурнамои рушди забони давлатӣ дар шароити муносибатҳои дохилӣ ва хориҷии кишварро муайян мекунад [6].

Сарвари давлат дар ҷамъомади тантанавӣ ба муносибати Рӯзи забони давлатӣ таъкид намуданд, ки «бинобар зарурати рушди ҳамаҷонибаи забони давлатӣ дар ҷомеа эҳтиёҷ ба қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» пеш омад. Ин қонун вазъи ҳуқуқӣ, истифода, ҳимоя ва дурнамои рушди забони давлатиро дар шароити кунунии муносибатҳои дохилӣ ва хориҷии кишвар танзим ва муқаррар менамояд» [8]. Тибқи қонун, омӯзиши ҳатмии забони давлатӣ дар муассисаҳои таълимӣ ба роҳ монда шуда, таҳқиқотҳои илмӣ, баргузориҳои чорабиниҳои илмӣ ва фарҳангӣ, кори воситаҳои ахбори омма, нишастҳои матбуотӣ, эълону реклама иттилооту коммуникатсия, коргузориҳои ташкилотҳо ва мукотиба бо забони давлатӣ ба роҳ монда шудааст. Ҳамчунин, Қонун ба ҳифз ва рушди забони тоҷикӣ берун аз ҳудуди ҷумҳуриӣ дар асоси санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, мусоидат мекунад. Ҳамчунин, барои риоя накардани талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба шахсони воқеӣ ва шахсони мансабдор ҷаримаҳо пешбинӣ карда шудаанд [10].

Дар ҳамин замина, ба як қатор қонунҳо ва кодексҳои танзимкунандаи соҳаҳои мақомоти давлатӣ, аз ҷумла хизмати давлатӣ, ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон, мақомоти амнияти миллӣ, гумрук, Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсия, Суди конституционӣ, судҳо, прокуратура ва ғайра тағйири иловаҳо ворид карда шуданд, ки мувофиқи он донишҷӯи забони давлатӣ ҳангоми ба кор қабул намудани кормандон ҳатмӣ гардонида шуд.

Дар даврони истиқлол як қатор санадҳои дигари меъёриву ҳуқуқӣ, ки барои рушди забони тоҷикӣ пешбинӣ шудаанд, қабул гардидаанд. Аз ҷумла, қабули барнома доир ба

тавсия ва рушди забони давлатӣ ва забонҳои дигари каламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон (соли 1997) [12], барномаҳои рушди забони давлатӣ барои солҳои 2012–2016 [13] ва солҳои 2020–2030 [14] аҳамияти махсус доранд.

Бояд қайд намуд, ки дар даврони аввал шаҳрвандон барои дар компютер навишти матнҳо ба забони тоҷикӣ асосан аз ҳуруфотҳои ғайристандартӣ, ба монанди Times New Roman Tj, Tajikan, Academy Tajik, Times New Roman Taj ва ғайра истифода менамуданд. Ин ҳуруфот дар компютерҳои дигар ва шабакаҳои интернетӣ дуруст хонда намешуд, ки мушкилоти чиддӣ дар истифодаи забони тоҷикӣ дар муҳити электронӣ эҷод менамуд. Бо мақсади ҳалли ин масъала, соли 2004 стандартҳои рамзгузори ва ҷобачогузори алифбои тоҷикӣ дар клавиатураи компютери стандарти UNICODE қабул гардид [15]. Ин иқдом заминаи устувор барои ворид намудани алифбои тоҷикӣ дар системаҳои оператсионӣ ва шинохтани он дар интернет фароҳам овард.

Ҳамчунин, бо мақсади рушди забони давлатӣ, баланд бардоштани ҳисси ифтихору эҳтироми шаҳрвандон нисбат ба забони тоҷикӣ ва таҳкими минбаъдаи он, бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2008 ҳамчун Соли забони тоҷикӣ [16] эълон карда шуд.

Ба хоҳири пешбурди сиёсати давлат ва ба танзим даровардани меъёрҳои ҳукукии марбут ба забони давлатӣ, соли 2009 дар заминаи Комиссияи татбиқи Қонуни забони назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд [17].

Бо рамзи эҳтиром ва арҷгузори ба забони давлатӣ соли 2010, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рӯзҳои ид» тағйирот ворид карда шуд, ки мувофиқи он рӯзи 5-уми октябр ҳамчун Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҷлил мегардад.

Соли 1998 қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйири иловаҳо ба Қоидаҳои имлои забони адабии ҳозираи тоҷик» (аз 3 сентябри соли 1998, №355), ва «Дар бораи тасдиқи Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ» (аз 4 октябри соли 2011, №458) қабул гардиданд.

Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2019 дар ҷамъомади тантанавӣ ба муносибати Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба «вазъи номуайяни қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ ва возеҳу равшан набудани бисёр бандҳои он» [18] ишора намуда, қайд карданд, ки он «боиси баҳсу мунозираҳои нолозим шуда, ба сатҳи саводнокии мардум, махсусан, насли наврасу ҷавон таъсири манфӣ расонида истодааст» [18]. Вобаста ба ин дастур доданд, ки «Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ»-ро бо дарназардошти ислоҳи камбудиву мушкилоти дар онҳо ҷойдошта то моҳи январи соли 2020 барои тасдиқ ба Ҳукумати мамлакат пешниҳод намоянд». Пешвои миллат ба Донишмандони забоншинос таъкид карданд, ки «қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ танҳо барои олимони нест, балки дастури амалиест, ки ҳадафи он саводнок кардани тамоми мардум буда, бояд ба ҳамаи табақаҳои ҷомеа дастрасу фаҳмо бошад» [18]. Бо ғайрияти муштараки Академияи миллии илмҳо, академияҳои соҳавӣ, Кумитаи забон ва истилоҳот, Вазорати маориф ва илм, Иттифоқи нависандагон ва сохторҳои марбутаи Дастгоҳи иҷроияи Президент соли 2021 Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ ва Аломатҳои китобати забони тоҷикӣ (аз 30 июни соли 2021, № 268) [9] қабул гардид.

Яке аз масъалаҳои мубрами дигар дар соҳаи забон ин масъалаи номгузори ва номивазкунии воҳидҳои маъмурию ҳудудӣ, маҳалҳои аҳолинишин, қисмҳои таркибии онҳо ва объектҳои ҷуғрофӣ мебошад, ки Ҳукумати кишвар ҳамеша ба он тавачҷуҳи махсус зоҳир менамояд. Дар натиҷа, номҳои як қатор шахру ноҳияҳо, деҳаву шаҳракҳо, боғҳо, қуллаҳо ва обанборҳо ба номҳои тоҷикӣ иваз карда шуда, ё ба ифтихори намояндагони илму адаб ва шахсиятҳои таърихӣ тоҷик номгузори гардиданд.

«Забони давлатӣ ва эҳтиром гузоштан ба он, инчунин, танзими номгузорию шаҳрвандон дар заминаи меъёрҳои таърихӣ номгузорию миллию ба фарзандон, ки яке аз арзишҳои маънавии халқи тоҷик махсус ёфта, аз гузаштаи дури таърихӣ забони тоҷикӣ маншаъ мегирад» [11]. Аз ин лиҳоз, соли 2016 Феҳристи номҳои миллию тоҷикӣ таҳия карда шудааст, ки «мақсади он эҳёи арзишҳои маънавий ва сарватҳои бебаҳои таърихӣ фарҳанги миллию тавассути забони миллию, инчунин, номгузорию суннатию тоҷикӣ мебошад» [11].

Дар бораи рушди забони давлатӣ ва сиёсати забон олимони зиёди тоҷик, аз ҷумла Д. Саймиддинов, О. Муҳаммадҷонзода, С. Назарзода, Г. Н. Зокиров, А. Н. Муҳаммад, С. Ятимов, Ф. Раҳимӣ, А. Абдуқодиров, З. Сайидзода, А. А. Нозимов, Д. Тоҷиев, Ғ. Ҷураев, М. У. Хидирзода, Г. М. Ҳочиматова, И. Усмонов, Х. Д. Шамбезода ва дигарон, таҳқиқоти фаровон анҷом додаанд. Гарчанде дар пажӯҳишҳои илмӣ аз дидгоҳҳои филология, адабиёт, таърих, ҳуқуқ ва дигар самтҳои илмӣ масъалаҳои забон аз ҷониби ин ва дигар муҳаққиқон мавриди таҳлилҳои густурда қарор гирифтаанд, бо вучуди ин, саҳми Пешвои миллат ва осори илмӣ ӯ дар омӯзиш ва таҳкими сиёсати давлатии забон ҷойгоҳи махсус ва беназир дорад.

Зеро Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваستا ба масъалаи сиёсати забон тавачҷуҳи хоса зоҳир намуда, дар суханрониҳо ва муроҷиатҳои худ забони давлатиро ҳамчун пояи асосии давлатдорӣ ва ҳувияти миллию муҳим арзёбӣ менамоянд. Аз ин лиҳоз, дар омӯзиши сиёсати забонӣ рӯ овардан ба андешаҳо, натиҷагирӣ ва пешниҳоди Сарвари давлат аҳамияти махсус дорад.

Асарҳои Пешвои миллат «Забони миллат – ҳастии миллат» хусусияти илмиву таърихӣ дошта, ба омӯзиши марҳилаҳои гуногуни таърихӣ забони тоҷикӣ, пайдоиши вожаи «тоҷик», замина ва ташаккули забони адабӣ, инчунин густариши забони тоҷикӣ ҳамчун забони байналмилалӣ бахшида шудааст. Ин асар ҳамчун сарчашмаи боэътимод ва муҳим барои таҳқиқоти минбаъдаи илмӣ дар соҳаи сиёсати забон ва забоншиносӣ хизмат менамояд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо ташаббусҳои худ тавассути Конститутсия, қонунҳои конституционӣ, дигар меъёрҳои ҳуқуқӣ ва иқдомоти баробар ба онҳо мақом ва нуфузи забони давлатӣ, доништан ва дар фаъолияти расмӣ давлатдорӣ, муносиботи байналмилалӣ афзалият бахшидан ба онро аз муҳимтарин вазифаҳои хизматчиёни давлатӣ, шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон эълон кард.

Инчунин, тавачҷуҳи хоси Сарвари давлат ба рушди илмӣ забон, таҳияи луғатҳо, китобҳои дарсӣ ва осори илмӣ зоҳир гардида, забони тоҷикӣ ҳамчун омили муҳими худшиносӣ ва ваҳдати миллию дар сиёсати давлатӣ мақоми устувор касб намуд.

Забони тоҷикӣ яке аз рукнҳои асосии давлатдорӣ навини тоҷикон ба ҳисоб меравад. Дар шароити имрӯза забони давлатӣ на танҳо воситаи муошират, балки забони илм, фарҳанг, коргузорию ва муносибатҳои байналмилалӣ гардида, ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи истиқлоли давлатӣ ва фарҳанги миллию баромад менамояд. Тавачҷуҳи пайваस्ताи Пешвои миллат ба забони тоҷикӣ ба баланд гардидани нуфузи он дар ҷомеа ва таҳкими ҳисси ифтихори миллию мусоидат намудааст.

Дар муқоиса бо даврҳои қаблӣ, сиёсати давлатии забон хусусияти фарогир ва низомнок касб намуда, бештар ба ҳифз ва рушди босуботи забони давлатӣ равона гардидааст. Ин раванд барои таҳкими ваҳдати миллию, устуворию иҷтимоӣ ва рушди давлатдорӣ аҳамияти стратегӣ дорад.

Забони тоҷикӣ дар тури таърихӣ тулонии худ, новобаста аз равандҳои мураккаби сиёсӣ иҷтимоӣ ва фишору таҳдидҳои гуногун, ҳамчун мероси миллию фарҳангӣ то ба мо расидааст. Имрӯз насли муосири миллати тоҷик имкони дарки осори хаттии ҳазорсолаи худро дорад, ки ин падида барои на ҳар миллат дастрас мебошад. Забони тоҷикӣ фаротар аз

марзҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон паҳн гардида, даҳҳо миллион нафар берун аз кишвар онро ҳамчун забони модарии худ истифода мебаранд.

Саҳми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими сиёсати забонӣ дорои аҳамияти таърихӣ ва стратегӣ дорад. Сарвари давлат бо қабули санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ дар соҳаи забон, татбиқи иқдомҳои сиёсӣ, баргузориҳои чорабиниҳои фарҳангӣ, истифодаи пайвастаи забони давлатӣ дар суҳанрониҳои расмӣ ва чорабиниҳои байналмилалӣ ва таҳкими робита бо ҳамзабонон, мақоми забони тоҷикиро ҳамчун забони давлатӣ устувор гардонид, онро ба унсури муҳими давлатдорӣ табдил дод.

Таваҷҷуҳи пайгиروнаи Пешвои миллат ба сиёсати забонӣ заминаи бозғатимод барои рушди минбаъдаи забони тоҷикӣ ва интиқоли арзишҳои миллий ба наслҳои оянда мебошад.

АДАБИЁТ:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: матни расмӣ. – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 136 с.
2. Раҳмонов, Э. Истиқлолият неъматӣ бебаҳост [Матн]. / Эмомалӣ Раҳмонов. – Душанбе: Шарқи Озод, 2001. – 94 с.
3. Раҳмонов Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн]. / Эмомалӣ Раҳмонов. – Ҷилди 2. – Душанбе: Ирфон, 2002. – 512 с.
4. Раҳмон Э. Забони миллат – ҳастии миллат [Матн]. / Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе: Эр-граф, 2016. – 516 с.
5. Расулзода, Р. Сиёсати забонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва хусусиятҳои асосии он: Монография [Матн]. / Рухсора Расулзода. – Душанбе, 2025. – 189 с.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон»: қабул шуд 5 октябри соли 2009, № 553 (тағйиру иловаҳо аз 13.11.2023 ва 17.12.2025) [Сарчашмаи электронӣ]. – URL: <https://mmih.adlia.tj/Search/DocumentView?DocumentId=34897>
7. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъсиси Комиссияи татбиқи Қонуни забони назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 31 октябри соли 1995, № 662 [Сарчашмаи электронӣ]. – URL: <https://mmih.adlia.tj/Search/DocumentView?DocumentId=34985>
8. Суҳанронӣ ба муносибати Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (05.10.2010) [Сарчашмаи электронӣ] // Сайти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - URL: <https://www.president.tj/event/speeches/96>
9. Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ ва Аломатҳои китобати забони тоҷикӣ [Матн]. // Фарҳанги имлои забони тоҷикӣ – Душанбе, 2025. – 400 с.
10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (аз 21 июли соли 2010 № 614) [Сарчашмаи электронӣ]. – URL: <https://mmih.adlia.tj/Search/DocumentView?DocumentId=35653>
11. Қарори Ҳукумати ҚТ «Дар бораи Феҳристи номҳои миллии тоҷикӣ» (аз 27 июли соли 2016, № 325) [Сарчашмаи электронӣ]. – URL: <https://mmih.adlia.tj/Search/DocumentView?DocumentId=127655>
12. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Барномаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба тавсия ва рушди забони давлатӣ ва забонҳои дигари қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон» (аз 21 октябри соли 1997, № 459) [Сарчашмаи электронӣ]. - URL: <https://mmih.adlia.tj/Search/DocumentView?DocumentId=31963>

13. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Барномаи рушди забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012–2016» аз 30 июни соли 2012, № 335 [Сарчашмаи электронӣ]. – URL: <https://mmih.adlia.tj/Search/DocumentView?DocumentId=31963>

14. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020–2030» аз 28 ноябри соли 2020, № 647 [Сарчашмаи электронӣ]. – URL: <https://mmih.adlia.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=138304>

15. Қарори Ҳукумати ҚТ «Дар бораи стандартҳои рамзгузорӣ ва ҷобачогузори алифбои тоҷикӣ дар клавиатураи компютери стандарти UNICODE барои истифодабарии компютерӣ» (аз 2 августи соли 2004, №330) [Сарчашмаи электронӣ]. – URL: <https://mmih.adlia.tj/Search/DocumentView?DocumentId=25249>

16. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Соли забони тоҷикӣ» (аз 26 июли соли 2007, №291) [Сарчашмаи электронӣ]. – URL: <https://mmih.adlia.tj/Search/DocumentView?DocumentId=13314>

17. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъсиси Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» (аз 31 октябри соли 2009, № 604) [Сарчашмаи электронӣ]. – URL: <https://mmih.adlia.tj/Search/DocumentView?DocumentId=34985>

18. Суханронӣ ба муносибати Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (04.10.2019) [Сарчашмаи электронӣ] // Сайти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - URL: <https://www.president.tj/event/speeches/19466>

РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНОГО ЛИДЕРА В ФОРМИРОВАНИИ, РАЗВИТИИ И РЕАЛИЗАЦИИ ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Статья анализирует вклад Президента Таджикистана Эмомали Рахмона в формирование и развитие государственного языка. Рассматриваются ключевые этапы языковой политики, включая принятие Закона «О государственном языке», программы развития и правила орфографии, создание отдельных структур в правительстве, внедрение стандарта Unicode, объявление Года таджикского языка и учреждение Дня государственного языка. Роль Президента в повышении статуса таджикского языка в делопроизводстве, науке, культуре и международных отношениях оценена как ключевой фактор.

Ключевые слова: Эмомали Рахмон, государственный язык, языковая политика, закон о языке, стандарты Unicode, Год таджикского языка, День государственного языка, развитие языка, культура, международные отношения.

THE ROLE OF THE NATIONAL LEADER IN THE FORMATION, DEVELOPMENT, AND IMPLEMENTATION OF LANGUAGE POLICY IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

The article analyzes the contribution of the President of Tajikistan, Emomali Rahmon, to the formation and development of the state language. It examines key stages of language policy, including the adoption of the Law “On the State Language,” development programs and orthographic rules, the creation of specialized government structures, implementation of the Unicode standard, the declaration of the Year of the Tajik Language, and the establishment of State Language Day. The President’s role in enhancing the status of the Tajik language in administration, science, culture, and international relations is considered a key factor.

Keywords: Emomali Rahmon, State Language, Language Policy, Language Law, Unicode Standards, Year of the Tajik Language, State Language Day, language development, culture, international relations.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Расулзода Рухсора – номзади илмҳои сиёсӣ, дотсенти Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Сведения об авторе:

Расулзода Рухсора – кандидат политических наук, доцент Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан.

Information about the author:

Rasulzoda Rukhsora – Candidate in Political Science, Associate Professor at the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan.

УДК 337.02:378:372

**ВНЕДРЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕСС ИЗУЧЕНИЯ
ПРЕДМЕТНОЙ ОБЛАСТИ «ТЕХНОЛОГИЯ»**

Тохтаров С.Т.

Бохтарский государственный университет имени Носири Хусрав

В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты внедрения инноваций в образовательный процесс на уроках технологии. Описаны пять периодов освоения инноваций, семь основных источников возникновения новшеств и условия, необходимые для трансформации образовательной среды. Особое внимание уделяется переходу от традиционного обучения к инновационному, ориентированному на личность учащегося и гарантированное достижение результата.

Ключевые слова: инновационное образование, предмет «Технология», педагогические инновации, образовательная среда, современные подходы, инновационный проект.

Современный этап развития глобального образовательного пространства характеризуется стремительной трансформацией педагогических парадигм. В условиях перехода к постиндустриальному обществу и цифровой экономике традиционные методы обучения зачастую перестают отвечать требованиям рынка труда и запросам личности. Особенно остро этот вопрос стоит в рамках предметной области «Технология», которая по своей сути является связующим звеном между теоретическим научным знанием и его практическим воплощением в производстве и быту.

Применение инноваций в таких областях, как техника, технология, управление и организация труда, базирующееся на достижениях науки и передовом опыте, является ключевым фактором прогресса. Само понятие «инновация» (от англ. *innovation*) в буквальном переводе означает «внедренное новшество» или «изобретение». Однако в контексте современной педагогической науки инновацию следует рассматривать не просто как факт наличия новой технической единицы в классе, а как комплексную деятельность по внедрению качественных изменений в саму ткань образовательного процесса.

Актуальность темы исследования обусловлена тем, что в инновационном образовании-воспитании достигается принципиально новый показатель качества. Внедрение современных подходов позволяет не только повысить образовательные технологии на качественно новый уровень, но и обеспечить высокую эффективность обучения, ориентированную на развитие творческого потенциала учащихся. Инновационное образование сегодня трактуется двояко: во-первых, как совокупность конкретных новшеств, внедренных в сферу образования; во-вторых, как обновленный образовательный процесс, организованный на принципиально новых началах.

Инновации в образовании – это важные и системно самоорганизующиеся образования, возникающие на основе многообразия инициатив, которые являются перспективными для эволюции всей системы. Они оказывают положительное влияние на развитие не только профессиональных компетенций, но и более всестороннего культурного масштаба личности. При этом важно понимать, что процесс внедрения инновационных технологий не является стихийным; он требует создания специфической инновационной среды, внутри которой педагогическая идея трансформируется в конкретный проект и учебный план.

Целью данной статьи является комплексный анализ процесса реализации и внедрения инновационных технологий в изучение предметной области «Технология». В работе будут последовательно раскрыты пять периодов освоения инноваций, семь источников возникновения педагогических новшеств, а также условия, необходимые для успешной ассимиляции инновационных практик в современном образовательном учреждении.

Научная значимость исследования заключается в систематизации теоретических подходов к управлению инновационным процессом, что позволяет обеспечить целенаправленную управляемость обучения и гарантированность достижения образовательных результатов.

Анализ источников инновационных процессов в технологическом образовании

Применение инноваций в образовательной области «Технология» опирается на достижения науки и передового опыта, отражая современные тенденции в технике, технологии и организации труда. Согласно системному подходу, внедрение новшеств не является случайным процессом, а детерминировано семью основными источниками:

1. Внезапное изменение ситуации (неожиданный успех или неудача). В контексте уроков технологии это может быть связано с резким скачком доступности определенных технологий (например, внезапное удешевление бытовой 3D-печати или появление доступного ПО для моделирования). Реакция на такие внешние воздействия требует от педагога мгновенной корректировки программы, чтобы учебный процесс не терял актуальности.

2. Дисбаланс между реальностью и ожиданиями. Часто наблюдается разрыв между «фантазией людей, их мечтами» и реальными планами обучения. Современные учащиеся ожидают от предмета «Технология» взаимодействия с высокотехнологичными объектами, в то время как устаревшая материальная база создает дисбаланс, становясь мощным стимулом для поиска инновационных форм обучения даже в условиях ограниченных ресурсов.

3. Выявление системных недостатков процесса. Инновация может возникнуть как ответ на обнаружение пробелов в ритме или логике традиционного обучения. Если классический метод «объяснение – демонстрация – повторение» перестает приносить результат (гарантированность качества), возникает необходимость в интеграции новых педагогических идей.

4. Изменение структуры производства и потребления. Это один из самых значимых факторов для «Технологии». Переход промышленности на рельсы автоматизации, роботизации и цифрового проектирования диктует необходимость внедрения соответствующих модулей в школьную программу, чтобы выпускник был готов к реалиям современного рынка труда.

5. Демографические изменения. Смена интересов поколений, изменение численности классов и инклюзивные тенденции заставляют пересматривать подходы к организации труда в мастерских. Инновационное обучение должно учитывать эти особенности структуры процесса по периодам и базам.

6. Трансформация общественного сознания. Изменения в восприятии ценности ручного труда, переход к концепции «созидателя» (maker-culture) и приоритет творческого самовыражения в обществе создают новую инновационную среду. На основе этой среды разрабатываются инновационные педагогические проекты, превращающие урок технологии в площадку для стартапов.

7. Формирование новых фундаментальных знаний. Появление новых материалов (композиты, «умные» ткани) и физических принципов обработки требует их немедленной инкорпорации в образовательный процесс. Это служит основой для создания новых систем обучения и учебных планов.

Таким образом, инновация в технологическом образовании выступает как «внедренное новшество» или «изобретение», которое позволяет достичь качественно новых показателей эффективности и ориентации на творчество.

Психолого-педагогические этапы принятия инноваций педагогом и учащимся

Процесс реализации и внедрения инновационных технологий в предметную область «Технология» не является одномоментным актом. Это сложная педагогическая категория, которая, несмотря на свою новизну в терминологическом плане, прослеживается с самого начала зарождения общества. Для успешной трансформации образовательного процесса необходимо понимание структуры инновационного процесса по периодам. Процесс принятия и реализации новшества можно разделить на пять ключевых этапов (периодов):

Период осознания. На данном этапе субъект образовательного процесса (педагог или учащийся) впервые сталкивается с новой идеей, технологией или методом. Характерной особенностью этого периода является наличие первичного знания о существовании инновации при отсутствии достаточной информированности о деталях её функционирования и потенциальной пользе. В контексте изучения технологии это может быть первое знакомство с концепцией интернета вещей (IoT) или аддитивных технологий, когда общее представление уже сформировано, но конкретные механизмы внедрения в учебную практику еще не ясны.

Период любопытства. Осознание наличия новшества порождает интерес. Человек начинает проявлять любопытство к идее и инициирует поиск дополнительной информации. На этом этапе педагог изучает методическую литературу, а учащийся ищет примеры практического применения технологии. Здесь формируется информационная база, необходимая для перехода от пассивного наблюдения к активному анализу.

Период оценки. На этапе оценки происходит принятие важного оценочного решения. Субъект сопоставляет затраты ресурсов (временных, интеллектуальных, материальных) с выгодой, которую инновация может принести в настоящем и будущем. Педагог оценивает, насколько внедрение, например, систем автоматизированного проектирования (САПР) повысит эффективность достижения образовательного результата и обеспечит ли это целенаправленную управляемость процессом.

Период тестирования. Практическая апробация является критическим моментом внедрения. Человек пробует применять инновацию на практике, проводя своего рода эксперимент, который длится до момента принятия окончательного решения. В рамках предмета «Технология» это может выражаться в проведении пилотных уроков с использованием новых средств обучения или выполнении учащимися краткосрочных проектов на базе инновационных методов. На данном этапе проверяется жизнеспособность инновационного педагогического проекта.

Период ассимиляции. Завершающий этап характеризуется способностью инновации сосуществовать с окружающей средой. Новшество перестает быть инородным элементом и интегрируется в систему существующих ценностей и предыдущего опыта. Ассимиляция означает, что инновационный учебный план стал основой для реализации постоянного обучения, а новая система средств и методов приведена в единую систему.

Успешное прохождение всех пяти этапов возможно только при создании специфической **инновационной среды**. Такая среда обеспечивает интенсивное преобразование педагогических идей и их эффективное внедрение в практику, гарантируя приоритет личности учащегося в образовательном процессе.

Условия и механизмы эффективной реализации инноваций в преподавании технологии

Эффективное внедрение инноваций в образовательном учреждении не ограничивается лишь приобретением оборудования. Это многогранный процесс, требующий разработки комплексных изменений в технологии обучения и переоснащения всего цикла деятельности. Для достижения устойчивого результата необходимо соблюдение ряда фундаментальных условий.

Создание инновационной образовательной среды. Прежде всего, в учебном заведении должна быть сформирована специфическая инновационная среда, способствующая возникновению педагогических новшеств, их интенсивному преобразованию и внедрению в практику. Такая среда становится «инкубатором» для идей, которые впоследствии оформляются в инновационные педагогические проекты.

Проектирование: На основе среды разрабатывается и утверждается инновационный проект как комплекс идей.

Планирование: Утвержденный проект трансформируется в инновационный учебный план, который служит фундаментом для реализации новой системы обучения.

Кадровое обеспечение и анализ потребностей. Успех технологического образования напрямую зависит от квалификации персонала. Постоянное повышение квалификации специалистов является обязательным условием для адекватного использования новшеств.

Анализ рынка: Внедрение требует изучения потребностей потребителей в сфере образовательных услуг.

Непрерывность: Требуется непрерывный анализ факторов, повышающих эффективность образования, и правильная оценка соответствия методов предъявляемым требованиям.

Принципы управления инновационным процессом. Реализация инновационных технологий в предметной области «Технология» должна базироваться на следующих принципах:

– **Приоритет личности:** Обеспечение интересов и развития учащегося как центрального субъекта процесса.

– **Гарантированность результата:** Нацеленность на достижение четко определенных образовательных целей.

– **Управляемость:** Подход к инновациям как к целенаправленному, контролируемому процессу.

– **Системность:** Приведение в единую систему средств, методов и технологий, обеспечивающих содержание образования.

Проведенное исследование процесса внедрения инновационных технологий в предметную область «Технология» позволяет сформулировать ряд концептуальных выводов, имеющих как теоретическое, так и прикладное значение для современной педагогической науки.

Системный характер инноваций. В ходе работы было доказано, что инновация в технологическом образовании не может рассматриваться как разовое техническое обновление или внедрение отдельного гаджета. Это сложный, системно самоорганизующийся процесс, который затрагивает все уровни образовательной системы: от материально-технической базы до ценностных ориентиров педагога и учащегося. Инновация выступает как «внедренное новшество», которое преобразует традиционное обучение в высокоэффективную деятельность, направленную на гарантированное достижение результата.

Объективность источников развития. Анализ семи ключевых источников инноваций (от демографических сдвигов до изменений в структуре потребления) подтверждает, что развитие образовательной среды детерминировано внешними социально-экономическими факторами. Для предметной области «Технология» это означает необходимость непрерывного мониторинга рынка труда и научно-технического прогресса. Только такая «открытость» системы позволяет вовремя трансформировать «фантазии и мечты» учащихся в реальные образовательные траектории и компетенции.

Психолого-педагогическая готовность. Особое внимание в статье было уделено пяти этапам принятия инноваций. Мы пришли к выводу, что критическим фактором успеха является не столько наличие технологии, сколько прохождение субъектом (педагогом) стадий от «осознания» до «ассимиляции». Без этапов оценки и тестирования инновация рискует остаться инородным элементом, не приносящим качественного прироста знаний. Таким образом, психологическая поддержка педагога и создание условий для его профессионального любопытства являются обязательными элементами инновационной политики учебного заведения.

Роль инновационной среды. Результаты исследования показывают, что фундаментом для реализации инновационных педагогических идей является специфическая инновационная среда. Именно она обеспечивает:

- Трансформацию идей в конкретные проекты;
- Переход от проектов к жизнеспособным учебным планам;
- Приоритет личности учащегося как активного создателя, а не пассивного потребителя информации.

Перспективы и значимость. Внедрение инноваций в изучение технологии вносит неоценимый вклад в развитие человеческого капитала. Переход к инновационному обучению позволяет формировать у учащихся не только жесткие навыки (hard skills) работы с современным оборудованием, но и мягкие навыки (soft skills) – креативность, адаптивность и способность к непрерывному обучению.

Научная новизна исследования заключается в систематизации факторов, влияющих на успешность внедрения новшеств, и описании механизмов их интеграции в учебный

процесс через призму гарантированности качества. Практическая значимость работы подтверждается возможностью использования предложенных моделей для проектирования программ развития образовательных учреждений и совершенствования методик профессионального обучения.

В конечном итоге, инновационное образование – это путь к созданию новой педагогической реальности, где технология становится не целью, а мощным инструментом гармоничного развития личности в условиях быстро меняющегося мира.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ишмухамедов Р., Абдукодилов А., Пардаев А. Инновационные технологии в образовании (практические рекомендации педагогам). – Т.: Фонд «Талант», 2008. – 180 с.
2. Олимов К. и др. Методика профессионального обучения: учебник. – 2015. – 136 с.
3. Зеер Э. Ф., Шахматова Н. Личностно-ориентированные технологии профессионального развития специалиста. – Екатеринбург, 1999. – 244 с.
4. Очилов М. Педагогические технологии. – Ташкент: Учитель, 2006. – 91 с.
5. Толипов У., Усмонбоева М. Основы применения педагогических технологий. – Т.: Наука, 2006.
6. Назарзода Р. С. Саводнокии рақамӣ – салоҳияти калидии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти олий / Р. С. Назарзода // Паёми Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. – 2022. – № 4/II (51). – С. 109-116. – EDN: WRTEPZ.
6. Khasanova G., Kenjaboev Sh. Kh. The role of education system in human capital development // Восточно-европейский научный журнал. – 2021. – № 2-1 (66). – С. 48-51.

ТАТБИҚИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР РАВАНДИ ОМУӢЗИШИ СОҲАИ ФАНИИ "ТЕХНОЛОГИЯ"

Дар мақола чанбаҳои назариявӣ ва амалии ҷорӣ намудани инноватсияҳо дар раванди таълим дар дарсҳои технология баррасӣ мешаванд. Панҷ давраи азхудкунии инноватсияҳо, ҳафт сарчашмаи асосии пайдоиши навгониҳо ва шароитҳои зарурӣ барои дигаргунсозии (трансформатсияи) муҳити таълимӣ тавсиф ёфтаанд. Дикқати махсус ба гузариш аз таълими анъанавӣ ба инноватсионӣ, ки ба шахсияти хонанда ва ноил шудан ба натиҷаи кафолатдор нигаронида шудааст, дода мешавад.

Калидвожаҳо: таҳсилоти инноватсионӣ, фанни «Технология», инноватсияҳои педагогӣ, муҳити таълимӣ, равишҳои муосир, лоихаи инноватсионӣ.

IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF STUDYING THE SUBJECT AREA "TECHNOLOGY"

The article examines the theoretical and practical aspects of implementing innovations in the educational process during technology lessons. It describes five periods of innovation adoption, seven main sources of innovation, and the conditions necessary for the transformation of the educational environment. Particular emphasis is placed on the transition from traditional to innovative education, which is student-centered and focused on the guaranteed achievement of results.

Keywords: innovative education, "Technology" subject, pedagogical innovations, educational environment, modern approaches, innovative project.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Тохтаров Саидкул Туракулович – номзади илмҳои техникӣ, муаллими калони кафедраи методикаи таълими технологияи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н.Хусрав, Тел.: +992 931971800. e-Mail: saidqul66@mail.ru.

Сведения об авторе:

Тохтаров Саидкул Туракулович – кандидат технических наук, старший преподаватель кафедры методики преподавания технологии Бохтарского государственного университета им. Н. Хусрава. Тел.: +992 931971800. e-Mail: saidqul66@mail.ru.

Information about the author:

Tokhtarov Saidkul Turakulovich – Candidate of Technical Sciences, Senior Lecturer of the Department Methods of Teaching Technology at the N. Khusrav Bokhtar State University. Tel.: +992 931971800. e-Mail: saidqul66@mail.ru.

УДК 577:378.01(045)

МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ БИОХИМИИ В ВУЗАХ: АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

Тохтарова Ю.С.

Бохтарский государственный университета имени Носира Хусрава

В статье представлен комплексный анализ современных образовательных технологий, применяемых при изучении биологической химии в системе высшего образования. Авторами рассматриваются системные проблемы, такие как снижение уровня довузовской подготовки абитуриентов и сокращение аудиторной нагрузки в рамках перехода на кредитные технологии обучения. В работе обосновывается эффективность использования интерактивных методов, структурированных дидактических материалов (рабочих тетрадей) и игровых технологий (викторин) для повышения качества усвоения фундаментальных знаний. Особое внимание уделено методам организации самостоятельной работы студентов и способам объективного контроля знаний в условиях цифровизации образования.

Ключевые слова: высшее образование, биохимия, педагогические технологии, рабочие тетради, геймификация, самостоятельная работа студентов, преемственность обучения.

Биологическая химия занимает центральное место в системе естественнонаучного образования, являясь фундаментом для понимания процессов жизнедеятельности на молекулярном уровне. Однако сложность предмета, характеризующаяся высокой степенью абстракции метаболических путей и многообразием химических структур, создает значительные трудности для студентов. В условиях современной образовательной реформы, направленной на интеграцию в мировое пространство, происходит закономерное сокращение контактных часов при одновременном увеличении доли самостоятельной работы. Это диктует необходимость поиска и внедрения инновационных методов обучения, которые позволили бы сохранить фундаментальность знаний при оптимизации учебного процесса.

Проблема образовательного разрыва и пути адаптации. Современная высшая школа столкнулась с феноменом «дефицита базовых компетенций» у первокурсников. Сокращение программ по химии в средних общеобразовательных учреждениях привело к тому, что значительная часть студентов не владеет фундаментальными понятиями органической и общей химии, необходимыми для изучения биохимии.

Метод пропедевтики и выравнивания. Авторы предлагают внедрение в учебный план начального этапа обучения адаптационных модулей. Целью таких занятий является не просто повторение школьного курса, а целевая подготовка к восприятию биохимических концепций. Например, изучение строения аминокислот и нуклеотидов должно предваряться интенсивным повторением свойств функциональных групп и типов химических связей. Это создает необходимый когнитивный базис и снижает уровень стресса у студентов на начальном этапе.

Модернизация лекционного и практического курсов. В условиях перехода на модульно-рейтинговые системы классическая лекция-трансляция утрачивает свою актуальность.

◇ **Проблемно-ориентированные лекции.** Вместо последовательного описания реакций целесообразно использовать метод постановки клинических или биологических задач. Преподаватель выступает не как единственный источник информации, а как модератор, направляющий логику студентов к пониманию регуляции метаболизма.

◇ **Лабораторный практикум.** Важнейшим методом остается проведение реального химического эксперимента. В эпоху виртуальных лабораторий важно сохранить «ручную» работу с реактивами, так как именно она формирует навыки исследователя, развивает наблюдательность и умение анализировать погрешности эксперимента.

Инновационные дидактические инструменты: рабочие тетради. Одним из наиболее эффективных путей решения проблемы дефицита времени является использование структурированных рабочих тетрадей на печатной основе. **Методическая ценность рабочей тетради:**

1. **Оптимизация времени:** Студенту предоставляются готовые «скелеты» сложных формул и метаболических циклов (например, цикла трикарбоновых кислот), что позволяет сосредоточиться не на рисовании, а на понимании механизмов реакций и их регуляции.

2. **Визуализация:** Наглядные схемы и таблицы способствуют формированию логических связей между разделами (например, взаимосвязь обмена углеводов и липидов).

3. **Самоконтроль:** Наличие в тетрадях тестовых заданий и ситуационных задач позволяет студенту объективно оценивать уровень своей подготовки к каждому занятию.

Геймификация как инструмент повышения мотивации. Биохимия требует заучивания большого объема фактического материала, что нередко снижает интерес к предмету. Внедрение игровых технологий в учебный процесс позволяет решить эту проблему. **Проведение биохимических викторин.** Опыт кафедры показывает, что командные соревновательные формы (викторины с элементами олимпиады) значительно активизируют познавательную деятельность. Студенты готовятся к таким занятиям более тщательно, стремясь не подвести команду. Использование игровых элементов позволяет:

◇ Развивать навыки коллективной работы.

◇ Снимать психологическое напряжение перед сессией.

◇ Повторять и закреплять пройденный материал в динамичной форме.

Трансформация системы контроля знаний. Внедрение модульно-рейтинговой системы требует объективности и регулярности контроля. Однако чрезмерное увлечение

тестированием может привести к формированию поверхностных знаний. **Комплексный подход к оценке:** Мы считаем необходимым сочетать компьютерное тестирование с устным коллоквиумом. Тесты позволяют быстро проверить знание фактов и терминологии, в то время как собеседование по ситуационным задачам выявляет глубину понимания предмета и умение аргументировать свою позицию.

Анализ методов обучения биохимии в вузе позволяет сделать вывод, что в условиях современных образовательных реформ приоритетом должно стать развитие субъектности студента. Эффективная методика сегодня — это синтез традиционного лабораторного опыта и современных интерактивных технологий. Использование рабочих тетрадей, адаптивных курсов и элементов геймификации позволяет не только компенсировать сокращение аудиторных часов, но и сформировать у будущих специалистов устойчивые компетенции, необходимые для дальнейшей профессиональной деятельности.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Салмина А.Б. Преподавание дисциплин химического профиля в условиях реформирования высшего образования // Вестник высшей школы. – 2012. – № 6. – С. 90.
2. Мусабекова З.Р., Шарова Е.В., Чевгун Н.И. Проблемы преподавания химии и биохимии в медицинском вузе // Научные исследования в КР. – 2021. – № 3. – С. 5-8.
3. Литвинова Т.Н. Фундаментализация химического образования в вузе: проблемы и перспективы // Успехи современного естествознания. – 2005. – № 9.
4. Шарова Е.В. Роль активных методов обучения в повышении успеваемости студентов по биохимии // Бюллетень науки и практики. – 2020. – Т. 6. – № 6.
5. Рыжакова М.В. Модульно-рейтинговая система: методические аспекты. – М.: СпортАкадемПресс, 2005.
6. Карягина Н.Т. Организация самостоятельной работы студентов в вузе // Астраханский медицинский журнал. – 2011. – Т. 6. – № 3.

МЕТОДҲОИ ТАЪЛИМИ БИОХИМИЯ ДАР МАКТАБҲОИ ОЛӢ: МУШКИЛОТИ МУБРАМ ВА РОҲҲОИ ҲАЛЛИ ОНҲО

Дар мақола таҳлили ҳамаҷонибаи технологияҳои муосири таълимӣ, ки ҳангоми омӯзиши химияи биологӣ дар низоми таҳсилоти оӣ истифода мешаванд, пешниҳод шудааст. Муаллифон мушкилоти систематикӣ, аз қабилӣ паст шудани сатҳи омодагии докталабон ва кам шудани сарбории дарсӣ дар доираи гузариш ба технологияҳои кредитии таълимро баррасӣ намудаанд. Дар қор самаранокии истифодаи методҳои интерактивӣ, маводҳои дидактикии сохторбандӣ (дафтарҳои қорӣ) ва технологияҳои бозикунонӣ (викторинаҳо) барои баланд бардоштани сифати азхудкунии донишҳои фундаменталӣ асоснок қарда шудааст. Тавачҷуҳи махсус ба методҳои ташкили қори мустақилонаи донишҷӯён ва воситаҳои назорати объективи дониш дар шароити рақамикунонии таҳсилот зоҳир шудааст.

Қалидвожаҳо: таҳсилоти оӣ, биохимия, технологияҳои педагогӣ, дафтарҳои қорӣ, бозикунонӣ (геймификация), қори мустақилонаи донишҷӯён, пайвастагии таълим.

METHODS OF TEACHING BIOCHEMISTRY IN UNIVERSITIES: CURRENT PROBLEMS AND SOLUTIONS

The article presents a comprehensive analysis of modern educational technologies used in the study of biological chemistry in the higher education system. The authors consider systemic problems such as the decrease in the level of pre-university training of applicants and the reduction

of classroom workload. The paper substantiates the effectiveness of using interactive methods, structured didactic materials (workbooks) and game technologies (quizzes) to improve the quality of fundamental knowledge.

Keywords: higher education, biochemistry, pedagogical technologies, workbooks, gamification, students' independent work, continuity of education.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Тохтарова Ю.С. – омӯзгори Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав.
Тел.: +992 90 008 27 89. e-Mail: saidqul66@mail.ru.

Сведения об авторе:

Тохтарова Ю.С. – преподаватель Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Тел.: +992 90 008 27 89. e-Mail: saidqul66@mail.ru.

Information about the author:

Tokhtarova Yu. S. – lecturer at the Nosiri Khusrav Bokhtar State University. Tel.: +992 90 008 27 89. e-Mail: saidqul66@mail.ru.

УДК 372.884.111.1

**ИСТИФОДАБАРИИ ТЕХНОЛОГИЯИ РАҚАМӢ
ДАР Омӯзиши забони англисӣ**

**Тураева Азиза Рошидиновна
Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон**

Дар мақолаи мазкур нақши технологияҳои рақамӣ дар омӯзиши забони англисӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллиф имконияту афзалиятҳои истифодаи платформаҳои онлайн, барномаҳои мобилӣ, манбаъҳои мултимедӣ, зехни сунъӣ ва усулҳои геймификацияро шарҳ медиҳад. Зикр мешавад, ки технологияҳои рақамӣ раванди таълимро шавқовар ва дастрас мегардонанд, ба ташаккули худомӯзӣ, тафаккури интиқодӣ ва дастрасӣ ба маводи асли мусоидат мекунанд. Ҳамзамон, маҳдудиятҳо ба мисли нобаробарии дастрасӣ ба интернет, камбудии муоширати зинда ва зарурати саводнокии рақамии омӯзгорон низ қайд мешаванд. Дар анҷом ҳулоса мешавад, ки технологияҳои рақамӣ омӯзгорро иваз намекунанд, балки имкониятҳои ӯро густариш дода, нақши калидӣ дар омодагии донишҷӯён ба ҷаҳони муосир мебозанд.

Калидвожаҳо: технологияҳои рақамӣ, омӯзиши англисӣ, платформаҳои онлайн, геймификация, зехни сунъӣ, худомӯзӣ.

Дар ҷаҳони муосир забони англисӣ воситаи универсалӣ ва аввалиндараҷаи муошират, илм ва тичорат ба ҳисоб меравад. Аҳамияти ин забон рӯз то рӯз боло рафта, ҳамзамон усулҳои омӯзиши он низ таъғир ёфта истодааст. Яке аз омилҳои калидии таҳаввули раванди таълимӣ ин-воридкунии технологияи рақамӣ ба шумор меравад. Ин усул омӯзиши забонро шавқовартар, дастрас ва самаранок мегардонад.

Истифодабарии технологияи рақамӣ дар таълими забони англисӣ роҳро имкониятҳои зиёдро ба вуҷуд меорад: аз платформаҳои онлайн ва барномаҳои мобилӣ то зеҳни сунӣ ва бозҳои омӯзишӣ. Ҳамзамон бояд қайд кард, ки технологияи муосир омӯзгорро иваз намекунад, аммо воситае барои мустақамӣ ва самаранок гардидани ин раванд мегардад.

Мақсади асосии мақолаи мазкур-ин дида баромадани намудҳои аввалиндараҷаи технологияи рақамӣ, афзалият ва мушкилиҳои эҳтимолии онҳо ба ҳисоб меравад, ва инчунин маънидод кардани дурнамои пешравиҳои онҳо дар системаи маълумоти олии мебошад.

Таҳлили назариявӣ

Масъалаи рақамикунонии таълимот назари татқиқотгарону олимони зиёдро ҷалб намуда истодааст. Онҳо бар он ақидаанд, ки технологияи муосир ба амалигардонии усули таълими омехта (blended learning) ва синфи баръакс (flipped classroom) мусоидат мекунад, ки ин раванди таълимро барои донишҷӯ мутавозеҳ ва диққатҷалбкунанда мегардонад.[1 .45]

Татқиқотчиён таъкид мекунанд, ки манбаҳои рақамӣ ҳавасмандии донишҷӯёнро баланд намуда, маҳорати омӯзиши мустақилонаро ташаккул медиҳанд ва ба тафаккури интиқодӣ мусоидат мекунанд . Ғайр аз ин, онҳо дастрасӣ ба маводҳои аслиро таъмин мекунанд, ки дар ташаккули салоҳияти забонӣ хеле муҳим аст. [2.62]

Асбобҳои рақамӣ дар таълими забони англисӣ

1. Майдонҳои онлайн ва видеоконференсияҳо

Барномаҳои Zoom, Microsoft Teams, Google Meet дар давраи пандемияи Covid-19, ки таълимот ба фазои виртуалӣ гузашт, махсусан ҷолибу ҷаззоб гардиданд. Ин барномаҳои виртуалӣ имкони гузаронидани дарсҳои комилро дар вақти воқеӣ медиҳанд: намоиши экран, истифодаи тахтаҳои интерактивӣ, ташкили мунозира ва лоиҳаҳои гурӯҳӣ. Масалан, омӯзгор метавонад видеоҳоро ба забони хоричӣ гузашта, дарҳол онро бо донишҷӯён муҳокима кунад, ки таъсири ҳузури “зинда”-ро эҷод мекунад [3. 18].

2. Барномаҳои мобилӣ

Барномаҳои Duolingo, Quizlet, Memrise бо сабаби осону қулай будан машхурият ба даст оварданд. Барномаи Duolingo таълими бозисозишударо пешниҳод мекунад: донишҷӯён машғулиятро иҷро карда, холҳо ба даст меоваранд ва ба сатҳи нав мегузаранд. Quizlet имкони сохтани кортҳо бо луғат медиҳад ва режимҳои бозигии дарунсохт раванди такроркуниро ҷаззобу шавқовар мегардонад [4. 74].

3. Манбаҳои мултимедӣ

Маводҳои асли ба мисли видеороликҳо дар YouTube, подкастҳо ва филму сериалҳо ба донишҷӯён кумак мекунанд то маҳорати гӯшкуниро инкишоф диҳанд ва доираи маърифати фарҳангиро васеъ гардонанд. Масалан, истифодаи Ted Talks (баромади суханварони маъруф дар мавзӯҳои гуногун) натавонанд ба дарки нутқ мусоидат мекунад, балки донишҷӯёнро бо мавзӯҳои муҳими глобалӣ шинос карда, тафаккури интиқодӣ ва маҳорати муҳоҷисаро шакл медиҳад [5.66].

4. Зеҳни сунӣ ва чат-ботҳо

Технологияи муосир бар асоси зеҳни сунӣ ба донишҷӯён имконияти тамрин додани нутқи хаттиву шифоҳиро фароҳам меорад. Системаи мазкур мавзӯҳо барои баррасӣ, ислоҳи хатоҳои грамматикиву лексикӣ ва сохтани диалогҳои ҳақиқиро пешниҳод мекунад. Ин раванд самаранокии кори мустақилонаи донишҷӯро ба таври назаррас баланд мебардорад.

5. Омӯзиши забон ба таври бозӣ (геймификация)

Унсурҳои бозигӣ-холҳо, рейтингҳо, сатҳҳо ва нишонаҳо донишҷӯёнро барои иштирок дар раванди таълим ҳавасманд мегардонанд. Татқиқот нишон медиҳад, ки унсурҳои мусобикавӣ ва ташвиқгардонӣ чалбкунӣ ва иштироки мунтазами донишҷӯёнро дар дарсҳо баланд мегардонад.

Афзалиятҳои технологияи рақамӣ

1. Дастрасӣ: омӯзиш дар ҳама вақт ва аз ҳар кунҷи ҷаҳон имконпазир аст;
2. Индивид ё шахсунонӣ: манбаҳои рақамӣ ба сатҳ ва суръати донишҷӯ мутобик мешаванд;
3. Ҳавасмандӣ: бозӣҳои омӯзишӣ ва интерактивӣ ин равандро ҷолибтар мегардонанд;
4. Аслият (аутентичность): дастрасӣ ба забони англисии “зинда” тариқи филмҳо, подкастҳо ва лексияҳо;
5. Инкишофи мустақилият: муҳити рақамӣ маҳорати худомӯзиро шакл медиҳад.

Мушкилиҳо ва маҳдудият

Дар баробари афзалиятҳо боз як қатор мушкилиҳо низ вучуд доранд:

- хатоҳои техникӣ ва дастрасии нобаробар ба интернет;
- фишори зиёди иттилоотӣ ба донишҷӯён;
- норасоии муоширати зинда;
- зарурати саводнокии рақамӣ дар омӯзгорон; [6.50]

Ин мушкилиҳо аз муассисаҳои таълимӣ ҳалли маҷмуиро талаб мекунад, аз ҷумла гузаронидани тренингҳо барои муаллимон ва ҷорӣ кардани системаи омехтаи таълим.

Таҷрибаи амалӣ

Дар кишварҳои Осиёи Марказӣ, бахусус Тоҷикистон истифодабарии технологияи рақамӣ оҳиста-оҳиста меёра шуда истодааст. Муассисаҳои зиёд дар раванди таълим онлайн-платформаҳо ва манбаҳои мултимедӣ ҷорӣ карда истодаанд, аммо то ҳол баъзе мушкилиҳо оиди таъмини техникӣ ва сатҳи тайёрии омӯзгорон мавҷуд аст. Таҷриба нишон медиҳад, ки омезиши усулҳои анъанавӣ бо асбобҳои рақамӣ натиҷаи беҳтару назаррас медиҳад.

Хулоса

Технологияи рақамӣ барои омӯзгори забони англисӣ имкониятҳои беҳисоб ба миён меоварад. Онҳо ҳавасмандиро зиёд намуда, ба захираҳои ҳақиқӣ дастрасӣ фароҳам меоваранд ва раванди таълимро осону ҷолиб мегардонанд. Вале, барои истифодаи комили он ҳамгироии бомаърифат, инкишофи таҷриба ва маҳорати касбии омӯзгорон ва мувозинати байни усулҳои онлайн ва офлайн лозим аст.

Аз ин ҷо бармеояд, ки технологияи рақамӣ омӯзгорро иваз намекунад, аммо хеле имкониятҳои ӯро васеъ гардонида, ба ӯ кӯмак мекунад то донишҷӯро ба зиндагӣ ва фаъолият дар ҷаҳони глобализатсияшуда мутобик менамояд.

АДАБИЁТ:

1. Smith, J [2020]. Digital Learning and language Acquisition. London: Routledge.
2. Johnson, R. [2019]. Technology in English Language Teaching. Cambridge: CUP
3. Brown, T. [2021]. Online Platforms in Higher Education: Challenges and Opportunities. Journal of Educational Technology, 15[2], 15-28.
4. Taylor, L. [2022]. Gamification in Language Learning. New York: Springer.

5. Lee, K. [2021]. Motivation through Gamification in EFL Classrooms. *International Journal of Language Studies*, 13[4], 35-47.

6. Назарзода Р. С. Саводнокии рақамӣ – салоҳияти калидии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти олий / Р. С. Назарзода // Паёми Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. – 2022. – № 4/II (51). – С. 109-116. – EDN: WRTEPZ.

7. Назаров Р. С., Турсунов Р. Д., Кимсанов У. О. Формирование информационной культуры специалиста – одна из важнейших задач процесса информатизации образования // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2013. – № 1 (20). – С. 59-61.

8. Назаров Р.С., Эвазов Х. А., Нурулло Ф. Использование средств информационно-коммуникационных технологий в обучении иностранным языкам // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2010. – № 2 (16). – С. 16-22. – EDN: XIDKYV.

ИСПОЛЬЗОВАНИИ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В данной статье рассматривается роль цифровых технологий в обучении английскому языку. Анализируются возможности и преимущества использования онлайн-платформ, мобильных приложений, мультимедийных ресурсов, искусственного интеллекта и игровых методик (геймификации). Отмечается, что цифровые инструменты делают процесс обучения более доступным, увлекательным и эффективным, способствуют развитию самостоятельности, критического мышления и обеспечивают доступ к аутентичным материалам. Вместе с тем обозначены и возможные ограничения: неравномерный доступ к интернету, дефицит живого общения, а также необходимость цифровой грамотности преподавателей. В заключение подчеркивается, что цифровые технологии не заменяют педагога, а расширяют его возможности, помогая подготовить студентов к жизни и профессиональной деятельности в условиях глобализации.

Ключевые слова: цифровые технологии, обучение английскому языку, онлайн-платформы, геймификация, искусственный интеллект, самостоятельное обучение.

USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

This article examines the role of digital technologies in English language teaching. The author highlights the opportunities and advantages of using online platforms, mobile applications, multimedia resources, artificial intelligence, and gamification methods. It is emphasized that digital tools make the learning process more engaging, accessible, and effective, foster independent learning and critical thinking, and provide access to authentic materials. At the same time, possible limitations are noted, such as unequal access to the internet, lack of face-to-face communication, and the need for teachers' digital literacy. The article concludes that digital technologies do not replace the teacher but expand their opportunities, playing a key role in preparing students for life and professional activity in a globalized world.

Keywords: digital technologies, English language learning, online platforms, gamification, artificial intelligence, independent learning.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Тураева Азиза Рошиддиновна – ассистенти кафедраи забонҳои хориҷии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. e-Mail: azizaturaeva948@gmail.com. Тел.: +992-93-885-42-33.

Сведения об авторе:

Тураева Азиза Рошиддиновна – ассистент кафедры иностранных языков Технологического университета Таджикистана. e-Mail: azizaturaeva948@gmail.com. Тел.: +992-93-885-42-33.

Information about the author:

Turaeva Aziza Roshiddinovna – assistant of the Department of Foreign languages at the Technological University of Tajikistan. e-Mail: azizaturaeva948@gmail.com. Tel.: +992-93-885-42-33.

УДК 81.2/316

ИСТИЛОҲОТИ КАСБӢ ВА МАВҶЕИ ОНҲО ДАР ТАЪЛИМИ ЗАБОНҲОИ ХОРИЧӢ

Шамсова Б.Қ.

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Мактабҳои олиии ғайризабонӣ, ки муттаҳасисони касбу кори гуногунро тайёр мекунанд, бояд ба забонамӯзии онҳо, ки имрӯз талаботи ҷаҳони муосир гаштааст, аҳамияти хоса зоҳир намоянд. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки баъди анҷом ёфтани омӯзиши забони хориҷӣ, донишҷӯён дар сатҳи зарурӣ онро истифодаи истифода бурда наметавонанд. Омӯзгоронро зарур аст, ки ҳангоми таълими забони хориҷӣ ба азхудкунии ва интиҳоби истифодаи дурусти истилоҳоти тахассусии донишҷӯён диққати махсус диҳанд.

Муаллифон кӯшиш намудаанд, мавқеи истилоҳоти касбии (тахассусии) донишҷӯёнро дар рафти таълими забони хориҷӣ инъикос намоянд. Дар мақола шарҳи мухтасари мафҳумҳои “истилоҳот” ва “истилоҳоти касбӣ” оварда шуда, аҳамияти омӯзиши онҳоро дар дари забони хориҷӣ нишон додаанд.

Инчунин, дар мақола роҳи усулҳои омӯзонидани истилоҳоти тахассусии донишҷӯён бо забони хориҷӣ пешниҳод карда шудааст.

Калидвожаҳо: истилоҳот, истилоҳоти касбӣ, фонди луғавӣ, забони хориҷӣ, мушкилот, донишҷӯён, таълим, усули таълим, таълими ҳамгиро, муошират, нутқи шифохӣ ва хаттӣ.

Солҳои охир дар мамлакат қорҳои зиёди илмӣ тадқиқотӣ анҷом ёфта, истифодаи нави таълимӣ ва технологияи компютерӣ дар ҷараёни таълими забонҳои хориҷӣ бештар ба назар мерасад, ҳанӯз ҳам мушкилоту камбудихо дар ин самт кам нестанд. Камбудихоро метавон дар муассисаҳои гуногуни таълимӣ, дар самти таълими забонҳои хориҷӣ мушоҳида намуд.

Пайгирӣ намудани мушкилоту камбудихо ҷараёни таълими забонҳои хориҷӣ, мавқеи истилоҳоти касбии (тахассусии) донишҷӯён дар мактабҳои олиии ғайризабонӣ ва пешниҳоди роҳи усулҳои муосири таълим ҳангоми азхудкунонидани истилоҳоти касбии донишҷӯён бо забони англисӣ мақсади асосии мақолаи мазкур ба шумор меравад.

Гарчанде, ки солҳои охир дар мамлакат қорҳои зиёди илмӣ тадқиқотӣ анҷом ёфта, истифодаи нави таълимӣ ва технологияи компютерӣ дар ҷараёни таълими забонҳои хориҷӣ бештар ба назар мерасад, ҳанӯз ҳам мушкилоту камбудихо дар ин самт кам нестанд.

Камбудихоро метавон дар муассисаҳои гуногуни таълимӣ, дар самти таълими забонҳои хориҷӣ мушоҳида намуд. Пайгирӣ намудани мушкилоту камбудихои чараёни таълими забонҳои хориҷӣ, мавқеи истилоҳоти касбии (тахассусии) донишҷӯён дар мактабҳои олии ғайризабонӣ ва пешниҳоди роҳу усулҳои муосири таълим ҳангоми азхудкунонидани истилоҳоти касбии донишҷӯён бо забони англисӣ мақсади асосии мақолаи мазкур ба шумор меравад.

Донишҷӯён бояд дарк намоянд, ки донишҷӯи забонҳои хориҷӣ пеш аз ҳама барои ҳуди онҳо ва баъдан барои мамлакати мо хеле зарур мебошад. Идомаи таҳсил дар хориҷи мамлакат ва ё дар ташкилотҳои бонуфузи кишвар фаъолият намудан аз ҳар як донишҷӯӣ дар баробари дар сатҳи олии аз худ намудани таҳассуси худ, инчунин донишҷӯи забонҳои хориҷиро талаб мекунад. Муоширати касбӣ бо забони модарӣ ва хориҷӣ дар сатҳи баланд, ҷаҳонбинии васеъ, дарки баланди масъалаи ба миён омада ва дигар маҳорату малакаҳои касбие, ки мафҳумҳои асосии ҳар як таҳассус мебошанд, барои ҳар як муттаҳасиси оянда калиди муваффақияти онҳо дар фаъолияти касбиашон хоҳад шуд.

Ҳар як донишҷӯро зарур аст, ки пеш аз омӯзиши забони хориҷӣ, ӯ бояд забони модарии худро хеле хуб донанд, дар акси ҳол ӯ дар сатҳи зарурӣ забони бегонаро аз худ карда наметавонад. Донишҷӯе, ки ба омӯзиши забони хориҷӣ мепардозад, аз нозуқиҳои забони модариаш маълумоти зиёд пайдо мекунад. Волфганг Гёте қайд намудааст: «Шахсе, ки ақалан як забони хориҷиро намедонад, ӯ дар бораи забони модарии худ ҳеч чизро намедонад».

Дар таълими забони хориҷӣ, ҳангоми омӯзонидани забон ба донишҷӯёне, ки таҳассусашон забонмӯзӣ нест, як қатор омилҳоро мебояд ба инобат гирифт. Сатҳи гуногуни азхудкунии донишҷӯён, вақти (соати) нокифояи чудо кардашуда барои фанни «Забони хориҷӣ», дар ҳамбастагӣ ташаккул додани чор рукни фаъолияти муоширати (хондан, навиштан, гуфтор ва тафҳум) донишҷӯён аз забони хориҷӣ, ки ҳар як омӯзгори мактаби олии онҳоро бояд ҳатман ба инобат гирад.

Мавриди истифода қарор додани истилоҳоти касбии (тахассусии) донишҷӯён ҳангоми таълими забони хориҷӣ нуктаест, ки мо кӯшиш намудем дар мақолаи мазкур баррасӣ намоем.

Маводҳои забонии тамоми марҳилаи омӯзиши забони англисӣ дар ибтидо на танҳо барои омӯзгор, балки барои донишҷӯён низ муайян ва мушаххас бошад. Маводҳои забонӣ бояд тавре интихоб карда шаванд, ки мафҳуми “омӯзиш дар бораи забон”-ро касб накарда, балки “омӯзиши забон ҳамчун воситаи муошират”-ро таъмин созанд. Зеро ин мафҳуми “омӯзиш дар бораи забон” меъёрҳо пурраи сохтори забони англисӣ ва аз назар дур мондани мақсади асосӣ, омӯзиши забон ҳамчун воситаи муошират ва хусусиятҳои алоҳидаи меъёрҳои забони хориҷӣ дар ихтисосҳои ғайризабониро фаҳмидан мумкин аст.

Проблемаи технологияҳои инноватсионӣ ба қатори яке аз баҳсноктарин проблемаҳо дар методикаи муосири таълими забони хориҷӣ тааллуқ дорад. Дар асарҳои илмӣ муносибатҳои гуногун ба фаҳмиши технологияи инноватсионии педагогӣ марбут ба раванди таълим баррасӣ мегарданд. Мувофиқи таҳқиқот, технологияҳои инноватсионии педагогӣ метавонанд бо се ҷанба муаррифӣ карда шаванд: илмӣ, тартиботӣ-тавсифӣ ва тартиботӣ-таъсирӣ.

Тақия кардан ба ихтисоси донишҷӯён, яъне истилоҳоти касбии (тахассусии) онҳоро бештар мавриди истифода қарор додан омилҳои асосие мебошанд. Ҳавасманд намудани донишҷӯён ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ қадамҳои аввалини чараёни таълим ба шумор меравад.

Мафҳуми «Истилоҳоти касбӣ» аз ҷониби муҳаққиқон ва дар фарҳангҳои илмӣ шарҳи гуногун гирифтааст.

Истилоҳоти касбӣ – лексикаи махсуси соҳаҳои алоҳида буда, мафҳуми яке муайянеро тасвир менамояд [4].

Зери истилоҳоти ҳуқуқӣ мо системаи истилоҳот ва ё маҷмӯи мафҳумҳои фаҳмида метавонем, ки вобаста ба фаъолияти ҳуқуқии ҷамъият ва давлат мебошанд.

Истилоҳоти компютерӣ бошад, маҷмӯи калимаҳои иборат, ки бештар дар самти технологияи компютерӣ, сохтани барномаҳои компютерӣ, технологияи иттилоотӣ истифода мешаванд ва ҳангоми истифода шудан дар самти ин соҳа мафҳуми мазмунӣ алоҳида касб мекунад, фаҳмида мешавад.

Истилоҳ – калима ва ё иборат ин ё он соҳаи донише, ки дар матнҳои махсус мавриди истифода қарор мегиранд, фаҳмида мешавад. Истилоҳ ишораи забонӣ буда, аз як ҷониб дорои мафҳуми махсус мебошад, аз ҷониби дигар бошад, дар соҳаҳои гуногун мафҳумҳои навро тавлид менамояд [2].

Дар ҷараёни таълими забони хориҷӣ, бо мақсади ба инобат гирифтани самти касбӣ ва таҳассуси донишҷӯён, ғани гардонидани фонди луғавии донишҷӯён бо истилоҳоти касбии (таҳассусии) онҳо, мувофиқи мақсад мебошад. Воқиф будан ва аз худ намудани истилоҳоти касбӣ (таҳассусӣ) ба донишҷӯён имконият медиҳад, ки дар вақти тарҷума кардани матнҳои вобаста ба таҳассусашон, омӯхтани маводу маълумоти зарурӣ бо забони хориҷӣ ва ё аз сарчашмаҳои гуногун (сомаҳои интернетии хориҷӣ, васоити ахбори оммаи хориҷи мамлакат ва ғ.) ва дар фаъолияти оянда касбӣ ҳангоми сафарҳои хориҷ аз кишвар, иштирок дар нишасту семинарҳо ва мизҳои муавварӣ сатҳи байналмилалӣ аз доништану муошират намудан бо забони хориҷӣ танқисӣ нақсанд.

АДАБИЁТ:

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н., Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: Издательство ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Алексеева Л.М. Проблемы термина и терминологии: учебное пособие по спецкурсу. – Пермь: Пермский университет, 1998. – 120 с.
3. Барномаи давлатии такмил ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2014
4. Гринев-Гриневич С.В. Терминоведение: учебное пособие. М.: Академия, 2008. – 304 с.
5. Назаров Р.С., Кимсанов У.О. Внедрение европейских учебных модулей в подготовке ИТ-специалистов Таджикистана // Материалы 3-ей международной научно-практической конференции «Модель подготовки специалистов новой формации, адаптированных к инновационному развитию отраслей» (Технологический университет Таджикистана, город Душанбе, 2 - 3 ноября 2012 года). – С. 100-103. – EDN: JRWKWM.
6. Назаров Р.С., Кимсанов У.О. Информатизация как закономерный процесс социально-экономического развития информационного общества // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2009. – № 1 (15). – С. 70-75. – EDN: VWDTPJ.
7. Назаров Р.С., Эвазов Х.А., Нурулло Ф. Использование средств информационно-коммуникационных технологий в обучении иностранным языкам // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2010. – № 2 (16). – С. 16 - 22. – EDN: XIDKYV.
8. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди 2, (О-Я) зери таҳрири Сайфиддин Н. (раис), Аҳмадҷон С., Саид К., Мирзо Х. С., Пажӯҳишгоҳи забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ, Душанбе, 2008 – 945 с.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ И ИХ МЕСТО В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Неязыковые вузы, где готовятся специалисты разного профиля, должны обращать особое внимание на иноязычную подготовку студентов, которое сегодня является требованием современного мира. Практика показывает, что после окончания изучения дисциплины иностранного языка, студенты не могут использовать язык на нужном уровне. Преподавателям следует при обучении иностранного языка обращать особое внимание на усвоения, выбора и правильного использования студентами профессиональной терминологии.

Авторы старались определить место профессиональной терминологии студентов в обучении иностранного языка. В статье дается короткое описанием понятиям «термин» и «профессиональная терминология» и показано важность их изучения на занятиях иностранного языка.

Также, в статье предложено пути и методы обучения профессиональной терминологии студентов на иностранном языке.

Ключевые слова: термин, профессиональный термин, словарный запас, иностранный язык, проблемы, студенты, обучения, методы обучения, интегрированное обучения, коммуникация, устная и письменная речь.

PROFESSIONAL TERMINOLOGY AND THEIR PLACE IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Non-linguistic universities, where specialists of different profiles are trained, should pay special attention to foreign language teaching students, which is now a requirement of the modern world. Practice shows that after studying the discipline of a foreign language, students cannot use the language at the desired level. Teaching foreign languages, teachers should pay special attention to the assimilation, choice and correct use of professional terminology by students.

The authors tried to determine the place of professional terminology of students in teaching a foreign language. The article gives a brief description of the concepts of "term" and "professional terminology" and shows the importance of their study in the classroom of a foreign language.

Also, the article suggests ways and methods of teaching professional terminology to students in a foreign language.

Key words: term, professional term, vocabulary, foreign language, problems, students, teaching, teaching methods, integrated learning, communication, oral and written speech.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Шамсова Бибихосият Қудратовна – муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон. Тел.: +992-907-70-31-32.

Сведения об авторе:

Шамсова Бибихосият Кудратовна – старший преподаватель кафедры иностранных языков Технологического университета Таджикистана. Тел.: +992-907-70-31-32.

Information about the author:

Shamsova Bibikhosiyat Kudratovna – senior lecturer of the English Language Department at the Technological University of Tajikistan. Tel.: +992-907-70-31-32.

Шуъбаи таъбу нашри Донишгоҳи технологии Тоҷикистон
Ба матбаа 05.01.2026 супорида шуд. Чопаш 06.01.2026 ба имзо расид.
Андозаи 62x84 1/16. Коғазӣ офсетӣ. Чопи офсетӣ.
Ҳуруфи Times New Roman. Адади нашр 100 нусха